

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

№ 11 (43) / 2020
1 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 11 (43)

1 том

Київ 2020

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2020

ISSN 2520-2294 = Internauka. Serii: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj žurnal "Internauka".
Serii: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Stoyanets Nataliya, Aboyi Mathias Onuh IMPROVEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE	9
Тимчишин Юлія Василівна ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ.....	16
Блакита Ганна Владиславівна ПЛАНУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ЯК ІНДИКАТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ	22
Дем'ян Ярослава Юріївна, Молнар Грета Тиборівна ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	27
Ількович Світлана Ярославівна, Король Марина Михайлівна АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН ДЛЯ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ.....	33
Камінська Тетяна Григорівна, Овчарик Роман Юрійович, Охріменко Ігор Віталійович ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ПРИЙМАЛЬНОЇ КОМІСІЇ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРУВАННЯ І ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ПРОДУКТИВНОСТІ.....	42
Коломієць Андрій Андрійович ОБҐРУНТУВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПЛАВАЮЧОЇ ЦІНОВОЇ ЗНИЖКИ НА ПРОДУКЦІЮ ПІДПРИЄМСТВА	48
Міщенко Людмила Олександрівна, Міщенко Дмитро Анатолійович ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	54
Осіпова Алла Анастасіївна, Фротер Оксана Сергіївна, Пархоменко Людмила Андріївна КЕЙНСІАНСТВО ЯК ЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИЗОВОГО ПЕРІОДУ	62
Паулик Алла Ярославівна, Феєр Оксана Валеріївна УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СУЧАСНОГО МІСТА	69
Родіонов Павло Юрійович, Плосконос Ганна Миколаївна, Гаврутенко Леся Анатоліївна ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОГНОЗУВАННЯ ВАРТОСТІ ПРОГРАМНОГО ПРОДУКТУ	75

Романів Оксана Яківна ТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР «ТЕТЕРІВ» НА ЖИТОМИРЩИНІ ЯК ОБ'ЄКТ ГЕОПЛАНУВАННЯ..	82
Сментина Наталія Валентинівна ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	95
Стегней Маріанна Іванівна, Гоблик-Маркович Надія Михайлівна СЕРВІС ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА	102
Ширяєва Людмила Володимирівна, Онешко Світлана Володимирівна ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ	109

CONTENTS

ECONOMY

- Stoyanets Nataliya, Aboyi Mathias Onuh**
IMPROVEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE 9
- Tymchyshyn Yuliya**
FEATURES OF APPROACHES TO ASSESSING ECONOMIC SECURITY OF REGIONS 16
- Blakyta Hanna**
CURRENT ASSETS PLANNING AS AN INDICATOR OF FINANCIAL COMPETITIVENESS
OF TRADE ENTERPRISE 22
- Demyan Yaroslava, Molnar Greta**
FUNCTIONING OF PERSONAL PEASANT FARMING IN MODERN CONDITIONS 27
- Ilkovich Svitlana, Korol Maryna**
ANALYSIS OF APPLICATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES FOR THE BANKING SECTOR ... 33
- Kaminska Tetyana, Ovcharyk Roman, Okhrimenko Igor**
ORGANIZATION OF WORK OF THE ADMISSION COMMISSION OF THE INSTITUTION
OF HIGHER EDUCATION IN THE SYSTEM OF ELECTRONIC ADMINISTRATION AND
WAYS TO INCREASE ITS PRODUCTIVITY 42
- Kolomiyets Andriy**
RATIONALE FOR ESTABLISHING A FLOATING PRICE DISCOUNT ON ENTERPRISE PRODUCTS... 48
- Mishchenko Lyudmyla, Mishchenko Dmytro**
THE IMPACT OF DECENTRALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP
IN UKRAINE..... 54
- Osipova Alla, Froter Oksana, Parkhomenko Ludmila**
KEYNESIANISM AS AN ECONOMIC STRATEGY OF STATE REGULATION OF THE CRISIS
PERIOD 62
- Paulyk Alla, Feer Oksana**
MODERN CITY COMPETITIVENESS MANAGEMENT 69
- Rodionov Pavlo, Ploskonos Anna, Gavrutenko Lesya**
THEORETICAL PRINCIPLES OF FORECASTING THE COST OF A SOFTWARE PRODUCT 75
- Romaniv Oksana**
TOURIST CLUSTER «TETERIV» IN ZHYTOMYR REGION AS A GEOPLANNING OBJECT..... 82

Smentyna Nataliia PLANNING OF THE AMALGAMATED TERRITORIAL COMMUNITIES' ECONOMIC DEVELOPMENT.....	95
Stehnei Marianna, Goblyk-Markovych Nadiia SERVICE AS A KEY TO EFFECTIVE ACTIVITIES OF THE RESTAURANT INDUSTRY	102
Shyriaieva Liudmyla, Oneshko Svitlana FACTORS OF INFLUENCE ON INNOVATIVE ACTIVITY OF PORT INDUSTRY ENTERPRISES.....	109

Stoyanets Nataliya
Doctor of Economics, Professor
Sumy National Agrarian University
ORCID: 0000-0002-7526-65702

Aboyi Mathias Onuh
Master Student of the
Sumy National Agrarian University

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6486

IMPROVEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Summary. The article defines that for the successful implementation of an innovative project and the introduction of a new product into production it is necessary to use advanced technologies and modern software, which is an integral part of successful innovation by taking into account the life cycle of innovations.

It is proposed to consider the general potential of the enterprise through its main components, namely: production and technological, scientific and technical, financial and economic, personnel and actual innovation potential.

Base for the introduction of technological innovations LLC "ALLIANCE-PARTNER", which provides a wide range of support and consulting services, services in the employment market, tourism, insurance, translation and more.

To form a model of innovative development of the enterprise, it is advisable to establish the following key aspects: the system of value creation through the model of cooperation with partners and suppliers; creating a value chain; technological platform; infrastructure, determine the cost of supply, the cost of activities for customers and for the enterprise as a whole.

The system of factors of influence on formation of model of strategic innovative development of the enterprise is offered. The expediency of the cost of the complex of technological equipment, which is 6800.0 thousand UAH, is economically calculated. Given the fact that the company plans to receive funds under the program of socio-economic development of Sumy region, the evaluation of the effectiveness of the innovation project, the purchase of technological equipment, it is determined that the payback period of the project is 3 years 10 months. In terms of net present value (NPV), the project under study is profitable. The project profitability index (PI) meets the requirements for a positive decision on project implementation > 1.0. The internal rate of return of the project (IRR) also has a positive value of 22% because it exceeds the discount rate.

Key words: innovations, innovative activity, life cycle of innovations.

Statement of the problem. The peculiarity of the functioning of industrial enterprises in modern conditions is their constant dependence on a combination of factors and is characterized by significant rigidity of competition. In this regard, the problems associated with the establishment of a comprehensive system of innovation management mechanism, which would be aimed at the continuous production of innovations, are of particular importance. In conditions of fierce competition, an enterprise cannot supply one range of products to the market for too long. Therefore, constant innovation in the field of development and production becomes a prerequisite for the survival of

the latter in market conditions, and the introduction of new product models on the market is a continuous process of scientific results.

In the conditions of functioning of modern economic system for a long time domestic enterprises tried to develop basically at the expense of an extensive way, but this the trend has practically exhausted itself and has become economically unprofitable. Development and effective functioning of enterprises is due to constant updating of products, implementation of organizational, managerial and other innovations. A retrospective analysis shows that companies that constantly implement innovative

technologies are more successful and less vulnerable to negative impacts.

Analysis of recent researches and publications.

A lot of works by foreign and domestic scientists are devoted to the study of the problem of innovations and innovative activity, in particular: Bilovods'ka, O. A., Ilyashenko, S. M., Kovtunenکو, K. V., Maslennikova, Y. I., Lohvynenko I., Kuz'menko, O. M., Plentiov, M. V., Novikova, O. A., Chernova, A. S.

Formulation purposes of article (problem) to study the theoretical aspects of innovation as a basis for the development of domestic enterprises, analysis of economic activity of LLC Alliance-Partner, calculation of economic efficiency of acquisition of innovative technologies.

The main material. To ensure the successful implementation of an innovative project and the introduction of a new product into production, it is necessary to use advanced technologies and modern software that is an integral part of successful innovation. Today Ukraine is in stagflation, which has a negative impact on the development of small and medium-sized businesses, in addition, there is insufficient state support, which in general creates obstacles for innovative development of enterprises: additional risks, impossibility of formation of strategic plans, decrease in competitiveness products, insufficient staff qualifications.

The life cycle of innovation is a certain period of time during which innovation has an active life force and brings profit or other real benefit to the manufacturer or seller.

The concept of the innovation life cycle plays a fundamental role in planning the production of innovations and in organizing the innovation process. This role is as follows:

- forces the head of the business entity to analyze economic activity both from the standpoint of the present time and in terms of prospects for its development;
- determines the need for systematic work on planning the implementation of innovations, as well as on the acquisition of innovations;

- is the basis of analysis and planning of innovation. When analyzing an innovation, it is possible to establish at what stage of the life cycle is this innovation, what is its immediate prospect, when will the sharp decline begin and when will it end its existence [6].

In fig. 1. shows the overall potential of the enterprise and its main components — production and technological, scientific and technical, financial and economic, personnel and actually innovative potential, which is like a core of all potential, organically entering into each of its parts.

There are more complex links between the elements of the overall potential, but the innovation potential determines the final part of the production cycle and directly affects the results of the enterprise.

ALLIANCE-PARTNER Limited Liability Company (hereinafter referred to as ALLIANCE-PARTNER LLC) was founded in 2016. Legal address of the company: Ukraine, Sumy, street Gagarin, building. 2.

LLC “ALLIANCE-PARTNER” provides a wide range of services for the provision of support and consulting services in the market of employment, tourism, insurance, translation, etc. Partnerships have been established with many foreign and Ukrainian partners.

It is necessary to consider and analyze the range of its services, their composition and structure (Table.1.).

From the calculations of table 1. It can be argued that the largest share in the structure of services of LLC “ALLIANCE-PARTNER” on average for 3 years is employment abroad — 56.2%. Moreover, sales of this type of services for the three studied years have a steady upward trend, which indicates the strengthening of market specialization of the company, namely as an agency for foreign employment. This was due to an increase in contracts with companies in various industries in the partner countries and due to the growth of domestic workers willing to work abroad.

The next position in the structure of sales of services with an average share of 12.9% is occupied by foreign business consulting, ie assistance in opening and further legal support of foreign business by Ukrainian founders — clients of the studied company.

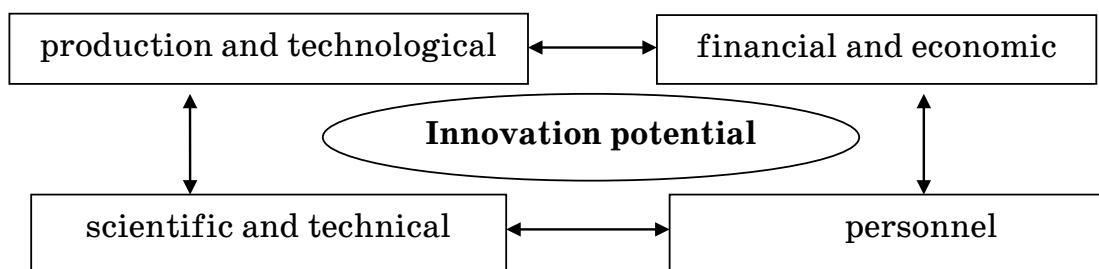

Fig. 1. The composition of the potential of the enterprise

Source: compiled by the author based on [2]

Table 1

Composition and structure of services

Groups of goods	2017 y.		2018 y.		2019 y.		On average for 2017–2019	
	Revenue thousand UAH	Specific weight, %	Revenue thousand UAH	Specific weight, %	Revenue thousand UAH	Specific weight, %	Revenue thousand UAH	Specific weight, %
Employment abroad	2419.5	50.6	2820.1	55.4	3451.3	62.5	2897.0	56.2
Foreign business consulting	463.8	9.7	671.9	13.2	872.5	15.8	669.4	12.9
Tourist vouchers	439.9	9.2	570.1	11.2	579.8	10.5	530.0	10.3
Travel insurance	683.8	14.3	616.0	12.1	386.5	7.0	562.1	11.1
Visa Support	655.1	13.7	269.8	5.3	171.2	3.1	365.4	7.4
Translation	119.5	2.5	142.5	2.8	60.7	1.1	107.6	2.1
Total	4781.6	100	5090.5	100	5522.1	100	5131.4	100

Source: compiled by the author according to the company

This area of activity is promising, has a clear positive dynamics, can be even more profitable due to the expansion of the geography of sales from the current Poland and the Czech Republic to a number of countries of the European Union.

The third position in the sales structure is occupied by the services of a tour operator, this type of activity on average for 2017–2019 accounts for a share of 10.3% without significant fluctuations and trends. That is, we can say that LLC “ALLIANCE-PARTNER” has its own established customer base among those wishing to relax abroad and provides them with quality service at affordable prices. This direction also includes services for the purchase of air tickets and tickets for international bus transportation.

The following three types of services — travel insurance, visa support and transfer for LLC “ALLIANCE-PARTNER” are ancillary to them in the sales structure for an average of three years accounted for 11.1%, 7.4% and 2.1% respectively with negative dynamics for all three positions throughout the study period.

To understand the description of the innovative business model, it is advisable to use a conceptual scheme that includes four main blocks, such as value creation system, value proposition, customer and financial model (Fig. 2.). Each of the above blocks of the model of innovative development of Alliance-Partner LLC provides for the formation of tasks. In order to form a model of innovative development, it is expedient to establish the following key aspects in the framework of implementation at Alliance-Partner LLC:

1. Value creation system: model of cooperation with partners and suppliers; value chain; technological platform; infrastructure.

2. Offer value, value of activity for customers and in general for the enterprise.

3. Clients: product promotion channels; target groups of clients; mechanism of interaction with clients, because the main clients of Alliance-Partner LLC are large enterprises with which it is necessary to apply a special approach to the implementation of solutions.

4. Financial model: cost structure; income structure; scheme of financial flows, to understand the feasibility and budgets for financing innovation

Therefore, if we evaluate the financial component, it should be noted that financial indicators are the key criteria for assessing the current activities of Alliance-Partner LLC.

Regarding the next component of training and development, it should be noted that to ensure a long stay, promotion in the market, businesses must invest in staff training, information support, which is very important in a changing environment. Alliance-Partner LLC should value its own employees, because they allow it to achieve the desired result. Therefore, it is worth considering the project of creating a single information system of knowledge and experience, through which the company will be able to properly accumulate knowledge, use in the future for project implementation and exchange of experience with the parent company that implements EU projects and territories.

The realities of today indicate that to determine the strategy of innovative development of LLC “Alliance-Partner” in the face of lack of resources, instability of the political and economic situation, it is necessary to use methodological tools that will identify errors in the early stages of strategy. It is well known that the formation and choice of the model of innovative development of the enterprise is influenced by (Figure 3):

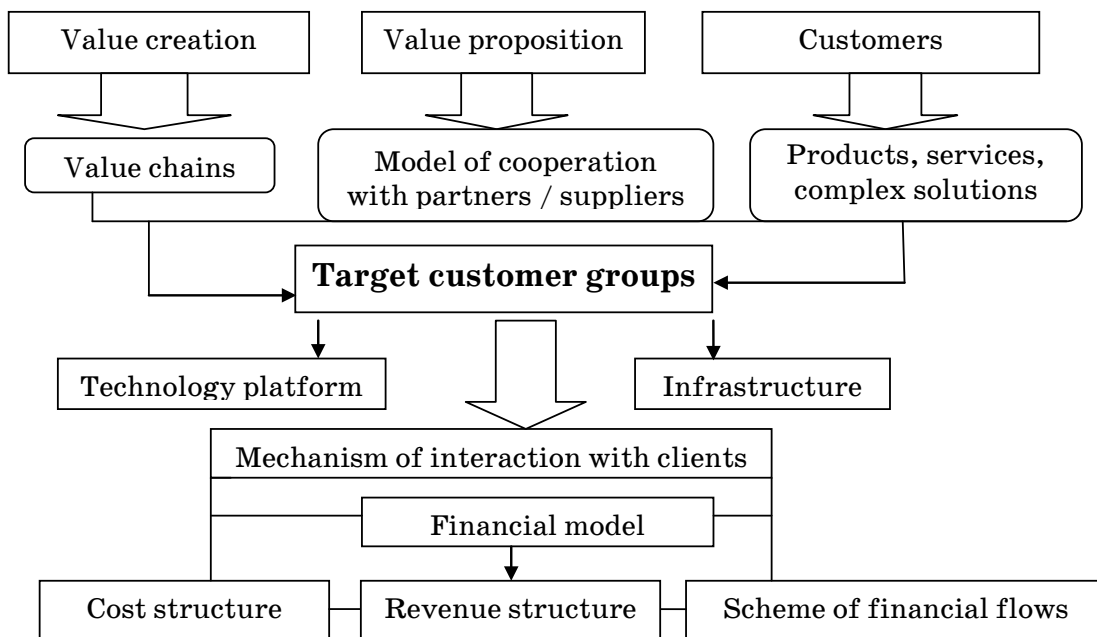

Fig. 2. Business model (conceptual scheme)

Source: compiled by the author based on [3]

- modeling goals as a factor in choosing modeling methods and seeing results;
- features of innovative development as a component of economic development of the enterprise, which by the presence of a significant subjective component in its composition and the problematic use of statistical methods and approaches, have a significant impact on the nature and course of innovation processes;
- specifics of the researched enterprise as an object of modeling, which combines individual sets of goals and resources and forms the input data of the research: the accumulated potential; differentiated and specific competencies that determine the directions and scope of possible and potentially effective innovations; forecast of the economic situation; flexible organizational forms that allow combining the decentralization of management necessary for

the effective development of innovations and centralization, which is necessary for the use of key technologies and constant control over the implementation of innovations; analysis of external factors and phenomena; methods of allocating resources that meet the needs of profitable investments at the moment and creating opportunities for such in the future; features of the interaction of strategic and innovation management at the enterprise level, which must be taken into account to ensure systemic links between the object under study and its individual elements in the modeling process.

The table above shows the main changes for the implementation of the program of innovative development in the near future. At the moment, the company's management has not approved the plan, so it is not final and needs some improvements.

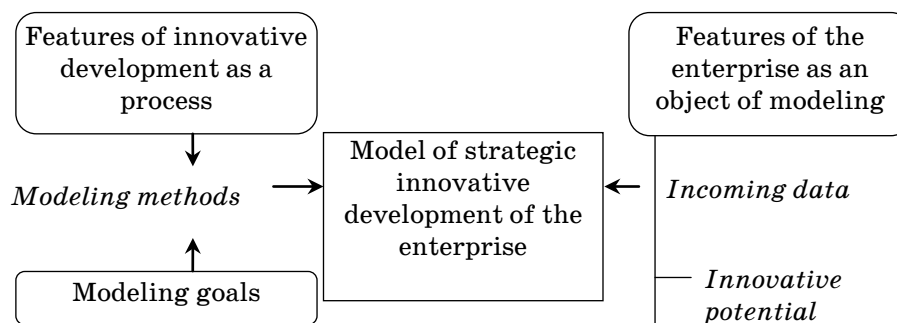

Fig. 3. The system of factors influencing the formation of the model of strategic innovative development of the enterprise

Source: compiled by the author based on [5]

Table 2

Plan of expenses for innovative activity, thousand UAH

№	Directions of the Program	The amount of funding		
		Total	2020	2021
	Total within the Program	2056,72	1320,17	290,41
I	Mastering new technologies, everything	494,13	1138,83	101,01
II	Development and release of innovative products, total	470	153	159
III	Innovation in management	92,59	28,17	30,4

Source: developed by the author on the basis of enterprise data

So, as we can see, the largest funding is provided for the development of new technologies, as well as an increase in funding for 2020.

Innovation and technological audit in the management of innovation activities of Alliance-Partner LLC:

Today, Alliance-Partner LLC aims, or rather the main goal of the activity is to increase profits and enter new markets, through partial re-profiling of activities through the introduction of innovations in working with clients.

In the near future it is planned to implement a new project to implement a system of accelerating communication relations in the company, namely the opening of a department to attract foreign students to study.

The introduction of an improved mechanism for managing the innovation activities of processes at LLC “Alliance-Partner” requires increasing the efficiency and effectiveness of employees through the use of innovative approaches to the organization of teamwork using a new system of communication (Table 3).

Both social benefits (free medical insurance, leisure activities, free accommodation, not only rent and possible purchase) and material benefits will be used to

stimulate the effective work of employees, create and distribute new knowledge, stimulate and encourage the generation of new ideas.).

Thus, the projected cash flows from the implementation of the investment project, which will be formed as the difference between the projected income from sales and sales of services in the base year to update the process (2020) are calculated and listed in table. 4.

It should be noted that when evaluating the effectiveness of an innovative project, it is advisable to take into account certain aspects which include:

- the need to compare the amount of investment costs, on the one hand, and investment income on invested capital — on the other.
- the cost of the project should take into account not only direct costs but also indirect, not only tangible but also intangible assets. Indirect costs include costs associated with the preparation of the project for implementation, control over project implementation, the formation of the required amount of investment resources. Intangible assets are costs for the right to use new technologies, purchase of patents, inventions.

Table 3

Innovative approaches in the organization of collective work of employees

№	West
1.	Introduction of team building technologies: 1) involvement of staff in the process of solving the problems of the enterprise to obtain new ideas with the best offer; 2) introduction of quality management with the organization of teams to improve work processes
2.	Creation of a corporate portal that will allow employees to use an automated system in accordance with the rights of restricted access management

Source: developed by the author on the basis of enterprise data

Table 4

Projected cash receipts in the framework of the implementation of the innovative project of Alliance-Partner LLC, 2021–2024

Years	2021 y.	2022 y.	2023 y.	2024 y.
Projected cash inflows, thousand UAH (CF_t)	2202,58	2576,79	3014,84	3527,37

- as part of investment income (net cash flow) should take into account the amount of net profit and depreciation in the operation of equipment purchased under the innovation project.
- as money as a result of inflation decreases its value over time, the amount of future investment income to be compared with the costs incurred at the beginning of the innovation project must be reduced to present value by discounting.

To assess the effectiveness of an innovative project, we calculate the following well-known indicators: NPV (net present value of the project), IRR (internal rate of return), PI (profitability index of the project), DPP (discounted payback period), which are used by experts to assess the effectiveness of public investment projects. The discount rate for settlements was set at 20%, which meets the requirements for the evaluation of public investment projects. We group the initial data for calculation in table 5.

Having determined the amount of annual cash flow, it was discounted taking into account the discount rate of 20%, the results are presented in table 6. Based on the annual results of the discounted cash flow, the total amount of cash flow under the project is determined. Using the results obtained, we calculate the performance evaluation indicators, which are presented in table 6.

According to the results of calculations of the effectiveness of the studied innovative project for implementation at LLC “Alliance-Partner”, as an object of funding from public funds, it can be noted that the payback period of the project is 3 years 10 months.

According to the net present value (NPV), as can be seen from table 7, the researched project is profitable. The project profitability index (PI) meets the requirements for a positive decision on project implementation, namely $PI(1.04) > 1.0$. The internal rate of return of the project (IRR) also has a positive value of 22% because it exceeds the discount rate. Therefore, the above results indicate the feasibility of project implementation. It should be noted that the expected income was calculated based on the increase in sales of the enterprise. However, the proposed systems will also have a positive impact on expanding the scope of services and attracting new entrants to study.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. The peculiarity of the functioning of industrial enterprises in modern conditions is their constant dependence on a combination of factors and is characterized by significant rigidity of competition. In this regard, the problems associated with the establishment of a comprehensive system of innovation management mechanism, which would be aimed at the continuous production of innovations, are of particular importance.

The evaluation of the innovation management system of the enterprise must be carried out with the help of cost-effectiveness indicators for the innovation orientation of the system; rationality of work in the system; realization of goals by the system; efficiency of decisions in the system; employment of personnel in the management of the system; the efficiency of the management staff of the system; educational and

Table 5

Initial data for calculating the effectiveness of the innovation project

Indexes	2020 p.	2021 p.	2022 p.	2023 p.	2024 p.
Investments, I_t , thousand UAH	6800,0	-	-	-	-
Cash flow CF_t , thousand UAH		2202,58	2576,79	3014,84	3527,37
Discount rate, r	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Discounted cash flow $\frac{CF_t}{(1+r)^t}$, thousand UAH		1835,48	1789,44	1744,70	1701,09

Table 6

Indicator	The result obtained
I_t thousand UAH.	6800,0
$\sum_t \frac{CF_t}{(1+r)^t}$, thousand UAH.	7070,0
NPV, thousand UAH.	270,0
PI	1,04
IRR, %	22
DPP, y.	3 y. 10 mon.

qualification level of system employees; the usefulness of the information used in the system;

Proposed solutions to improve the mechanism of innovation management, which should ensure the innovative development of the enterprise. The first steps to improve the mechanism of innovation management should be restructured business processes aimed at implementing innovative activities of the enterprise,

proposed clear stages of creating management infrastructure to ensure the development of innovation and enterprise.

The assessment of the economic feasibility of the proposed measures showed that the proposed measures are effective and can be implemented at the enterprise to improve the conditions for innovation of LLC “Alliance-Partner”.

References

1. Bilovods'ka, O. A. (2018). Marketinhova politika rozpodilu innovatsiynoyi produktsii promyslovyh pidpryemstv [Marketing policy of industrial companies' innovation products distribution]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)
2. Il'yashenko, S. M. (2019). Problemy upravlinnya innovatsiynym rozvytkom pidpryemstv u tranzitivnii ekonomitsi [Problems of companies' innovation development management in transitional economy]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)
3. Kovtunenka, K. V., & Maslennikova, Ye. I. (2017). Innovatsiyna ekonomika: teoretychni ta praktychni aspekty [Innovation economy: theoretical and practical aspects]. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream> (accessed January 9, 2020).
4. Lohvynenko, Ye. I., Kuz'menko, O. M., & Plentiov, M. V. (2010). Vyznachennya harakterystyk dlya opysu diyal'nosti innovatsiyno aktyvnyh pidpryemstv [Definition of characteristics for description of innovation active companies]. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum./VSUNU/2010_11_2/Logvinenko.pdf (accessed December 28, 2019).
5. Novikova, O. A. (2017). K voprosu o vybore priopitetnyh napravlenii sovershenstvovaniya sistemy upravleniya innovatsionnoi aktivnosti promyshlennoho predpriyatiya [About a choice of priority directions of industrial companies innovation activity management improvement] // Internet-journal Naukovedenie (electronic journal). Vol. 9. No. 5. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/95EVN517.pdf> (accessed December 27, 2020).
6. Chernova, A. S. (2015). Suschnost' innovatsionnoi aktivnosti predpriyatii [Essence of companies' innovation activity] // Molodoi uchenyi. No 1. PP. 311–312.

Тумчyshyn Yuliya*PhD in Economics, Doctoral of the**Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine;**Associate Professor of Accounting and Finance Department**Lviv Institute of Economics and Tourism***Тимчишин Юлія Василівна***кандидат економічних наук, докторант**ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України»;**доцент кафедри обліку і фінансів**Львівський інститут економіки і туризму*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6587

FEATURES OF APPROACHES TO ASSESSING ECONOMIC SECURITY OF REGIONS

ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ

Summary. Approaches to assessing the economic security of the region used in a particular interweaving are analyzed, in which the basis is often a functional (or complex) approach, which involves the allocation of functional areas (components or aspects) of economic security, each of which reflects a particular aspect of the region's economic system. The basic rules of formation of the set of primary indicators for assessing the economic security of the region are considered: limited number of primary indicators of the model, quantitative (or quasi-quantitative) nature of indicators, information capacity of the indicator, determining the value of the indicator by direct measurement or direct algorithms. An indicator approach is highlighted, through which the economic security of the region is assessed by comparing (absolute or relative) the actual values of indicators with their indicators and the appropriate treatment of the identified deviations. The indicator approach looks very attractive when describing the sequence of techniques, procedures, calculation operations and algorithms used. The main problematic issues in the use of indicator approach are formulated: plurality of sets of indicators, unambiguous limit or threshold values of indicators, lack of rules for selection of indicators, limited application of a systematic approach in forming a set of indicators, setting values of indicators. The use of interval indicators of economic security of the region is revealed, which provide an opportunity to identify some dangerous zone, within which its state is gradually changing; The economic security of the region may be in this danger zone for some time, the duration of which depends on the influence of a number of factors. It is noted that in determining the number of indices for assessing the economic security of the region, two approaches are possible: a small number of indices, each of which evaluates a significant number of aspects of economic security of the region; a significant number of indices, each of which assesses a small number of aspects of the region's economic security.

Key words: economic security of regions, approach, evaluation, primary indicators, rules, indicators, method.

Анотація. Проаналізовано підходи до оцінювання економічної безпеки регіону, які використовуються у певному переплетінні, в якому базою найчастіше виступає функціональний (або комплексний) підхід, який передбачає виділення функціональних напрямів (складових або аспектів) економічної безпеки, кожен з яких відображає певну сторону функціонування економічної системи регіону. Розглянуті основні правила формування сукупності первинних показників для оцінювання економічної безпеки регіону: обмежена кількість первинних показників моделі, кількісний (або квазікількісний) характер показників, інформаційна ємність показника, визначення значення показника за допомогою безпосереднього виміру або методу прямих алгоритмів. Висвітлено індикаторний підхід, через який економічна безпека регіону оцінюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних значень показників з їхніми індикаторами і відповідного оброблення виявлених відхилень. Індикаторний підхід виглядає дуже привабливим при викладі послідовності

прийомів, процедур, розрахункових операцій та алгоритмів, які використовуються. Сформульовано основні проблемні питання у використанні індикаторного підходу: множинність сукупностей індикаторів, однозначність граничних або порогових значень індикаторів, відсутність правил відбору індикаторів, обмежене застосування системного підходу при формуванні сукупності індикаторів, встановлення значення індикаторів. Розкрито використання інтервальних індикаторів економічної безпеки регіону, які надають можливість виявити деяку небезпечну зону, в межах якої її стан поступово змінюється; економічна безпека регіону може перебувати в цій небезпечній зоні деякий час, тривалість якого залежить від впливу низки чинників. Зазначено, що при визначенні кількості індексів для оцінювання економічної безпеки регіону можливі два підходи: незначна кількість індексів, в кожному з яких оцінюється значна кількість аспектів економічної безпеки регіону; значна кількість індексів, в кожному з яких оцінюється незначна кількість аспектів економічної безпеки регіону.

Ключові слова: економічна безпека регіонів, підхід, оцінювання, первинні показники, правила, індикатори, метод.

Problem Formulation. Assessments of the region's economic security play an important role in ensuring it, as, along with other data, they serve as a starting point in the development of various measures for the economic development of the region. Ensuring the economic security of the region is based on its assessments. Assessment of economic security of the region is a set of assessment procedures and actions performed using selected (or created) tools, the results of which serve as a basis for obtaining a sound judgment about the state of economic security of the region.

An appropriate methodological framework is needed to assess the economic security of the region. Research on the economic security of the region on a systematic basis has begun relatively recently, and therefore the creation of a methodological framework for its evaluation is not yet complete, but there is reason to talk about the gradual formation of its main element — approaches to evaluation. Therefore, it is of interest to analyze these approaches, which provides an opportunity to determine their completeness, conditions of effective use and areas for further improvement.

The basis for assessing the economic security of the region is the relationship between the resulting indicator (or indicators) that describe the state of economic security of the region and the primary indicators that describe the results of the processes that took place in the region and the state. on her estimates [1, p. 21].

The basis for assessing the economic security of the region, regardless of the tools of its development (fuzzy logic, indicator method, etc.) and the form of combination of methods, techniques, algorithms and assessment procedures (methodology, model) are the primary indicators.

The inclusion of indicators in the primary assessment of the economic security of the region should be carefully justified. Unreasonable selection of primary indicators for assessing the economic security of the region: significantly affects the reliability of its estimates; leads to their identification with assessments of economic development of the region or its economic

situation; reduces the information value of economic security assessments of the region.

Analysis of recent research and publications. The problems of regions' economic security are devoted in the works of such scientists as: V. V. Bukolova [1; 5], O. I. Baranovsky [2], T. G. Vasylytsiv [3], N. Yu. Gichova [4], S. B. Dovbnya [4], G. V. Kozachenko [5; 6], A. B. Kaczynski [7], I. G. Mishina [8] and others.

Main goal. Highlight the features of approaches to assessing the economic security of regions.

Presenting main material. Approaches to evaluation in economic security were formed by combining the same content of principles, techniques and methods of measuring the level of economic security, the set of which is aimed at operationalizing the concepts of a particular approach. It is the concepts of the approach as a whole that represent his idea of obtaining the resulting data for the formation of an evaluative judgment about the state of economic security of the region. Proposed in economic security methods for assessing the economic security of various objects (state, region, enterprise) are quite diverse:

- expert assessment, monitoring of economic indicators, analysis and processing of scenarios, optimization, multidimensional statistical analysis, game theory, artificial neural networks [3];
- extrapolation (parametric dependencies, time trends), expert methods (surveys, expert commissions, preparation of analytical reports, “brainstorming”, Delphi), structural-analytical methods (modeling, hierarchical decomposition, morphological analysis, matrix method, network analysis, SWOT-analysis, construction of semantic differential, construction of profile of environment, drawing up of scenarios) [5];
- methods of comprehensive threat assessment (integrated risk assessment, assessment of the effectiveness of protective measures), methods of comprehensive assessment of economic potential of the enterprise (assessment of competitive status of the enterprise, integrated assessment of enterprise

interests, SWOT-analysis, multi-vector resource-functional model of economic security, multifactor linear model), methods of bankruptcy prediction (multifactor discriminant models and other methods of integrated assessment of the financial and economic condition of the enterprise) [4].

The most common in assessing the economic security of the region is a functional (or comprehensive) approach, due to the complex nature of the assessed phenomenon, due to which there is a need to decompose it into simpler components. Assessing the economic security of the region by the functional approach is to find its partial (intermediate) assessments for each component, followed by their integration.

Despite the widespread use of a functional (or integrated) approach to assessment in economic security and some stability of the technology of its application, there are still a number of fairly unresolved issues, which negatively affects the quality of economic security assessments in the region, hindering their comparability. one region, so by region of the country, forms an artificial set of methodological developments, which, in principle, implement the same idea of evaluation. Approaches to assessing the economic security of the region are divided into: functional (or complex), rating, taxonomic, indicator, index, modeling.

Yes, there is no consensus on the list of components in the assessment of economic security. And this applies to evaluation at all its levels (state, region, enterprise). Each of the researchers provides their own list of components for evaluation (and the economic security of the region as an object of evaluation is no exception). And although these components are not fundamentally different, the presence of a significant number of them creates “information noise” in the methodological framework for assessing the economic security of the region.

The state of each of the components of economic security of the region is described by a number of primary indicators. For them, each of the components of economic security in the region is even more diverse than the diversity of components. The main drawback here is the lack of justification for the use of the selected (or proposed) indicator to describe the component of economic security of the region. This indicator cannot be any statistical indicator.

Unreasonable choice of indicators for assessing the economic security of the region:

- significantly affects the reliability of estimates;
- leads to the identification of assessments of socio-economic security of the region with assessments of its socio-economic development or its socio-economic situation;

– reduces the information value of assessments.

The primary indicators for assessing the economic security of the region and the rules for interpreting the resulting indicator are directly determined by the chosen approach, method or model of assessment. But, on the other hand, the choice (or development) of a method, approach or model should be based on the ability to obtain the values of the primary indicators selected to assess the economic security of the region. If the value of the selected primary indicators is very difficult to obtain (for example, no statistics, data for calculation or calculation of the value of the indicator is very time consuming, etc.), then the application of the selected method, approach or model of assessment in assessing the economic security of the region loses meaning. in this case, the assessment does not comply with the principle of relative simplicity, which proclaims the avoidance of excessive complexity in the assessment.

The main rules for forming a set of primary indicators to assess the economic security of the region are: a limited number of primary indicators of the model, quantitative (or quasi-quantitative) indicators, information capacity of the indicator, determining the value of the indicator by direct measurement or direct algorithms.

According to the rule of information capacity, the primary indicator of the model can be an address indicator that adequately describes the impact of processes that have affected the economic security of the region, which manifests itself in the emergence of certain characteristics of the region. safe condition [1, p. 22].

Observance of the rule of information capacity will allow, on the one hand, to select those indicators that are really important for assessing the economic security of the region, and on the other — to prevent the use of information-intensive indicators, which are indicators that should be used to assess other phenomena in the region.

No less important is the rule of the number of primary indicators of the model for assessing the economic security of the region. On the one hand, the number of primary indicators of the model should be sufficient to comprehensively describe the economic security of the region. However, on the other hand, according to Ashby's law of required diversity, with the increase in the number of primary indicators, evaluation becomes more difficult, in particular in terms of collecting and processing primary indicators, which requires improvement (and often complication) of processing methods. In addition, the increase in the number of primary indicators and, accordingly, the complexity of their collection and processing is not always justified

by a significant increase in the accuracy of assessments of economic security in the region.

When choosing the number of primary indicators for assessing the economic security of the region, it is advisable to follow the rules proposed by I. G. Mishina: a set of indicators for assessing the economic security of the region should be determined for each specific study; the set of indicators should be formed in accordance with the state of economic security of the region; the set of indicators is determined by the purpose of assessments of economic security of the region, user requests and taking into account the main trends in its provision [8, p. 13].

Functional (or integrated) approach in assessing the economic security of the region is often used in conjunction with the indicator and index approach, which is the use of indicator and index approaches is based on the allocation of individual components (or aspects) of economic security of the region [6].

According to the indicator approach, the economic security of the region is assessed by comparing (absolute or relative) the actual values of indicators with their indicators and the appropriate treatment of the identified deviations. The indicator approach looks very attractive when describing the sequence of techniques, procedures, calculation operations and algorithms used. O. I. Baranovsky associated indicators with a traffic light, which, depending on the difference between the actual values of indicators and indicators lights up in red, yellow or green at one time or another [2, p. 351].

Deviations of actual values from their indicators create an analytical basis for studying the economic security of the region, identify negative trends and prevent their further development, in some way localize the causes of weakening economic security and try to influence them using various levers, make changes in current regional bodies. management and to their interaction with public authorities, to clarify the strategies of economic development of the region. However, the indicator approach is characterized by a number of limitations of different origins, which are clearly evident in attempts to apply it in practice.

According to the primary content load, the term “indicator” means the value (desired or necessary) of the indicator, which is selected to describe the state of the phenomenon, trends, the state of the object of observation, the course of the analyzed process or its results [5, p. 153].

The main problematic issues in the use of the indicator approach are: the plurality of sets of indicators, the unambiguity of the limit or threshold values of indicators, the lack of rules for selecting indicators,

the limited use of a systematic approach in forming a set of indicators, setting indicators.

To improve the quality of assessments of economic security in the region, it is advisable to use interval indicators, although we must realize that the transition to them significantly increases the complexity of the task of determining the value of indicators. The output of the actual values of the indicator outside the interval of the indicator should signal the active development of threatening processes and their significant destructive impact on the economic security of the region or, conversely, the attenuation of threats in the region or the results of their deviation.

The use of interval indicators of economic security of the region provides an opportunity to identify some dangerous zone, within which its state is gradually changing. The economic security of the region may be in this danger zone for some time, the duration of which depends on the influence of a number of factors.

Mathematical methods can provide reliable results in establishing the value of indicators of economic security of the region and the intervals of their values. However, as noted by A. B. Kaczynski, currently there are no studies on the application of mathematical methods to determine the limit values of safety indicators [7, p. 75]. Therefore, the issue of applying mathematical methods in determining the values of indicators of economic security at all levels (state, region, enterprise) remains very relevant.

Often the set of indicators for assessing the economic security of the region is unreasonably called a system [6]. O. I. Baranovsky noted that the system of indicators must be built in accordance with the criteria requirements for it. However, according to him, in modern economic security there are no theoretical developments regarding the system of indicators and criteria for it [2, p. 348]. Thus: the indicator approach, despite its apparent simplicity, is quite difficult to use; there is no justification for the number of indicators and their list for assessing the economic security of the region [5, p. 154].

The legitimacy of using the index method in assessing the economic security of the region is due to its recognition as a complex economic phenomenon, the ability to establish links between its individual components (or elements, aspects), to study them not in isolation but in relationship and determine their impact on the resulting estimates.

The main element of the index method is the index (however, the index cannot be considered any relative value). Indices of economic security of the region can provide a comprehensive picture of its state, which requires not individual indices, but their totality.

Analytical (general or aggregate) indices should be used in assessing the economic security of the region, which allow to assess its specific aspect, represented by homogeneous elements, which is to obtain an aggregate assessment of a certain component of socio-economic security of the region. Such an aggregate assessment is compared with its maximum possible value and already on the results of such a comparison, on the basis of certain deviations, you can get an idea of the state of the assessed component of economic security of the region.

When determining the number of indices for assessing the economic security of the region, two approaches are possible: — a small number of indices, each of which evaluates a significant number of aspects of economic security of the region; — a significant number of indices, each of which assesses a small number of aspects of economic security in the region [5, p. 154].

In the first case, it is easier to get an idea of the economic security of the region, but the calculation of indices is more time consuming and with increasing number of assessed components in each index decreases its reliability. In the second case, it is more difficult to get an idea of the economic security of the region due to the large number of indices, but the calculation of indices is not so time consuming and due to the small number of estimated components in each index (3–4) its reliability is quite high.

The technology of application of the index method in assessing the economic security of the region is based on the processes of movement and processing of information, involves the implementation of a set of interrelated procedures and actions, during which information is converted into appropriate estimates. The most difficult actions in the technology of application of the index method in assessing the economic security of the region are the selection of components of each of the indices, the selection of indicators to describe these components, determining the order of calculation of their values. Other actions of technology (scaling of intervals of values of index indicators, distribution of values of index indicators on scale intervals and determination of values in quasi-quantitative meters and aggregation of index indicators in quasi-quantitative meters) are technical and well known [5].

The application of the index method in assessing the economic security of the region requires appropriate information and analytical support, the incompleteness or low reliability of which significantly makes

it impossible to assess or leads to poor quality assessments. You can offer any indexes of any composition to assess the economic security of the region, but if the data are inaccurate or missing to calculate indicators that quantify the components of the index, or obtaining such data is much more difficult, the calculation of indices becomes meaningless. That is, the indices for assessing the economic security of the region should have not only theoretical justification but also practical applicability, and not complicated by the increased cost of finding the necessary data or excessive complexity of their processing methods.

Conclusions. In the economic security of the meso level today, several approaches to assessing the economic security of the region have been formed. Available approaches to assessing the economic security of the region differ in the methods of obtaining the resulting estimates and the basis of comparison. Moreover, this difference cannot be considered fundamental.

The existence of several approaches to assessing the economic security of regions can be seen as a reflection of the contextuality of the postmodern methodology of economic security, which is characterized by flexible research strategies. The main thing here is to fulfill this requirement: approaches using different methods (a method as a set of techniques, procedures, calculation operations and algorithms) should provide the same content (although different in form) description of the economic security of the region. Approaches cannot be considered fundamentally different, although they differ in the methods of obtaining the resulting estimates, they do not compete with each other, but rather complement each other, being sufficiently interconnected, although they differ in the methods of obtaining the resulting estimates [5, p. 155].

The analyzed approaches to assessing the economic security of the region are used in a certain interweaving, in which the basis is often a functional (or complex) approach, which involves the allocation of functional areas (components or aspects) of economic security, each of which reflects a particular side of the economic system. When applying the analyzed approaches in assessing the economic security of the region, there is a desire to obtain its assessment in a very large number of aspects. But the increase in assessing aspects of the region's economic security is not always offset by the accuracy of its estimates. In some cases, this leads to the cumbersomeness of the evaluation procedure.

References

1. Bukolova V. V. Obghruntuvannja vyboru pervynnykh pokaznykiv dlja ocinjuvannja socialjno-ekonomichnoji bezpeky reghionu / V. V. Bukolova // Ekonomika i reghion. 2018. # 1 (68). S. 21–28. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/econrig_2018_1_5.pdf
2. Baranovs'kyj O. I. Filosofija bezpeky: monohrafija: u 2 t. T. 1. Kyjiv: UBS NBU, 2014. 831s.
3. Vasylyciv T. Gh. Ekonomichna bezpeka pidpryjemnytva Ukrajiny: strateghija ta mekhanizmy zmichennja: monohrafija. Ljviv: Aral, 2008. 386 s.
4. Dovbnja S. B., Ghichova N. Ju. Diaghnostyka rivnja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva / S. B. Dovbnja, N. Ju. Ghichova // Finansy Ukrajiny. 2008. # 4. S. 88–97.
5. Kozachenko Gh. V., Bukolova V. V. Analiz pidkhodiv do ocinjuvannja socialjno-ekonomichnoji bezpeky reghionu / Gh. V. Kozachenko, V. V. Bukolova // Problemy ekonomiky. 2018. # 1(35). S. 150–157. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pekon_2018_1_20.pdf
6. Kozachenko Gh. V. Estymetologichnyj aspekt v ekonomichnij bezpekologhiji / Gh. V. Kozachenko // Problemy ekonomiky. 2016. # 1. S. 167–173.
7. Kachyns'kyj A. B. Indykatory nacionaljnoji bezpeky: vyznachennja ta zastosuvannja jikh ghranychnykh znachenj: monohrafija. Kyjiv: NISD, 2013. 104 s.
8. Mishyna I. Gh. Ekonomichna bezpeka v umovakh rynkovykh transformacij: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.00.01. Donecjk: Donec. nac. un-t. 2007. 20 s.

Література

1. Буколова В. В. Обгрунтування вибору первинних показників для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону / В. В. Буколова // Економіка і регіон. 2018. № 1 (68). С. 21–28. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/econrig_2018_1_5.pdf
2. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. Т. 1. Київ: УБС НБУ, 2014. 831с.
3. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 386 с.
4. Довбня С. Б., Гічова Н. Ю. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // Фінанси України. 2008. № 4. С. 88–97.
5. Козаченко Г. В., Буколова В. В. Аналіз підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону / Г. В. Козаченко, В. В. Буколова // Проблеми економіки. 2018. № 1(35). С. 150–157. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pekon_2018_1_20.pdf
6. Козаченко Г. В. Естиметологічний аспект в економічній безпекології / Г. В. Козаченко // Проблеми економіки. 2016. № 1. С. 167–173.
7. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія. Київ: НІСД, 2013. 104 с.
8. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01. Донецьк: Донец. нац. ун-т. 2007. 20 с.

Блакита Ганна Владиславівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри економіки та фінансів підприємства
Київський національний торговельно-економічний університет*

Блакыта Анна Владиславовна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой экономики и финансов предприятия
Киевский национальный торгово-экономический университет*

Blakytá Hanna

*Doctor of Economics Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics and Business Finance
Kyiv National University of Trade and Economics*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6583

**ПЛАНУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ЯК ІНДИКАТОР
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ**

**ПЛАНИРОВАНИЕ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ КАК ИНДИКАТОР
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЯ ТОРГОВЛИ**

**CURRENT ASSETS PLANNING AS AN INDICATOR
OF FINANCIAL COMPETITIVENESS OF TRADE ENTERPRISE**

Анотація. У статті обґрунтовано особливості оборотних активів підприємств сфери торгівлі. Визначено, що основним джерелом розвитку та приросту ефективності діяльності підприємств торгівлі є здатність оптимізувати процес реалізації товарів, що має тісний взаємозв'язок із оборотними активами. Охарактеризовано сучасну методику розрахунку планового обсягу та структури оборотних активів, що ґрунтується на застосуванні методу коефіцієнтів, який дає змогу використовувати коригуючий коефіцієнт, що показує прогнозовані зміни функціонування оборотних активів. Запропоновано крім розрахунку планового показника обсягу оборотних активів використовуючи метод коефіцієнтів визначити також планові показники оборотних активів підприємства в розрізі їх видів використовуючи, що забезпечить проведення більш розширеного аналізу результативності управління оборотними активами. Визначено, що оборотні активи підприємства впливають на широкий спектр показників та характеристик підприємства, зокрема на ліквідність, платоспроможність, фінансову стійкість тощо. В умовах інтенсивного виникнення все нових кризових явищ в економіці країни, що зумовлює погіршення фінансового стану вітчизняних підприємств було ідентифіковано рушійну силу розвитку таких підприємств та підтримки їх фінансової спроможності. Оскільки оборотні активи є головним елементом ресурсного забезпечення поточної діяльності, а також беручи до уваги їх роль в розрахунку основних показників, що характеризують як ефективність операційної, так і фінансової діяльності підприємства, було встановлено взаємозв'язок між плануванням оборотних активів підприємства та рівнем фінансової конкурентоспроможності підприємства. Обґрунтовано інтегральний метод оцінки фінансової конкурентоспроможності, що базується на використанні низки коефіцієнтів, в основі розрахунку яких лежать оборотні активи.

Ключові слова: оборотні активи, планування оборотних активів, фінансова конкурентоспроможність підприємства.

Аннотация. В статье обоснованы особенности оборотных активов предприятий сферы торговли. Определено, что основным источником развития и прироста эффективности деятельности предприятий торговли является способность оптимизировать процесс реализации товаров, имеет тесную взаимосвязь с оборотными активами. Охарактеризованы современную

методику расчета планового объема и структуры оборотных активов, основанный на применении метода коэффициентов, который позволяет использовать корректирующий коэффициент, показывающий прогнозируемые изменения функционирования оборотных активов. Предложено кроме расчета планового показателя объема оборотных активов используя метод коэффициентов определить также плановые показатели оборотных активов предприятия в разрезе их видов используя, что обеспечит проведение более расширенного анализа результативности управления оборотными активами. Определено, что оборотные активы предприятия влияют на широкий спектр показателей и характеристик предприятия, в частности на ликвидность, платежеспособность, финансовую устойчивость и тому подобное. В условиях интенсивного возникновения все новых кризисных явлений в экономике страны, что приводит к ухудшению финансового состояния отечественных предприятий было идентифицировано движущую силу развития таких предприятий и поддержки их финансовой состоятельности. Поскольку оборотные активы являются главным элементом ресурсного обеспечения текущей деятельности, а также принимая во внимание их роль в расчете основных показателей, характеризующих как эффективность операционной, так и финансовой деятельности предприятия, была установлена взаимосвязь между планированием оборотных активов предприятия и уровнем финансовой конкурентоспособности предприятия. Обоснованно интегральный метод оценки финансовой конкурентоспособности, основанный на использовании ряда коэффициентов, в основе расчета которых лежат оборотные активы.

Ключевые слова: оборотные активы, планирование оборотных активов, финансовая конкурентоспособность предприятия.

Summary. The article substantiates the features of current assets of trade enterprises. It is determined that the main source of development and efficiency of trade enterprises is the ability to optimize the process of selling goods, which has a close relationship with current assets. The modern method of calculating the planned volume and structure of current assets is characterized, which is based on the application of the method of coefficients, which allows the use of a correction factor that shows the projected changes in the functioning of current assets. In addition to calculating the planned indicator of current assets using the method of coefficients, it is proposed to determine the planned indicators of current assets of the enterprise in terms of their types, which will provide a more extensive analysis of the effectiveness of current assets management. It is determined that the current assets of the enterprise affect a wide range of indicators and characteristics of the enterprise, in particular on liquidity, solvency, financial stability and so on. In the conditions of intensive emergence of all new crisis phenomena in the country's economy, which causes the deterioration of the financial condition of domestic enterprises, the driving force of development of such enterprises and maintenance of their financial capacity was identified. Since current assets are the main element of resource provision of current activities, as well as taking into account their role in calculating the main indicators that characterize both the operational and financial performance of the enterprise, the relationship between planning current assets of the enterprise and the level of financial competitiveness. An integrated method of assessing financial competitiveness, based on the use of a number of coefficients based on current assets, is substantiated.

Key words: current assets, planning of current assets, financial competitiveness of the enterprise.

Постановка проблеми. Галузь торгівлі є однією із найбільш чутливих до впливу зовнішніх факторів сферою вітчизняної економіки. Успішність розвитку підприємства торгівлі напряму залежить від рівня платоспроможності споживачів та контрагентів, попиту на продукцію, цін на товарні запаси. На відміну від виробничих підприємств вони не в змозі удосконалити процес виготовлення з метою зменшення ресурсозатратності, енергозатратності підприємства тощо. Основним джерелом розвитку та приросту ефективності їх діяльності є здатність оптимізувати процес реалізації товарів, що має тісний взаємозв'язок із оборотними активами. Вміння підприємства вдало планувати обсяг та структуру оборотних активів, а також оптимізувати склад джерел їх фінансування лежить в основі забезпечення ефективності операційної діяльності підприємства та його фінансової конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики планування оборотних активів підприємства присвячені наукові праці великої кількості науковців, серед яких Білик М. Д., Беялов Т. Є., Поляк Г. В та інші. В свою чергу на обґрунтуванні основних моделей оцінки конкурентоспроможності підприємства, у тому числі фінансової зосередили свою увагу М. Портер, А. Дж. Стрикленда Б. А. Томпсона. Модель оцінки фінансової конкурентоспроможності підприємства досить ґрунтовно висвітлили у наукових працях Гудзь О. І., Яневич Н. Я. та Стащук О. Проте враховуючи особливості підприємств торгівлі, а також сучасні умови господарювання актуальним залишається обґрунтування ролі оборотних активів у забезпеченні фінансової конкурентоспроможності підприємства.

Метою статті є обґрунтування сучасних методів планування оборотних активів та їх взаємозв'язку із

забезпеченням фінансової конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу. В сучасній економічній науці виділяється велика кількість методів розрахунку планових показників діяльності підприємства, в тому числі оборотних активів. Більшість вітчизняних науковців, серед яких Білик М. Д., Беялов Т. Є., Поляк Г. Б. та інші виділяють такі методи планування показників оборотних активів: метод прямого рахунку, метод коефіцієнтів, дослідно-статистичний метод [1; 6].

Зважаючи на особливості функціонування підприємств торгівлі, ми вважаємо, що найдоцільніше в нашому випадку застосовувати метод коефіцієнтів, який дає змогу використовувати коригуючий коефіцієнт, що показує прогнозовані автором зміни функціонування оборотних активів на основі реалізації стратегії управління ними. Науковці Білик М. Д., Беялов Т. Є. пропонують використовувати формулу (1.1) для визначення планового обсягу оборотних активів [1].

$$O_{\text{Апл}} = \sum O_{\text{Пл}} \times K_3 \times C, \quad (1.1)$$

де $O_{\text{Апл}}$ — обсяг планових оборотних активів;

K_3 — коефіцієнт завантаження обороту оборотними активами;

$O_{\text{Пл}}$ — плановий сукупний оборот від реалізації продукції;

C — корегуючий коефіцієнт зростання чи зменшення завантаження обороту оборотними активами планового періоду.

$$K_3 = \frac{O_{\text{Асер}}}{\sum O}, \quad (1.2)$$

де $O_{\text{Асер}}$ — середній обсяг планових оборотних активів звітного періоду;

$\sum O$ — оборот від усіх видів діяльності підприємства за звітний період.

$$O_{\text{Асер}} = \left[\frac{OA1}{2} + OA2 + OA3 + OA4 + \frac{OA5}{2} \right] \div (5-1), \quad (1.3)$$

де $OA1-5$ — проміжні балансові залишки планових оборотних активів.

$$C = \frac{100+3}{100}, \quad (1.4)$$

де 3 — завдання щодо зниження чи зростання завантаження обороту (%).

Крім розрахунку планового показника обсягу оборотних активів, на нашу думку, доцільно також визначити планові показники оборотних активів підприємства в розрізі їх видів використовуючи запропонований вище метод. Проведення таких розрахунків забезпечить проведення більш розширеного аналізу результативності управління оборотними активами.

Оборотні активи підприємства впливають на широкий спектр показників та характеристик підприємства, зокрема на ліквідність, платоспроможність, фінансову стійкість тощо. В умовах інтенсивного виникнення все нових кризових явищ в економіці країни, що зумовлює погіршення фінансового стану вітчизняних підприємств варто ідентифікувати рушійну силу розвитку таких підприємств та підтримки їх фінансової спроможності. Оскільки оборотні активи є головним елементом ресурсного забезпечення поточної діяльності, а також беручи до уваги їх роль в розрахунку основних показників, що характеризують як ефективність операційної, так і фінансової діяльності підприємства, ми вважаємо, що взаємозв'язок між плануванням оборотних активів підприємства та рівнем фінансової конкурентоспроможності підприємства є безумовним.

Зважаючи на те, що вітчизняні підприємства функціонують в умовах ринкової економіки, важливе місце в процесі здійснення аналізу посідає порівняння процесу та результатів функціонування підприємства із діяльністю конкурентів. Аналіз фінансової конкурентоспроможності підприємства як складова інтегральної оцінки конкурентоспроможності дозволяє оцінити наскільки раціонально підприємство використовує наявні ресурси, значну частку яких займають оборотні активи. Показник фінансової конкурентоспроможності дозволить оцінити здатність підприємства ефективно формувати та використовувати фінансові ресурси в умовах конкуренції.

В сучасній економічній науці виділяють велику кількість методів оцінки конкурентоспроможності підприємства серед яких якісні методи оцінки, до них відносять п'ятифакторну модель М. Портера, моделі стратегічного аналізу (STEP-аналіз, SWOT-аналіз), матричні методи (матриця BCG, McKinsey, ADL) тощо та кількісні методи оцінки: метод експертних оцінок, оцінка конкурентних сил за методикою А. А. Томпсона, А. Дж. Стрикленда, розрахунково-графічні методи та комплексні [4, с. 40].

Ми вважаємо, що оцінку фінансової конкурентоспроможності підприємства, що здійснюється в контексті управління оборотними активами необхідно проводити на основі показників, що характеризують саме функціонування оборотних активів підприємства та результатів їх діяльності. Тому, ми пропонуємо використовувати дещо модифікувати інтегральну модель оцінки науковців Гудзь О. І., Яневич Н. Я. та Стацук О [5; 3].

Згідно даного методу можливо визначити інтегральний показник конкурентоспроможності як суму окремих показників, що характеризують його

виробничу, фінансову, збутову діяльність та показники якості товару. Зважаючи на те, що підприємства торгівлі не здійснюють виробничу діяльність, ми не зможемо оцінити першу складову інтегральної оцінки, збутова діяльність та якість товарів підприємства більше стосуються її маркетингової діяльності та логістики, тому ми вважаємо за доцільне оцінку фінансової конкурентоспроможності здійснити на основі аналізу показників фінансової діяльності як частини комплексного показника, що дозволить визначити здатність підприємства ефективно використовувати оборотні активи, які складають значну часту фінансових ресурсів підприємства та дозволить провести оцінку результативності їх функціонування визначивши фінансову конкурентоспроможність на основі перспективних планових показників оборотних активів та порівняти її із поточним рівнем.

Ми погоджуємося із думкою науковця Стащук О. та вважаємо, що показник фінансової конкурентоспроможності найдоцільніше розраховувати на основі таких показників фінансової діяльності підприємства: коефіцієнт автономії підприємства, показник платоспроможності підприємства, коефіцієнт ліквідності підприємства, коефіцієнт оборотності оборотних коштів. Використаємо формулу (1.5) для розрахунку конкурентоспроможності фінансової діяльності підприємства [5, с. 101].

$$F_k = 0,29 \times K_a + 0,20 \times K_p + 0,36 \times K_l + 0,15 \times K_{ob}, \quad (1.5)$$

де K_a — коефіцієнт автономії підприємства;

K_p — коефіцієнт платоспроможності підприємства;

K_l — коефіцієнт ліквідності підприємства;

K_{ob} — коефіцієнт оборотності оборотних активів.

Отже, визначений показник конкурентоспроможності базується на основних показниках фінансової діяльності, які були виділені окремими завданнями стратегічного управління оборотними активами, що показує доцільність та важливість його розрахунку.

Висновки. Запропонований підхід до оцінки фінансової конкурентоспроможності підприємства базується на залежності даного показника від оборотних активів та включає показники ліквідності, платоспроможності підприємства та ефективності використання його оборотних активів. Залежність фінансового стану підприємства від оборотних активів зумовлює необхідність раціонального планування обсягу оборотних активів в цілому та їх окремих видів. Найбільш оптимальним та нескладним у застосуванні є метод коефіцієнтів, що дозволяє використовувати коригуючий коефіцієнт та показує можливі зміни функціонування оборотних активів в контексті управління ними. В результаті застосування такого підходу до управління оборотними активами дозволить розширити їх роль в результатах діяльності підприємства, що зумовить зосередження уваги менеджменту підприємства до ефективності використання даного, безумовно важливого ресурсу для підприємства торгівлі.

Література

1. Білик М. Д., Беялов Т. Є. Фінансове планування на підприємстві: навчальний посібник. К.: ПанТот, 2015. 436 с.
2. Бланк И. О. Финансовый менеджмент: учеб курс. 2е изд, перераб. Киев: Ельга Ника-Центр, 2004. 656 с.
3. Гудзь О. І., Яневич Н. Я. Обґрунтування фінансової конкурентоспроможності підприємства як основи формування фінансової стратегії // Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 16. С. 291–296.
4. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за ред. О. Г. Янкового. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.
5. Стащук О. Інтегральне оцінювання рівня фінансової конкурентоспроможності підприємства: теоретичний та практичний аспекти // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі України. 2016. № 3. С. 98–103.
6. Финансовый менеджмент: посібник для академічного бакалаврату. 4-е вид., пер. и доп / Г. Б. Полякта ін. М.: Видавництво Юрайт, 2015. 456 с.

References

1. Bilyk M. D., Byelyalov T. Ye. (2015). Finansove planuvannya na pidpry'yemstvi. [Financial planning at the enterprise: a textbook]. Kiev: PanTot, 2015. 436 s.
2. Blank I. O. (2011). Finansovyi menedzhment [Financial Management]. Kiev: Elga Nika-Center, 2004. 656 s.

3. Gudz' O.I., Yanevy'ch N. Ya. (2017). Obg'runtuvannya finansovoyi konkurentospromozhnosti pidpry'emstva yak osnovy' formuvannya finansovoyi strategiyi. [Substantiation of financial competitiveness of the enterprise as a basis of formation of financial strategy] // Global and national economic problems. Vol. 16. PP. 291–296.

4. Yankovy'j O.G. (2013). Konkurentospromozhnist' pidpry'emstva: ocinka rivnya ta napryamy' pidvy'shennya: monografiya. [Competitiveness of the enterprise: assessment of the level and direction of increase: a monograph]. Odessa: Atlant, 2013. 470 s.

5. Stashhuk O. (2016). Integral'ne ocinyuvannya rivnya finansovoyi konkurentospromozhnosti pidpry'emstva: teorety'chny'j ta prakty'chny'j aspekty'. [Integral assessment of the level of financial competitiveness of the enterprise: theoretical and practical aspects] // Economic Journal of the Lesia Ukrainka East European National University. № 3. PP. 98–103.

6. Polyakta G.B. Fy'nansovy'j menedzhment: posibny'k dlya akademichnogo bakalavratu. [Financial Management: A Guide for the Academic Bachelor]. Moscow: Yurayt Publishing House, 2015. 456 s.

Дем'ян Ярослава Юрїївна
кандидат економічних наук, доцент
кафедра географії та туризму
Мукачівський державний університет
Демьян Ярослава Юрьевна
кандидат экономических наук, доцент
кафедра географии и туризма
Мукачевский государственный университет
Demyan Yaroslava
PhD in Economics, Associated Professor
Department of Geography and Tourism
Mukachevo State University

Молнар Грета Тиборїївна
здобувач ступеня «доктор філософії»
Мукачівського державного університету
Молнар Грета Тиборивна
соискатель степени «доктор философии»
Мукачевского государственного университета
Molnar Greta
Applicant for the degree of Doctor of Philosophy of the
Mukachevo State University

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6588

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**
**ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЛИЧНОГО КРЕСТЬЯНСКОГО
ХОЗЯЙСТВА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**
**FUNCTIONING OF PERSONAL PEASANT
FARMING IN MODERN CONDITIONS**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування особистих селянських господарств, визначено основні тенденції їх розвитку у сучасних умовах. Розвиток ОСГ відіграє важливу роль для економіки нашої держави, соціокультурного розвитку сільських територій, житті сільських мешканців. Саме ці господарства створюють фундамент продовольчої безпеки держави, виробляючи понад 40% сільськогосподарської продукції, постачають на внутрішній ринок значну частку продуктів споживання для населення.

Водночас досліджено, що в Закарпатській області посилюється роль ОСГ внаслідок особливостей географічного положення і рельєфу, природно-кліматичних умов, традицій життя і діяльності населення тощо. Встановлено, що в області функціонує 224,4 тис. ОСГ, які виробляють понад 90% продукції сільського господарства, при чому користуються земельними площами порівняно гіршої якості, виробнича діяльність в них є більш трудомісткою, вимагає більших витрат. Однак, наявність трьох природно-кліматичних зон, сприятливий клімат та інші чинники створюють переваги саме для цієї форми ведення сільського господарства в області. І навіть попри те, що нині намітилася тенденція до поступового скорочення кількості ОСГ та їхньої частки у сільськогосподарському виробництві, у перспективі вони будуть продовжувати відігравати вагомую роль як в регіоні, так і загалом по Україні, що актуалізує питання поліпшення їх матеріально-технічного

забезпечення, збільшення обсягів інвестицій та розвитку їх інвестиційного потенціалу. Особлива увага приділяється розгляду перспектив подальших досліджень враховуючи процеси децентралізації влади.

Ключові слова: особисті селянські господарства, розвиток, сільськогосподарська продукція, прогнорольче забезпечення.

Анотація. Стаття посвячена дослідженню особливостей функціонування личних крестьянських хозяйств, определены основные тенденции их развития в современных условиях. Развитие ЛКХ играет важную роль для экономики государства, социокультурного развития сельских территорий, жизни сельских жителей. Именно эти хозяйства создают фундамент продовольственной безопасности государства, производя более 40% сельскохозяйственной продукции, поставляют на внутренний рынок значительную долю продуктов питания для населения.

В то же время исследовано, что в Закарпатской области усиливается роль ОСГ вследствие особенностей географического положения и рельефа, природно-климатических условий, традиций жизни и деятельности населения и тому подобное. Установлено, что в области функционирует 224,4 тыс. ЛКХ, которые производят более 90% продукции сельского хозяйства, причем пользуются земельными площадями по сравнению худшего качества, производственная деятельность в них более трудоемкой, требует больших затрат. Однако, наличие трех природно-климатических зон, благоприятный климат и другие факторы создают преимущества именно для этой формы ведения сельского хозяйства в области. И даже несмотря на то, что сейчас наметилась тенденция к постепенному сокращению количества ЛКХ и их доли в сельскохозяйственном производстве, в перспективе они будут продолжать играть важную роль как в регионе, так и в целом по Украине, актуализирует вопрос улучшения их материально-технического обеспечения, увеличение объемов инвестиций и развития их инвестиционного потенциала. Особое внимание уделяется рассмотрению перспектив дальнейших исследований учитывая процессы децентрализации власти.

Ключевые слова: личные крестьянские хозяйства, развитие, сельскохозяйственные продукты, продовольственное обеспечение.

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of the functioning of personal peasant farms, the main trends of their development in modern conditions are determined. The development of PPF play an important role for the economy of the state, the socio-cultural development of rural areas, and the life of rural residents. It is these farms that create the foundation for the state's food security, producing more than 40% of agricultural products, supplying a significant share of food products to the population on the domestic market.

At the same time, it was investigated that in the Transcarpathian region the role of PPF is increasing due to the peculiarities of the geographical location and relief, natural and climatic conditions, traditions of life and activities of the population, and the like. It has been established that 224.4 thousand PPF operate in the region, which produce more than 90% of agricultural products, and they use land areas in comparison with the worst quality, production activities in them are more labor-intensive and require larger costs. However, the presence of three natural and climatic zones, a favorable climate and other factors create advantages for this particular form of farming in the region. And even despite the fact that now there is a tendency towards a gradual reduction in the number of PPF and their share in agricultural production, in the future they will continue to play an important role both in the region and in Ukraine as a whole, the issue of improving their material and technical support is actualizing, increase in investment volumes and development of their investment potential. Particular attention is paid to considering the prospects for further research, taking into account the processes of decentralization of authority.

Key words: personal farms, development, agricultural products, food supply.

Постановка проблеми. Проведені інституційні зміни в Україні виявили необхідність проведення аналізу і якісно нових підходів до дослідження особистих селянських господарств в сучасних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження складають праці таких фахівців, як Лупенка Ю. О., Маліка М. Й., Шпикуляка О. Г. [1], Дієсперова В. С. [2] Губені Ю. Е [3], Рябоконя В. П., Пітюлича М. І., Гоблика В. В. [4] Яворської Т. І. та Франчук І. Б., Булавка Л. В., Дем'ян Я.Ю. [5] та інших науковців. Однак, незважаючи на ґрунтовні

теоретико-методологічні напрацювання та значну кількість досліджень з проблем функціонування та розвитку особистих селянських господарств, питання щодо їх розвитку в сучасних умовах господарювання залишається актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Проаналізувати функціонування та перспективи розвитку особистих селянських господарств в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Особисті селянські господарства в Україні є надзвичайно розвиненою формою господарювання на селі, яка бере свій поча-

ток з давніх часів, має розвинені традиції та поширена по всій території держави. Навіть попри державну політику розвитку крупного товарного сільськогосподарського виробництва упродовж майже семи десятиліть в часи панування планової радянської економіки у ХХ ст. особисте господарство збереглося як від'ємна форма життя і діяльності селян.

Із трансформацією національного господарства на ринкові засади у 1990-х рр. приватний сектор в особі ОСГ значно зміцнився і зріс. Ця тенденція зберігалася й у першому десятилітті ХХІ ст.

Тренд зростання кількості ОСГ наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. пояснювався погіршенням якості життя населення за результатами трансформаційної структурної кризи в економіці 1990-х рр. Здебільшого це була спроба людей вижити і забезпечити себе засобами існування у складних економічних умовах. Саме ведення підсобного господарства і самостійне вирощування продуктів харчування дозволило значній кількості українців пережити скрутні часи і створити фінансовий й матеріальний фундамент для подальшого розвитку родин. І хоча сьогодні висуває нові реалії, мотивуючи населення на скорочення ОСГ, їхня роль залишається значною у житті українського села і розвитку аграрної економіки,

а вирощені ними продукти відіграють стратегічне значення в структурі споживання населення. Наявно це продемонстровано у табл. 1.

Як видно з даних табл. 1 у 2000 р. частка ОСГ в сукупному виробництві сільськогосподарської продукції перевищувала 61%, у тому числі продукції рослинництва 50% та продукції тваринництва 79%. Упродовж наступних років ця частка значно скоротилася і у 2018 р. склала відповідно близько 41%, 37% та 52%. Однак, таке скорочення відбулося не стільки за рахунок скорочення фізичних обсягів виробництва в ОСГ, скільки у результаті збільшення таких обсягів у громадському секторі. Так, з 2000 по 2018 рр. скоротилися лише обсяги виробництва тваринницької продукції, тоді як рослинницької навпаки зросли. Проте, приріст виробництва у сільськогосподарських підприємствах у цей же період характеризувався випереджаючими темпами.

Незважаючи на виявлені тенденції структурних зрушень, роль ОСГ у виробництві сільськогосподарської продукції залишається значною. Особливо зважаючи на те, що саме в них вирощується основна маса продуктів харчування, які споживаються населенням держави — молоко, м'ясо, овочі, картопля, плоди тощо, тоді як виробництво у громадському

Таблиця 1

**Обсяги виробництва й частка ОСГ у продукції сільського господарства України
(у постійних цінах 2010 р.)**

Показники	Роки							2018 р. до 2000 р., +/-
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Вироблено у господарствах усіх категорій, млн. грн.								
Продукція сільськогосподарства	151022,2	179605,8	194886,5	239467,3	254640,5	249157,0	269408,1	118385,9
продукція рослинництва	92838,9	114479,9	124554,1	168439,0	185052,1	179474,6	198658,1	105819,2
продукція тваринництва	58183,3	65125,9	70332,4	71028,3	69588,4	69682,4	70750,0	12566,7
Вироблено у господарствах населення, млн. грн.								
Продукція сільськогосподарства	93024,5	106841,1	100797,5	107548,7	109521,5	108621,8	111101,6	18077,1
продукція рослинництва	47047,9	58802,9	57741,4	68854,3	71659,5	70873,5	73939,1	26891,2
продукція тваринництва	45976,6	48038,2	43056,1	38694,4	37862,0	37748,3	37162,5	-8814,1
Частка господарств населення у сукупному обсязі виробництва, %								
Продукція сільськогосподарства	61,60	59,49	51,72	44,91	43,01	43,60	41,24	-20,36
продукція рослинництва	50,68	51,37	46,36	40,88	38,72	39,49	37,22	-13,46
продукція тваринництва	79,02	73,76	61,22	54,48	54,41	54,17	52,53	-26,49

Джерело: обчислено автором на підставі даних [6]

секторі переважно зосереджене на крупнотоварних експорторієнтованих продуктивних потоках — фуражному зерні, технічних культурах, сировині для переробної промисловості тощо.

В окремих регіонах України значимість і роль ОСГ ще відчутніша. Зокрема, варто виділити Закарпатську область, де в ОСГ виробляється понад 90% усієї сільськогосподарської продукції, а виробництво молока, м'яса, овочів та плодів майже повністю зосереджене у підсобних господарствах населення (див. рис. 1.). При цьому досить високим є рівень концентрації виробництва й інших продуктів — зернових і зернобобових культур. Так, в ОСГ Закарпатської області вирощується понад 80% пшениці, понад 68% ячменю та 62% кукурудзи на зерно від сукупних обсягів виробництва по області. Здебільшого це пояснюється значним розвитком тваринництва в господарствах населення.

Загалом така висока значимість ОСГ в Закарпатській області зумовлена багатьма чинниками — природними, географічними, соціальними тощо. Так, область розташована на крайньому південному заході України, є географічним центром Європи. Має різноманітний рельєф та кліматичні умови. Її територія з півночі захищена Карпатським хребтом, з північного заходу — Татрами, з півдня — західними Румунськими горами і Мараморошським масивом. Від інших регіонів країни область відділяють Яблонецький, Вишківський, Ужоцький, Верецький та Воловецький перевали. Майже дві третини території області займають гори, решту Притисянська низовина. У горах протягом року випадає 1400,

у нижній частині — 500–600 мм опадів, що зумовлює достатню зволоженість. Перераховані фактори формують помірно континентальний клімат, створюють цінний природно-рекреаційний потенціал. Влітку середня температура становить плюс 21 °С, взимку — мінус 4 °С. Вегетаційний період на низовині триває до 230 днів, у передгір'ях — 210–230 днів, у горах — 90–210 днів [8].

Такий рельєф і погодно-кліматичні умови створили в області три природно-кліматичні зони, у яких різняться умови ведення сільського господарства — гори, передгірські території та рівнини. А в свою чергу, це дозволило значно розширити асортимент вирощуваних сільськогосподарських продуктів. Крім того, обмеженість земельних масивів, прийнятних для ведення сільського господарства, а також ускладнення транспортно-логістичної інфраструктури сприяє розвитку мілких товаровиробників, у тому числі ОСГ, натомість гальмує значне поширення крупнотоварного виробництва.

Загалом діяльність в ОСГ покликана задовольнити дві ключові потреби селян:

- по-перше, забезпечити сільську родину продуктами харчування, які можуть бути вирощені в підсобному господарстві, для власного споживання;
- по-друге, створити додатковий дохід сільської родини від продажу на ринку таких продуктів власного виробництва.

При цьому задоволення другої потреби одночасно призводить до задоволення потреб решти населення України, передусім міського населення, у продуктах харчування. Саме тому рівень товарності продукції

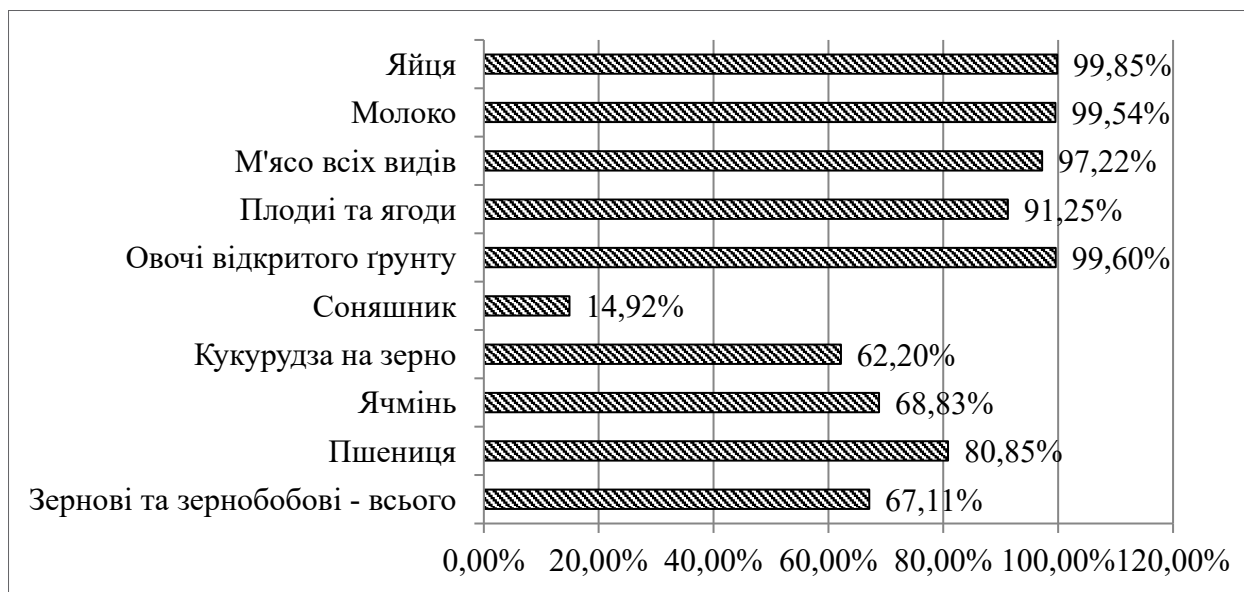

Рис. 1. Частки ОСГ Закарпатської області у сукупному виробництві сільськогосподарських продуктів у 2019 р., %
Джерело: обчислено автором на підставі даних Головного управління статистики Закарпатської області [7]

ОСГ є доволі високим й подеколи перевищує половину усієї вирощеної продукції. Зокрема найбільше ОСГ реалізують виробленої продукції соняшника, пшениці, ячменю, кукурудзи, а також молока. Рівень товарності варіюється залежно від регіональної ознаки (зокрема в регіонах з більшою часткою міського населення він вищий), сезону, структури виробництва, традицій споживання у різних місцевостях і багатьох інших чинників.

В Закарпатській області рівень товарності сільськогосподарської продукції, виробленої в ОСГ, також є досить високим.

Водночас у процесі дослідження було встановлено, що ОСГ Закарпаття в силу об'єктивних причин змушені працювати на землі значно гіршої якості, що обумовлено геологічними та природними умовами в досліджуваному регіоні

Гірша якість землі ускладнює процеси господарювання селян, вимагаючи від них значно більших витрат часу і праці, а іноді й унеможливаючи ведення діяльності взагалі. Внаслідок підвищених трудовитрат ОСГ Закарпатської області значно частіше використовують найману працю.

Потрібно зазначити, що загалом сільськогосподарське виробництво в ОСГ Закарпатської області має багато спільного з іншими регіонами нашої

держави. Однак, тут дещо більше розвинуті тваринницькі галузі, що водночас частково зрушує і структуру рослинництва.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, в цілому розвиток ОСГ в Закарпатській області відбиває основні тенденції та уособлює ключові особливості селянського господарства, що притаманні Україні в цілому. Однак тут роль і значимість ОСГ для економічного розвитку регіону, його соціокультурних засад функціонування більш відчутні. У перспективі можна очікувати деяке скорочення кількості ОСГ як в Україні, так і в досліджуваному регіоні. Однак їхнє місце у структурі сільського господарства залишиться непересічним, а обсяги виробництва продуктів рослинництва і тваринництва значними, зорієнтованими на забезпечення внутрішнього ринку, утворення значної частки споживчого кошику населення, а отже й забезпечення продовольчої безпеки держави та її регіонів. З цих причин проблеми щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення ОСГ, посилення їх інвестиційної активності, збільшення вкладень та розвиток інвестиційного потенціалу залишають актуальними та мають вагоме практичне значення.

Література

1. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія / [Лупенко Ю. О., Шпикуняк О. Г., Малік М. Й. та ін.]; за ред. О. Г. Шпикуняка. К.: ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
2. Дієсперов В. С. Селянські території як об'єкт організації економічної діяльності / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. 2014. № 5. С. 56–64.
3. Губені Ю. Е. Розвиток особистих селянських господарств в умовах інституціональних змін / Ю. Е. Губені, Ю. О. Коверко, П. О. Осіщук // Економіка України. 2017. № 3. С. 59–67.
4. М. І. Пітюлич, В. В. Гоблик, Т. Д. Щербан Соціально-економічний розвиток малих сіл Закарпаття: проблеми трансформаційного періоду: монографія, 2020. 178 с.
5. Дем'ян Я. Ю. Аграрна сфера Закарпаття: інвестиційне забезпечення сталого розвитку: монографія / Я. Ю. Дем'ян. Мукачево: РВВ МДУ, 2017. 202 с.
6. Сільське господарство України — 2018: статистичний щорічник / Відп. за вип. О. М. Прокопенко. К.: Державна служба статистики України, 2019. 235 с.
7. Статистична інформація / Економічна статистика / Економічна діяльність / Сільське, лісове та рибне господарство // Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області Державної служби статистики України. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>
8. Паспорт Закарпатської області // Головне управління статистики у Закарпатській області. Ужгород, 2019. 31 с.

References

1. Development of small agrarian enterprises at the market institute middle: indicators and efficiency: monograph / [Lupenko Yu. O., Shpikulyak O. G., Malik M. Y. etc.]; editor O. G. Shpikulyaka. K.: NSC «IAE», 2017. 204 p.
2. Diesperov V. S. Peasant territories as an object of organizing economic activity / V. S. Diesperov // Economics of the agro-industrial complex. 2014. № . 5. PP. 56–64.

3. Gubeny Yu. E. Development of personal peasant farms in the context of institutional changes / Y. E. Guben, Y. O. Koverko, P. O. Osishchuk // *Economy of Ukraine*. 2017. № 3. PP. 59–67.
4. Pityulich M. I., Goblik V. V., Shcherban T. D. Socio-economic development of small villages in Transcarpathia: problems of the transformation period: monograph, 2020. 178 p.
5. Demyan Ya. Yu. Agricultural sphere of Transcarpathia: investment support of the sustainable development monograph: monograph / Ya. Yu. Demyan. Mukachevo: RVV MDU, 2017. 202 p.
6. Agriculture of Ukraine — 2018: statistical yearbook / Ed. for issue. A. N. Prokopenko. M.: State Service of Statistics of the National Economy of Ukraine, 2019. 235 p.
7. Statistical information / Economic statistics / Economic activity / Agriculture, forestry and fisheries // Official site of the Main Department of Statistics in the Transcarpathian region of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>.
8. Passport of the Transcarpathian region / Main Department of Statistics in the Transcarpathian region. Uzhgorod, 2019. 31 p.

Ількович Світлана Ярославівна

*магістр факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Илькович Светлана Ярославовна

*магистр факультета международных экономических отношений
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»*

Ilkovych Svitlana

*Master of the Faculty of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Король Марина Михайлівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Король Марина Михайловна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры международных экономических отношений
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»*

Korol Maryna

*PhD in Economics,
Associate Professor of International Economic Relations
Uzhhorod National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6516

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН ДЛЯ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ

АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ БЛОКЧЕЙН ДЛЯ БАНКОВСКОЙ СФЕРЫ

ANALYSIS OF APPLICATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES FOR THE BANKING SECTOR

Анотація. У статті розглянуто сутність технології блокчейн та можливості її застосування у банківському секторі. Проаналізовано сучасний стан розвитку та застосування блокчейн-технологій у різних сферах промисловості. Визначено плюси та недоліки використання технологій блокчейн для банківського сектору. Акцентовано увагу на ролі технологій блокчейн у подальшому розвитку банківського сектору. Розглянуто найперспективніші напрями розвитку даної технології. Окрему увагу звернуто на приклади використання технологій блокчейн світовими банківськими установами.

Ключові слова: технології блокчейн, банківський сектор, економічний розвиток, смарт-контракти, фінтех-стартапи.

Аннотация. В статье рассмотрена сущность технологии блокчейн и возможности ее применения в банковском секторе. Проанализировано современное состояние развития и применения блокчейн-технологий в различных сферах промышленности. Определены плюсы и минусы использования технологий блокчейн для банковского сектора. Акцентируется внимание на роли технологий блокчейн в дальнейшем развитии банковского сектора. Рассмотрены перспективные направления развития данной технологии. Особое внимание обращено на примеры использования технологий блокчейн мировыми банковскими учреждениями.

Ключевые слова: технологии блокчейн, банковский сектор, экономическое развитие, смарт-контракты, финтех-стартапы.

Summary. The article considers the essence of blockchain technology and the possibility of its application in the banking sector. The current state of development and application of blockchain technologies in various industries is analyzed. The pros and cons of using blockchain technologies for the banking sector are identified. Emphasis is placed on the role of blockchain technologies in the further development of the banking sector. The most promising directions of development of this technology are considered. Particular attention is paid to examples of the use of blockchain technology by global banking institutions.

Key words: blockchain technologies, banking sector, economic development, smart contracts, fintech startups.

Вступ та постановка проблеми. Технологія блокчейн стала популярною в останні 10 років після того, як криптовалюта Bitcoin була представлена Сатоші Накамото. З тих пір концепція блокчейну застосовується для розробки децентралізованих систем для зберігання та підтримання цілісності даних про транзакції з позначкою часу в однорангових мережах. Біткойни та Ethereum — популярні приклади використання блокчейну для цифрових валют, смарт-контрактів та децентралізованих додатків. Оскільки технологія зробила революцію у транзакціях та біржах, вона знайшла застосування в різних галузях промисловості, включаючи виробництво енергії, мобільність, логістику, банківський сектор і т.д.

У економічній науці існує чимало тлумачень цього терміну у широкому та вузькому розуміннях. Найбільш вдалими, на нашу думку, є визначення А. Росіча, який технологію блокчейн розглядає як серію незмінних записів даних із позначкою часу, що управляється кластером комп'ютерів, які не належать жодному єдиному об'єкту. Кожен із цих блоків даних (тобто блок) захищений і зв'язаний один з одним за допомогою криптографічних принципів (тобто ланцюжка) [1]. Дійсно технологія блокчейн гарантує, що як тільки запис транзакції буде доданий до блоку, а блок буде успішно створений та зафіксований у блокчейні, запис транзакції не може бути змінений або порушений ретроспективно, цілісність вмісту даних у кожному блоці ланцюжка гарантована, і відповідно блоки, що потрапили у блокчейн, не можуть бути підроблені будь-якими способами. Таким чином, блокчейн служить захищеною та розподіленою книгою, яка ефективно та чітко архівує всі транзакції між будь-якими двома сторонами відкритої мережевої системи. Реєстр оновлюється одночасно на всіх комп'ютерах мережі, що, в свою чергу, вказує на актуальність застосування даної технології банківському секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом щодо використання технології блокчейн у фінансовому секторі займаються Н. М. Баклаєва [2], В. Чанг, П. Бордье, Х. Чжан [20], Р. Лемб [19] та інші. Увагу питанням перспективного впливу на розвиток економіки, фінансового сектору технології

блокчейн у своїх працях приділили такі дослідники як: Н. Краус, Н. Андрусак, А. Савченко, М. Явич [3] та інші.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій та особливостей вироблення і реалізації технології блокчейн у рамках сучасного розвитку банківського сектору, окреслення її переваг та недоліків.

Результати досліджень. З моменту своєї появи технології блокчейн продемонстрували потенціал для застосування їх в фінансових послугах та для формування грошових переказів. Останнім часом регулюючі органи і фахівці-практики вивчають можливості технологій блокчейн для раціоналізації і, можливо, заміни інфраструктури, що лежить в основі транскордонних платежів і грошових переказів, тобто банківського обслуговування кореспондентів. Кореспондентські банківські відносини, звані також «рахунками ностро-востро», являють собою безперервні двосторонні угоди, що дозволяють банкам надавати послуги в країнах, де вони безпосередньо не діють. Після глобальної фінансової кризи ця інфраструктура зазнала «деріск», тобто скоротила число кореспондентських рахунків та їх концентрацію в меншій кількості фінансових установ, що особливо згубно позначилося на вартості і швидкості транскордонних грошових переказів фізичних осіб.

Гарік Хайлеман, голова відділу з дослідження блокчейн технологій та трейдингів криптовалют, та Мішель Раукс, лідер з дослідження сфери крипто валют та технологій блокчейн в Кембріджському центрі альтернативних фінансів, у своїй роботі «Глобальне дослідження блокчейну» склали список із 132 випадків використання технологій блокчейн та сегментували їх за галузями (див. рис. 1).

Отримані дані вказують на те, що майже третина випадків використання, представлених у списку, стосуються банківської та фінансової галузі. Тому варто проаналізувати, як блокчейн може розвинути банківський сектор.

Платежі, особливо транскордонні

Платежі є в першу чергу випадком використання будь-якої банківської і / або фінансової системи. Коли справа доходить до фінансування, як центральні, так і комерційні банки по всьому світу в даний

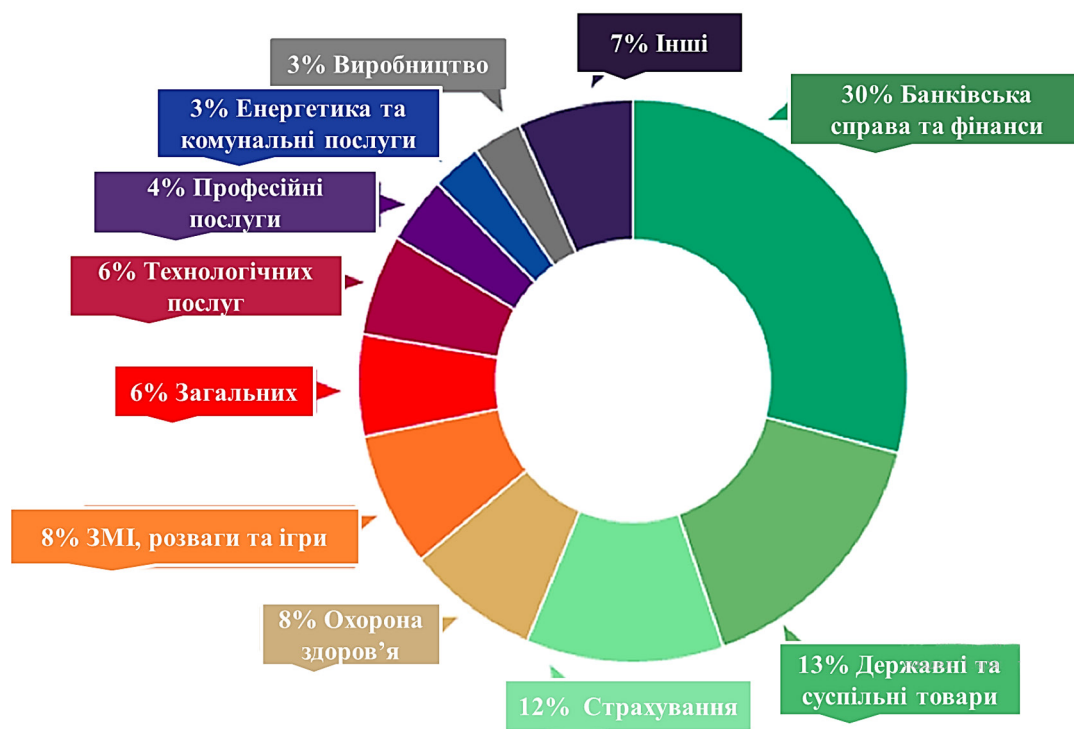

Рис. 1. Застосування блокчейн-технологій у різних сферах промисловості, (%)

Джерело: [4]

час використовують цю нову технологію блокчейн з точки зору обробки платежів і потенційної емісії власної цифрової валюти. Ця тенденція поширюється і на транскордонні платежі, які до сих пір здійснювалися в основному компаніями Swift або Western Union.

Плюси: Транскордонні платежі швидші та дешевші з банківським блокчейном, ніж із традиційними системами. Наприклад, витрати на грошові перекази в блокчейні складають 2–3% від загальної суми, порівняно з 5–20%, які утримуються іншими третіми сторонами. Крім того, як ми вже згадували, блокчейн не вимагає авторизації третьої сторони, що значно пришвидшує процес транскордонних платежів.

Недоліки: Якщо транскордонний платіж здійснюється в криптовалютах, це може спричинити певні ризики, пов'язані з безпекою. Наприклад, якщо ви переказуєте криптовалютні кошти з однієї країни в іншу, застосовуючи фінансові послуги або гарантії технології блокчейн, а один з постачальників послуг збанкрутує або зазнає хакерської атаки, кошти будуть втрачені, і жоден центральний орган, такий як банк, не зможе відшкодувати такої втрати. Крім того, можуть виникати проблеми з обміном криптовалюти на місцеву валюту в пункті призначення через коливання курсів валют [5].

Приклади використання: У 2016 році Westpac, один з найбільших банків Австралії, почав співпрацю з Ripple, валютна система, основу якої складають блокчейн технології, з метою впровадження недорогих транскордонних платіжних систем на основі технології блокчейн. У 2016 році Федеральний резерв США працював з IBM над впровадженням цифрової платіжної системи на основі блокчейну. Найбільша іспанська банківська група, яка також є одним з лідерів в Великобританії, Grupo Santander є піонером в реалізації технології Блокчейн в банківській сфері. Сантандер, контрольований Banco Group, реалізував повністю функціонуючу платіжну систему One Pay FX, запущену на блокувальному ланцюжку. Основна мета системи — оптимізувати платежі між Європою і Південною Америкою з використанням розподілених бухгалтерських книг.

Банк Goldman Sachs активно підтримує і вивчає розподілені технології реєстру і вже інвестував в проєкт криптовалюти Circle. За даними Bloomberg, банк має намір стати лідером у використанні криптовалют серед своїх конкурентів на Уолл-стріт, створивши власну криптовалюту, яка буде займатися виключно цифровими валютними операціями.

І це не єдині приклади банків, які використовують блокчейн — іншими відомими банками, які використовують блокчейн, є Deutsche Bank, Barclays Bank, BNP Paribas тощо [6].

Біржова торгівля

Купівля та продаж акцій завжди залучала багато третіх сторін, таких як брокери та сама біржа. Дію відповідної торгівлі відображено на рисунку 2.

Традиційний біржовий процес включає багато етапів і бюрократію і може зайняти до 3 днів. Однак децентралізований характер технології блокчейн у банківській справі може усунути всіх непотрібних посередників і дозволити торгувати на комп'ютерах у всьому світі. Більше виділених серверів, об'єднаних у взаємопов'язану мережу.

Плюси: Торгові транзакції в блокчейні зменшують надмірність інформації і тим самим покращують ефективність. Як результат, менші транзакції між групами трейдерів можна швидко обробити поза блокчейном, і лише остаточні транзакції реєструються в блокчейні без будь-яких посередницьких кроків.

Недоліки: Торгівля блокчейн-ланцюгом може спричинити такі ризики, як «приватні ключі» — змінні, що використовуються для цифрових підписів, які потенційно можуть бути вкрадені або втрачені. Ці ключі підтверджують право власності на конкретні активи, що дозволяє хакерам змінити право власності. Однак є вихід — транзакції з багатьма підписами, які можна інтегрувати в додатки для торгівлі активами, що працюють за технологією блокчейн. Підписи всіх сторін перед укладанням угоди можуть запобігти викраденню ключів та зміні права власності [8].

Приклади використання: В 2019 році спільно з Citigroup, Nasdaq інвестував у книгу Chain blockchain, щоб забезпечити спільну та надійну розподілену базу даних, яка реєструє всі транзакції та

зміни власника в режимі реального часу. У вересні 2019 року Mastercard і R3 оголосили про те, що задіють платформу Corda для розробки платіжної системи, заснованої на блокчейні [9]. Також у 2020 році фондова біржа Nasdaq уклала партнерську угоду з консорціумом R3 про запуск платформи цифрових активів на блокчейні платформи Corda [10].

Торгівля фінансами

Blockchain також відіграє важливу роль у секторі фінансування торгівлі — фінансова діяльність, пов'язана з комерцією та міжнародною торгівлею (не біржовою торгівлею). Навіть у нинішньому руйнівному світі технологій, багато видів діяльності з фінансування торгівлі все ще включають багато документів, таких як коносаменти, рахунки-фактури, акредитиви тощо. Звичайно, багато систем управління замовленнями дозволяють здійснювати всі ці документи в Інтернеті, але все ж, це забирає багато часу.

Переваги: Торгове фінансування на основі блокчейна може впорядкувати всі торгові процеси, позбувшись трудомістких документів та бюрократії. Наприклад, в рамках традиційної системи фінансування торгівлі всі учасники повинні вести власну базу даних для всіх документів, пов'язаних з операціями. Кожна з цих баз даних повинна постійно узгоджуватися одна з одною, і одна помилка в одному документі може бути продубльована на копії документа. Blockchain усуває таку необхідність у декількох копіях одного і того ж документа і може інтегрувати всю необхідну інформацію в один цифровий документ, який оновлюється в режимі реального часу і до якого можуть отримати доступ усі учасники мережі.

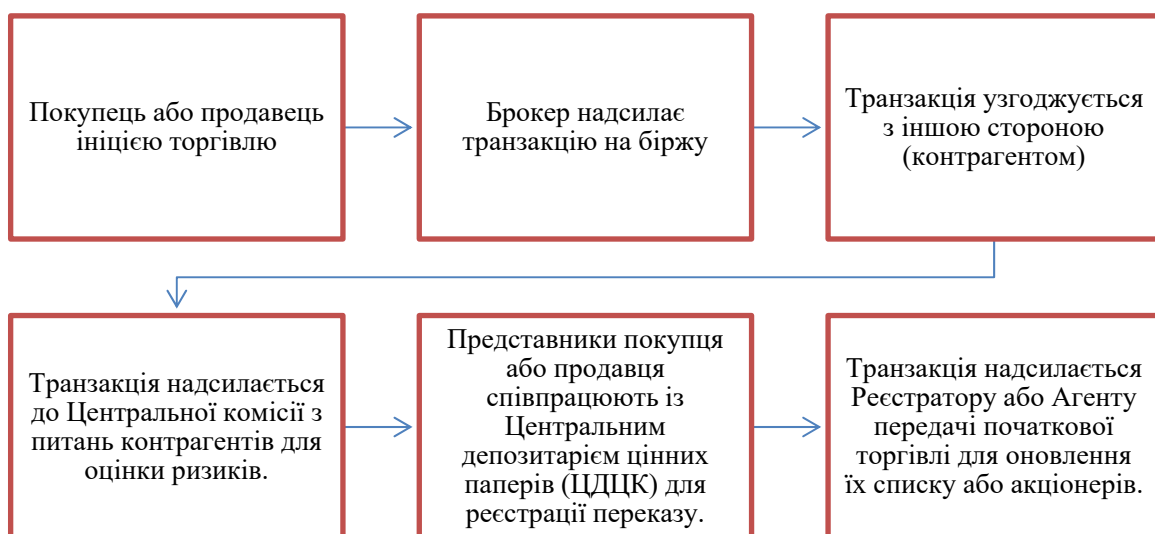

Рис. 2. Порядок здійснення біржової торгівлі

Джерело: складено автором на основі даних [7]

Недоліки: Урядові санкції, такі як торгове ембарго, можуть вплинути на використання технологій блокчейн у торговому фінансуванні. Наприклад, програмне забезпечення, засноване на блокчейні, не може бути продане або ліцензовано для використання цілями санкцій без ліцензії OFAC або BIS. Крім того, неможливо передати інформацію про торгові операції у форматі блокчейну сторонам, які не користуються платформою [11].

Приклади використання: У 2016 році Ornuu, ірландський виробник молочних продуктів, співпрацює з Barclays для завершення першої у світі блокчейну та банківської торгової операції. У 2017 році IBM та Maersk спільно працювали над першим транскордонним рішенням ланцюжка поставок на основі блокчейну [12].

Торгове фінансування, засноване на блокчейнах, може впорядкувати всі торгові процеси, позбувшись трудомістких документів та бюрократії.

Цифрова перевірка особистості

Онлайн-фінансові операції неможливі без підтвердження особи. Однак для цієї перевірки потрібно вжити багато кроків, таких як:

- Очна перевірка (може також здійснюватися за допомогою відеодзвінка, такого як Skype).
- Аутентифікація: Клієнт банку повинен підтверджувати свою особу кожного разу, коли входить у службу.
- Авторизація: потрібен доказ намірів клієнта.

Усі ці кроки потрібно виконати для кожного нового постачальника послуг. Однак блокчейн дає можливість безпечно повторно використовувати підтвердження особи для інших служб.

Плюси: За допомогою блокчейну в fintech користувачі можуть вибрати, як вони ідентифікують себе і з ким погоджуються поділитися своєю особистістю. Їм все ще потрібно зареєструвати свою особу в блокчейні, але їм не потрібно повторювати реєстрацію для кожного постачальника послуг, якщо ці постачальники також працюють від блокчейну.

Недоліки: Стандарти для перевірки ідентичності на блокчейні все ще розробляються. Після запису інформації на блокчейні всі сторони в мережі можуть отримати до неї доступ, тому користувачі повинні обмежити будь-яку приватну інформацію, яку вони не хочуть розголошувати.

Приклади використання: Cambridge Blockchain і Tradle — це приклади фінтех-стартапів, які використовують блокчейн для зриву банківської діяльності та працюють на системах ідентифікації клієнтів на основі блокчейну.

Tradle використовує блокчейн для зберігання доказів перевірки даних та надання повного права влас-

ності та контролю над даними власнику. Це означає, що клієнт безпосередньо керує розподілом з банками, таким чином, клієнт стає комунальним підприємством. Підхід Tradle дозволяє власнику ділитися своїми даними між різними напрямками бізнесу, будь-якою установою та через будь-який кордон, не порушуючи жодних законів про місцезнаходження даних або нормативних актів, таких як GDPR [13].

Інший приклад — ID2020, проект, спрямований на створення цифрових посвідчень для людей, які не мають паперових посвідчень. Проект підтримується Accenture, Microsoft та Фондом Рокфеллера [14].

Синдиковане кредитування

Синдиковане кредитування стосується надання позик фізичним особам групою кредиторів, як правило, банками (синдикатом). Через залучення кількох учасників традиційна обробка таких синдикованих позик банками може зайняти до 19 днів. Банки, які обробляють синдиковані позики, стикаються з такими проблемами:

Знай свого клієнта (KYC) — перевірка особистості клієнта.

Закон про банківську таємницю (BSA) та боротьба з відмиванням грошей (AML) — юридичні дії, спрямовані на запобігання, виявлення та звітування про діяльність з відмивання грошей.

Фінансові послуги блокчейну можуть переповнити цей процес і зробити його більш прозорим. За допомогою децентралізованої книги блокчейну банки в межах синдикату можуть розподіляти завдання, пов'язані з місцевим дотриманням вимог, KYC або BSA / AML, та пов'язувати їх з одним блоком клієнтів.

Плюси: Використання фінансового блокчейну для обробки синдикованих позик може принести членам синдикату ряд переваг з точки зору відповідності. Якщо один із банків, який використовує блокчейн в синдикаті, завершив процедури дотримання вимог, всі інші банки не повинні робити це ще раз. Як результат, кожен банк-учасник може отримати вигоду від технології блокчейн у банківській справі, обмінюючись інформацією через блокчейн. Це знижує вартість виконання нормативних вимог щодо синдикованого кредитування та значно економить час.

Недоліки: Blockchain не в змозі вирішити всі проблеми на ринку синдикованого кредитування. Крім того, може бути важко застосувати блокчейн для синдикованих позик, оскільки це слід робити для кожного банку в синдикаті. Однак сьогодні банки, як правило, об'єднуються в блокчейн-синдикати, щоб полегшити цей процес [15].

Приклади використання. У 2016 році Credit Suisse, Symbiont, R3 та Ipreo успішно завершили початковий етап проекту, пов'язаного з використанням технології блокчейн на ринку синдікованих позик. У квітні 2018 року сім міжнародних банків, зокрема BNP Paribas, BNY Mellon, HSBC, ING, Natixis та State Street, об'єдналися для підтримки Fusion LenderComm від Finastra, блокчейн-платформи для синдікованих позик. У жовтні 2018 року Британський банк NatWest почав використовувати для управління синдікованими кредитами блокчейн-платформу Fusion LenderComm, створену третьою за величиною Фінтех-компанією світу Finastra. [16].

В кінці листопада 2019 року компанія DLT Coadjute оголосила про угоду з Natwest Bank, щоб дозволити клієнтам банку контролювати процес покупки житла через блокчейн-додаток. Об'єднання двох компаній є консорціумом компаній-розробників програмного забезпечення, що підтримують іпотечну сферу і нерухомість Великобританії [17].

Бухгалтерія та аудит

Напевно, жодна інша сфера, яка не передбачає стільки паперів, скільки бухгалтерія, і оцифровується відносно повільно. Причиною цього можуть бути суворі нормативні вимоги щодо достовірності та цілісності даних. Отже, бухгалтерський облік — це ще одна сфера, яку можна трансформувати за допомогою фінансування технологій блокчейн, від спрощення відповідності до впорядкування традиційного подвійного бухгалтерського обліку.

Замість ведення окремих записів на основі квитанцій про транзакції, компанії можуть записувати свої транзакції безпосередньо у спільний реєстр, із записами, розподіленими та захищеними криптографічно. Як результат, записи є більш прозорими, і будь-які спроби підробки майже неможливі. Думайте про це як про «електронного нотаріуса», який перевіряє операції. Крім того, за допомогою смарт-контрактів блокчейну можна автоматично оплачувати рахунки-фактури.

Плюси: Стандартизація за допомогою блокчейну дозволить аудиторам автоматично перевіряти найважливіші дані, що лежать в основі фінансової звітності, і таким чином зменшити витрати та заощадити час. Блокчейн дозволяє легко довести цілісність електронних файлів. Одним із підходів є побудова хеш-рядка файлу, що представляє цифровий відбиток цього файлу, а потім створення позначки часу для нього шляхом запису в блокчейн. Щоб довести цілісність файлів, аудитор може знову сформулювати відбиток пальця і порівняти його з тим, який збе-

рігається в блокчейні. Ідентичні відбитки пальців доводять, що файл не змінювався. Як результат, аудит може проводитися в режимі реального часу і не тривати днів або тижнів.

Недоліки: Деякі експерти припускають, що блокчейн може не підходити для кожного конкретного випадку в бухгалтерії і може використовуватися лише для певних областей, таких як міжбанківські перекази [18].

Приклади використання. У 2018 році PricewaterhouseCoopers оголосив про запуск першої служби аудиту блокчейнів, яка дозволить перевірити, як компанії використовують блокчейн fintech.

Кредитні звіти для бізнесу та фізичних осіб

Блокчейн-фінанси також можуть допомогти приватним особам та малому бізнесу швидко отримати позики на основі їхньої кредитної історії. Кредитори можуть зайняти багато часу, щоб переглянути кредитну історію позичальника. Традиційні звіти про кредити для бізнесу, що надаються сторонніми бюро кредитних історій, недоступні для власників малого бізнесу. Крім того, платні компанії за доступ до своїх конфіденційних даних звучать дивно і невпевнено. Однак блокчейн може надати інструменти, які дозволять позичальникам формувати свої кредитні звіти більш точними, прозорими та безпечними для спільного використання.

Ось як це працює з блокчейном (див.рис. 3):

Плюси: Кредитні звіти, засновані на блокчейні, зменшують витрати та складність перевірки даних. Крім того, право власності на дані повертається фізичним особам, оскільки воно більше не зберігається в центральному сховищі.

Недоліки: За даними New York Times, деякі експерти висловлюють занепокоєння тим, що незмінність блокчейна, тобто неможливість повернути зміни, може не відповідати новим правилам про конфіденційність даних і порушувати права людини. Крім того, американські нормативні акти, такі як Закон США про чесну кредитну звітність, Закон Гремма-Ліча-Блілі та Положення Комісії з цінних паперів та бірж S-P, забороняють таку незмінність персональних фінансових даних [20].

Приклади використання. Credit Dream — це бразильська платформа мобільних блокчейнів, яка з'єднує кредиторів та позичальників у будь-якій країні за доступними та перевіреними позиками. Lumeno.us — це стартап з Нью-Йорка, який надає фінансові послуги за технологією блокчейн, щоб власники бізнесу могли надійно обмінюватися своїми даними, щоб отримати позику, знайти довірених партнерів або керувати портфелем чи мережею.

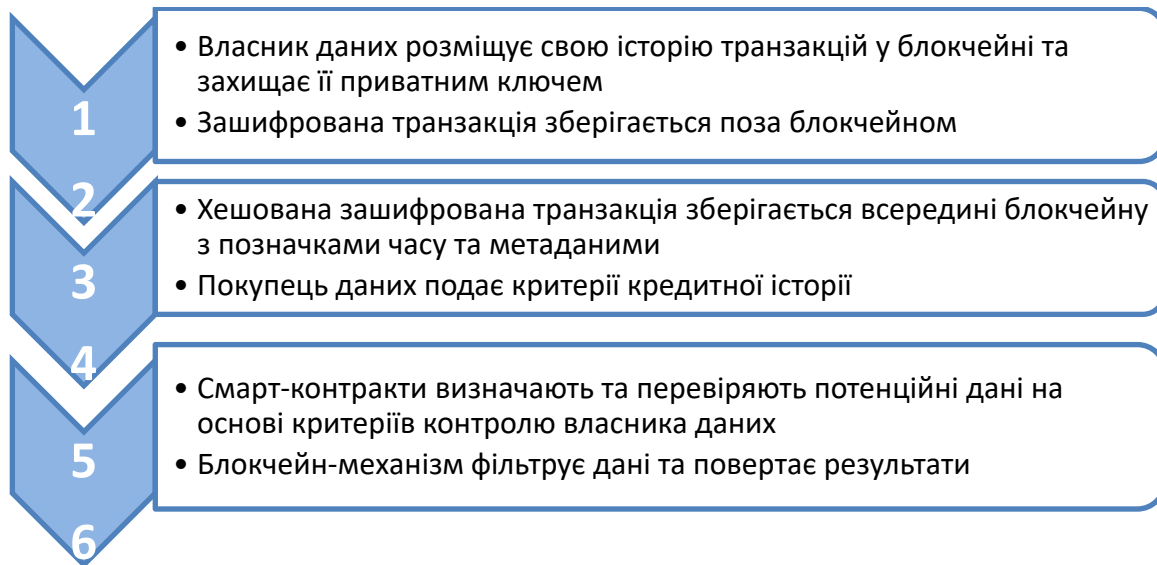

Рис. 3. Схема формування кредитної історії за допомогою блокчейн технологій

Джерело: складено автором на основі даних [19]

Це були фінтех-стартапи, що використовують блокчейн для розвитку банківської діяльності. Підсумовуючи вищезазначені випадки використання блокчейну в банківських, фінансових та банківських технологіях блокчейну, можна виділити такі переваги для кожного випадку використання:

1. Менші витрати та швидша обробка операцій;
2. Відсутність посередників для авторизації транзакцій;
3. Децентралізація і, отже, незалежність від центральних сховищ;
4. Менше паперів та бюрократії;
5. Прозорість;
6. Цілісність даних;
7. Безпека [21].

Отже, фінансова сфера одна з перших «вхопила» за блокчейн, який може вирішити безліч проблем, що накопичилися в банківській галузі за весь час її формування.

В цілому криптовалюта і блокчейн продовжують набирати обертів в країнах Латинської Америки, поступово витісняючи звичні, але дорогі банківські інструменти. Крім того, вже існують додатки (наприклад, Cointigo), що дозволяють пересилати криптовалюту взагалі без виходу в інтернет, через SMS. Завдяки такій можливості можна здійснювати міжнародні перекази в країни, які не мають доступу до інтернету.

Однак в той час як одні блокчейн-проекти пропонують альтернативу банкам і фіатним валютам, інші, навпаки, прагнуть співпрацювати з ними. У цій сфері лідером, безумовно, є компанія Ripple

і її криптовалюта XRP. Компанія створила платформу RippleNet, підключившись до якої, банки можуть запропонувати своїм клієнтам більш швидкі і дешеві транзакції.

Як висновок, застосування блокчейна в банківській сфері дозволяє в рази знизити витрати на процесинг міжнародних платежів, а час укладення торгових угод можна зменшити з декількох днів до декількох годин або навіть хвилин [22]

Також, нещодавній спалах COVID-19 підкреслив попит на цифрову трансформацію в банківському секторі, оскільки люди змушені користуватися онлайн-послугами та обмежувати відвідування банку. З цієї причини більшість банківських компаній співпрацюють з постачальниками фінансових технологій, щоб пропонувати диференційовані та конкурентні послуги, оскільки в майбутньому цифровий досвід клієнтів буде основною конкурентною перевагою і, як очікується, буде стимулювати ринок [23].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що використовуючи блокчейн-технології та інновації, фінансові установи можуть покращити свої кредитні позиції та залучити більше клієнтів. На сьогоднішній день існує багато успішних проектів та стартапів з використанням даної технології, проте для повноцінної їх роботи та реалізації, необхідно врегулювати деякі питання на законодавчому рівні країн. В цілому, блокчейн все ще може бути незрілою технологією з масштабованістю і регулятивними проблемами, але думати, що він не буде грати ніякої ролі на майбутніх фінансових ринках, недалекоглядно.

Література

1. Ameer Rosic. What is Blockchain Technology? A Step-by-Step Guide For Beginners // Blockgeeks. URL: <https://blockgeeks.com/guides/what-is-blockchain-technology/>
2. Баклаева Н. М. Технологии блокчейн в практике межбюджетных отношений // Экономика и бизнес. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologii-blokcheyn-v-praktike-mezhbyudzhetsyh-otnosheniy/viewer>
3. Kraus N., Andrusiak N. Practices of Using Blockchain Technology in ICT under the Digitalization of the World Economy / Nataliia Kraus, Nataliia Andrusiak, Alina Savchenko, Maksim Iavich. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2588/paper8.pdf>
4. Hileman G. Estimating the Relative Impact of Distributed Ledger and Blockchain Technology on Industry. A Composite Index Approach. Forthcoming / G. Hileman. URL: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-blockchain-benchmarking-study-2017/\\$File/ey-global-blockchain-benchmarking-study-2017.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-blockchain-benchmarking-study-2017/$File/ey-global-blockchain-benchmarking-study-2017.pdf)
5. Marcus E. I. Blockchain: The Future of Cross Border Payments / E. I. Marcus. URL: https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/2587148/Isaksen_Marcus.pdf?sequence=4&isAllowed=y
6. Швидкий Blockchain як ядро нових банківських технологій // Guland. URL: <https://guland.com.ua/kryptovalyuta/blockchain/blokcheyn-i-banku.htm>
7. Todorović V. The impact of automated trading systems on financial market stability / Violeta Todorović, Aleksandra Pešterac, Nenad Tomić. URL: <file:///C:/Users/hp/Documents/Downloads/4928-34233-1-PB.pdf>
8. Hamed Al-Shaibani. Consortium Blockchain-Based Decentralized Stock Exchange Platform / Hamed Al-Shaibani, Nouredine Lasla, Mohamed Abdallah. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=9127940>
9. Mastercard внедрила блокчейн-систему для международных платежей // Tadviser. Государство. Бизнес. ИТ. 2019. URL: [https://www.tadviser.ru/index.php/Проект:MasterCard_\(Corda_R3_Платежная_система_на_блокчейне\)](https://www.tadviser.ru/index.php/Проект:MasterCard_(Corda_R3_Платежная_система_на_блокчейне))
10. Nasdaq запускает платформу для цифровых активов на блокчейне Corda / BitNovosti. 2020. URL: <https://bitnovosti.com/2020/04/30/nasdaq-zapuskaet-platformu-dlya-tsifrovyyh-aktivov-na-blokchejne-corda/>
11. Jayanth Rama Varma. Blockchain in Finance // The Journal for Decision Makers 44(1) 1–11, 2019. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0256090919839897>
12. Maersk and IBM Unveil First Industry-Wide Cross-Border Supply Chain Solution on Blockchain // Офіційний сайт IBM. URL: <https://www-03.ibm.com/press/us/en/pressrelease/51712.wss>
13. Tradle. Innovation and regulation in finance // Planet Compliance. URL: <https://www.planetcompliance.com/tradle/>
14. Офіційний сайт ID2020. URL: <https://id2020.org>
15. New Challenges of Economic and Business Development 2019 // Incentives for Sustainable Economic Growth. URL: https://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.bvef.lu.lv/Konferences/2019/Proceeding_of_Reports_2019.pdf
16. The syndicated lending community // Finastra. URL: <https://www.finastra.com/solutions/lending/syndicated-lending/fusion-lendercomm>
17. Ипотеку загнали в блокчейн и ускорили сделки с недвижимостью // Tadviser. Государство. Бизнес. ИТ. URL: https://www.tadviser.ru/index.php/Проект:Ипотеку_загнали_в_блокчейн_и_ускорили_сделки_с_недвижимостью
18. Himanshu Singh. Impact of Blockchain Technology in Accounting. / Singh Himanshu. URL: <https://medium.com/@MarktrHimanshu/impact-of-blockchain-technology-in-accounting-7a3155e0eb3e>
19. Can Blockchain revolutionize international trade? // World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/blockchainrev18_e.pdf
20. Richard Lumb. Downside of Bitcoin: A Ledger That Can't Be Corrected // The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2016/09/10/business/dealbook/downside-of-virtual-currencies-a-ledger-that-cant-be-corrected.html>
21. Chang Victor How Blockchain can impact financial services — The overview, challenges and recommendations from expert interviewees / Victor Chang, Patricia Baudier, Hui Zhang, Qianwen Xu, Jingqi Zhang, Mitra Arami. URL: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0040162520309926?token=3859A86D5EFFE90938A3C553BDBA-0F6A766FFFA5B99AA4A4D5D71675348DD339BF5B9E9B4BBE5BF36EC1E60AA55FC22D>
22. Какие сферы в выигрыше от применения технологии блокчейн // Coinpost. URL: <https://coinpost.ru/p/206-gde-mozhno-primenit-blokchein-krome-kriptovalyut>
23. FinTech Blockchain Market // Market Data Forecast — 2020. URL <https://www.marketdataforecast.com/market-reports/fintech-blockchain-market>

References

1. Ameer Rosic. What is Blockchain Technology? A Step-by-Step Guide For Beginners // Blockgeeks. URL: <https://blockgeeks.com/guides/what-is-blockchain-technology/>
2. Baklaeva N.M. Tekhnologii blokcheyn v praktike mezhbyudzhetykh otnosheniy // Yekonomika i biznes. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologii-blokcheyn-v-praktike-mezhbyudzhetykh-otnosheniy/viewer>
3. Kraus N., Andrusiak N. Practices of Using Blockchain Technology in ICT under the Digitalization of the World Economy / Nataliia Kraus, Nataliia Andrusiak, Alina Savchenko, Maksim Iavich. URL: <http://eur-ws.org/Vol-2588/paper8.pdf>
4. Hileman G. Estimating the Relative Impact of Distributed Ledger and Blockchain Technology on Industry. A Composite Index Approach. Forthcoming / G. Hileman. URL: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-blockchain-benchmarking-study-2017/\\$File/ey-global-blockchain-benchmarking-study-2017.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-blockchain-benchmarking-study-2017/$File/ey-global-blockchain-benchmarking-study-2017.pdf)
5. Marcus E.I. Blockchain: The Future of Cross Border Payments / E.I. Marcus. URL: https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/2587148/Isaksen_Marcus.pdf?sequence=4&isAllowed=y
6. Shvidkiy Blockchain yak yadro novikh bankivskikh tekhnologiy // Guland. URL: <https://guland.com.ua/kryptovalyuta/blockchain/blokcheyn-i-banky.htm>
7. Todorović V. The impact of automated trading systems on financial market stability / Violeta Todorović, Aleksandra Pešterac, Nenad Tomić. URL: <file:///C:/Users/hp/Documents/Downloads/4928-34233-1-PB.pdf>
8. Hamed Al-Shaibani. Consortium Blockchain-Based Decentralized Stock Exchange Platform / Hamed Al-Shaibani, Noureddine Lasla, Mohamed Abdallah. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=9127940>
9. Mastercard vnedrila blokcheyn-sistemu dlya mezhdunarodnykh platezhem // Tadviser. Gosudarstvo. Biznes. IT. 2019. URL: [https://www.tadviser.ru/index.php/Proekt: MasterCard_\(Corda_R3_Platezhnaya_sistema_na_blokcheyne\)](https://www.tadviser.ru/index.php/Proekt: MasterCard_(Corda_R3_Platezhnaya_sistema_na_blokcheyne))
10. Nasdaq zapuskaet platformu dlya tsifrovyykh aktivov na blokcheyne Corda / BitNovosti. 2020. URL: <https://bitnovosti.com/2020/04/30/nasdaq-zapuskaet-platformu-dlya-tsifrovyykh-aktivov-na-blokcheyne-corda/>
11. Jayanth Rama Varma. Blockchain in Finance // The Journal for Decision Makers 44(1) 1–11, 2019. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0256090919839897>
12. Maersk and IBM Unveil First Industry-Wide Cross-Border Supply Chain Solution on Blockchain // Ofitsiyinyi sayt IVM. URL: <https://www-03.ibm.com/press/us/en/pressrelease/51712.wss>
13. Tradle. Innovation and regulation in finance // Planet Compliance. URL: <https://www.planetcompliance.com/tradle/>
14. Ofitsiyinyi sayt ID2020. URL: <https://id2020.org>
15. New Challenges of Economic and Business Development 2019 // Incentives for Sustainable Economic Growth. URL: https://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.bvef.lu.lv/Konferences/2019/Proceeding_of_Reports_2019.pdf
16. The syndicated lending community // Finastra. URL: <https://www.finastra.com/solutions/lending/syndicated-lending/fusion-lendercomm>
17. Ipoteku zagnali v blokcheyn i uskorili sdelki s nedvizhimostyu // Tadviser. Gosudarstvo. Biznes. IT. URL: https://www.tadviser.ru/index.php/Proekt: Ipoteku_zagnali_v_blokcheyn_i_uskorili_sdelki_s_nedvizhimostyu
18. Himanshu Singh. Impact of Blockchain Technology in Accounting. / Singh Himanshu. URL: <https://medium.com/@MarktrHimanshu/impact-of-blockchain-technology-in-accounting-7a3155e0eb3e>
19. Can Blockchain revolutionize international trade? // World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/blockchainrev18_e.pdf
20. Richard Lumb. Downside of Bitcoin: A Ledger That Can't Be Corrected // The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2016/09/10/business/dealbook/downside-of-virtual-currencies-a-ledger-that-cant-be-corrected.html>
21. Chang Victor How Blockchain can impact financial services — The overview, challenges and recommendations from expert interviewees / Victor Chang, Patricia Baudier, Hui Zhang, Qianwen Xu, Jingqi Zhang, Mitra Arami. URL: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0040162520309926?token=3859A86D5EFFE90938A3C553BDBA-0F6A766FFFA5B99AA4A4D5D71675348DD339BF5B9E9B4BBE5BF36EC1E60AA55FC22D>
22. Kakie sfery v vyigryshe ot primeneniya tekhnologii blokcheyn // Coinpost. URL: <https://coinpost.ru/p/206-gde-mozhno-primenit-blokcheyn-krome-kriptovalyut>
23. FinTech Blockchain Market // Market Data Forecast — 2020. URL <https://www.marketdataforecast.com/market-reports/fintech-blockchain-market>

Камінська Тетяна Григорівна

*доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
Академія праці, соціальних відносин і туризму*

Каминская Татьяна Григорьевна

*доктор экономических наук, профессор кафедры финансов
Академия труда, социальных отношений и туризма*

Kaminska Tetyana

*Doctor of Economics, Professor of Finance
Academy of Labor, Social Relations and Tourism*

Овчарик Роман Юрійович

*кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Овчарик Роман Юрьевич

*кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Ovcharyk Roman

*PhD, Associate Professor of Accounting and Taxation
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Охріменко Ігор Віталійович

*доктор економічних наук,
професор кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, в.о. ректора
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Охрименко Игорь Витальевич

*доктор экономических наук,
профессор кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, и.о. ректора
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Okrimenko Igor

*Doctor of Economics, Professor of the
Department of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities, Rector
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6569

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ПРИЙМАЛЬНОЇ КОМІСІЇ ЗАКЛАДУ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРУВАННЯ
І ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ПРОДУКТИВНОСТІ**

**ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПРИЕМНОЙ КОМИССИИ ВЫСШЕГО
УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ В СИСТЕМЕ ЭЛЕКТРОННОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ
И СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ**

**ORGANIZATION OF WORK OF THE ADMISSION COMMISSION
OF THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION IN THE SYSTEM OF ELECTRONIC
ADMINISTRATION AND WAYS TO INCREASE ITS PRODUCTIVITY**

Анотація. На основі порівняння прикладних комп'ютерних програм роботи приймальної комісії ЗВО згруповано основні їх можливості. На базі АРМ «Приймальна комісія ККІБП» визначено основні показники продуктивності праці, пораховано вартість у затратах часу, сформовано відповідні висновки.

Ключові слова: автоматизація, організація роботи, приймальна комісія, продуктивність праці, автоматизоване робоче місце.

Аннотация. На основе сравнения прикладных компьютерных программ работы приемной комиссии ЗВО сгруппированы основные их возможности. На базе АРМ «Приемная комиссия ККИБП» определены основные показатели производительности труда, просчитаны затраты времени, сформированы соответствующие выводы.

Ключевые слова: автоматизация, организация работы, приемная комиссия, производительность труда, автоматизированное рабочее место.

Summary. On the basis of comparison of applied computer programs of work of the admissions committee of the HEI, the main possibilities of them are grouped. On the basis of arm «KKIBP Admission Commission» the main indicators of productivity are determined, the cost of time costs is calculated, appropriate conclusions are formed.

Key words: automation, work organization, selection committee, labor productivity, automated workplace.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Автоматизація організації виробничого процесу (сфери послуг) завжди дає ефект, але, зазвичай, використовується автоматизація робочих місць, що дозволяє певним співробітникам працювати значно ефективніше. Щоб роботу зробити більш ефективною, потрібно всі робочі місця об'єднати в єдину систему. Така система називається «єдиний інформаційний простір». Інформація, яка потрапила в систему, буде доступна кожному підрозділу, який її потребує [6; 7]. Підрозділи будуть добре взаємодіяти між собою, що дає більш глобальний масштаб, ніж автоматизація робочих місць. Проте головне, що дасть така система, — це картину стану справ у реальному часі, що дозволяє ефективно впливати на поточну ситуацію. У неавтоматизованій або частково автоматизованій системі на виявлення реального стану речей іде багато часу і робочої сили. Якщо аналізувати структуру навчального закладу, то вона складається з відділів, які виконують певні функції системи освіти. Отже, спочатку потрібно визначити ці функції, потім знайти відповідальні за них відділи й автоматизувати їх в системі єдиного інформаційного простору. Для реалізації поставленої задачі потрібно створити єдину базу даних, для роботи з нею створити АРМ, які б дозволили поділити виконання завдань між працівниками і при цьому дозволяли доступ тільки до тих даних, які необхідні конкретному співробітнику для виконання завдань. Тобто створити систему безпеки, яка б, з одного боку, захищала від несанкціонованого доступу, а з іншого, дозволяла виконувати поставлені задачі закріпленим за ними особам. Означена система повинна бути мережною з базою даних на головному сервері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищенню якості організації роботи за рахунок автоматизованого керування, у тому числі і на основі методів і засобів штучного інтелекту присвячені праці: Глушкова В. М., Мінцера О. П., Медведєва А. Є., Бояриної К. М., Бутової Р. К., Гудзинського О. Д., Завадського Й. С., Згуровського М. З., Золотарьової І. О., Козака М. І., Кропивка М. Ф., Скуріхіна В. І., Смоляр Л. Г., Худякової І. М., Чупіна А. В., Шульського М. Г. Водночас недостатньо дослідженою є проблема автоматизації процесу приймання документів відбірковими (приймальними) комісіями, формування електронного архіву особових справ, оперативного друку документів (заява вступника, опис, екзаменаційний лист, розписка про прийняті документи тощо), затверджених Міністерством освіти і науки України для роботи приймальних комісій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Слід звернути увагу на тому, що проведені дослідження дають можливість констатувати факт — кожен навчальний заклад індивідуально підходить до постановки завдань на основі яких формується процес автоматизації роботи приймальної комісії. Переваги і недоліки доцільно вивести на основі порівняння можливостей кожної автоматизованої системи.

Виклад матеріалу дослідження. АС «Приймальна комісія» входить до складу АСУ «Вищий навчальний заклад». Вона автоматизує роботу приймальної комісії та забезпечує зберігання особистих справ абітурієнтів та інформації про результати надходження для використання в підрозділах установи. Система забезпечує оптимізацію трудовитрат її співробітників, при цьому гарантує актуальність та достовірність інформації для прийняття управлінських рішень. Керівництво закладу забезпечується

оперативною інформацією про результати роботи приймальної комісії, а абітурієнти та батьки дізнаються про хід прийому документів та процесу зарахування [3].

Діяльність приймальної комісії Київського кооперативного інституту бізнесу і права орієнтована на використання розвинутих інформаційних технологій та їх впровадження в практичну діяльність. Орієнтація і реалізація всіх необхідних функцій вимагає радикальної зміни, як самої технології управління, так і технічних засобів обробки інформації, серед яких головне місце займають персональні комп'ютери. Вони все більше перетворюються із систем автоматичної обробки вхідної інформації в засоби нагромадження досвіду працівників, аналізу, оцінки і вироблення найефективніших рішень. Інформація розміщується в базах даних. Доступ до інформації відбувається через комп'ютерну мережу і регламентується правилами та нормативами вищого навчального закладу. Крім цього, інформаційні технології забезпечують динамічну координацію дій за рахунок використання сучасних засобів зв'язку та програмних засобів [5].

Прийом документів від абітурієнтів під час роботи приймальної комісії Київського кооперативного інституту бізнесу і права обмежений у часі та вимагає контролю роботи технічних секретарів, перевірки дійсності документів абітурієнтів, своє-

часної і якісної підготовки супроводжувальних документів. Після апробації результатів спільної праці дана програма зайняла належне місце в організації роботи приймальної комісії і використана з метою оптимізації часу роботи інспектора приймальної комісії в період вступної компанії. Даний продукт дозволяє автоматизувати практично усі операції, які виконують технічні секретарі та Відповідальний секретар приймальної комісії (рис. 2).

Слід наголосити, АРМ «Приймальна комісія» автоматизує роботу приймальної комісії та забезпечує зберігання особових справ вступників, а також інформації про результати вступу для використання в підрозділах навчальної установи. Система забезпечує оптимізацію трудовитрат членів приймальної комісії, при цьому гарантує актуальність і достовірність інформації з можливістю в будь-який момент часу змінити (уточнити) її, а також використовувати інформацію у внутрішній мережі навчального закладу.

Проведені дослідження свідчать про те, що дана система забезпечує підвищення продуктивності праці членів приймальної комісії (табл. 1).

Як свідчать результати проведеного аналізу, таке запровадження дало, по-перше, повну автоматизацію з організації приймання документів і створення електронного архіву за роками вступу; по-друге, підвищити продуктивність організації роботи прий-

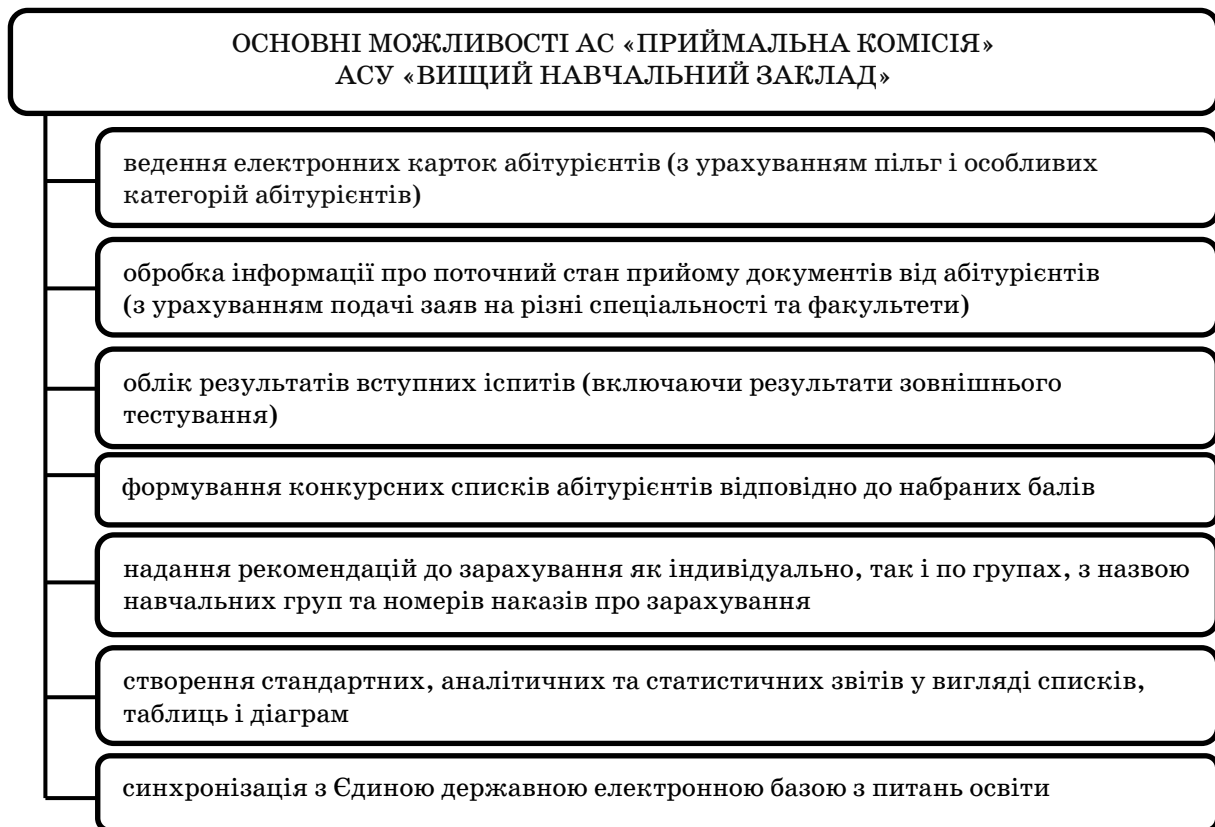

Рис. 1. Можливості АС «Приймальна комісія» АСУ «Вищий навчальний заклад» [3]

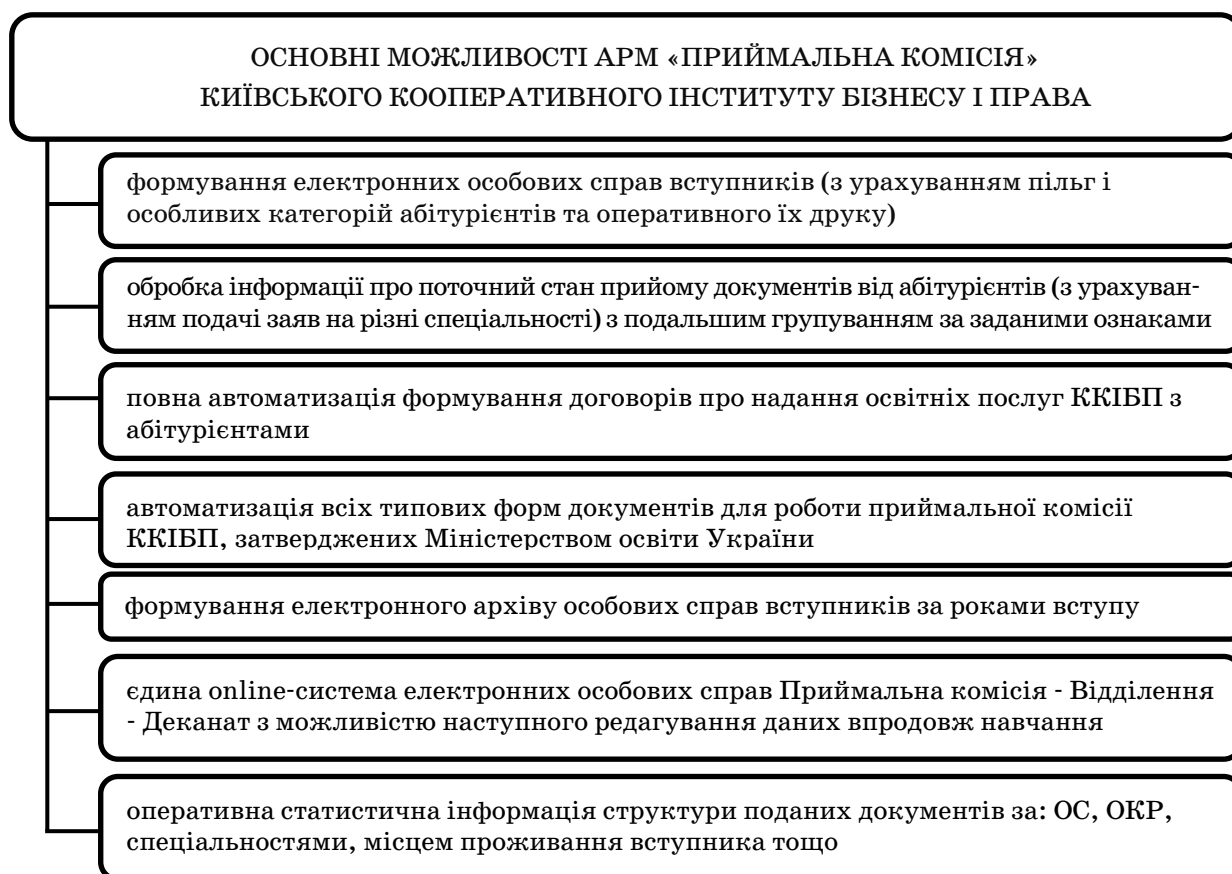

Рис. 2. Функціональні можливості АРМ «Приймальна комісія» Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Джерело: узагальнено авторами

мальної комісії; по-третє, скоротити чисельність технічних працівників (членів) приймальної комісії з 8 ос. до 5 ос. (на 37%); по-четверте, надало можливість налагодити належний оптимальний графік роботи членів приймальної комісії шляхом чергування / взаємозаміни.

Іншими словами, запровадження АРМ «Приймальна комісія» в Київському кооперативному інституті бізнесу і права, для приймання документів від 120 вступників забезпечило: скоротити технічних працівників приймальної комісії на 3 ос., зменшити витрати часу на приймання документів

Таблиця 1

Аналіз роботи приймальної комісії Київського кооперативного інституту бізнесу і права на основі використання АРМ «Приймальна комісія»

Показник	Приймання документів без АРМ «Приймальна комісія»	Приймання документів за допомогою АРМ «Приймальна комісія»
Кількість особових справ оформлених за робочий день одним технічним секретарем (середньоденний показник за липень 2020 р.), Q, одиниць	15 од.	24 од.
Чисельність технічних секретарів (інспекторів) приймальної комісії, (T) осіб	8 ос.	5 ос.
Витрати часу на приймання документів від одного вступника, хвилин ¹	30 хв.	11 хв.
Загальні витрати часу на приймання документів від вступників за день, W, годин	7,5 год.	4,5 год.
Пропускна потужність приймальної комісії з оформлення особових справ за день, S (Q x T), одиниць	120 од.	120 од.

¹ Показник визначений на основі середнього хронометражу часу за липень 2020 р.

від одного вступника на 19 хв. (63%); збільшити кількість укомплектованих особових справ на 9 од. і відповідно скоротити загальні витрати часу на приймання документів від вступників з 7,5 год до 4,5 год. (на 40%). Хочемо зробити наголос на тому, що дана комп'ютерна система показала себе із позитивної сторони. Вона легко встановлюється, має можливість оперативного втручання та внесення відповідних змін які стосуються в першу чергу макрорівня — Міністерства освіти і науки України, підлягає легкому засвоєнню і може використовуватись працівником приймальної комісії без особливих витрат часу на навчання.

Автоматизована система управління навчальним процесом Національного технічного університету «Харківський Політехнічний Інститут» розроблена на базі об'єктно-реляційної системи управління базами даних PostgreSQL з використанням веб-технологій. АРМ «Центральна приймальна комісія» надає можливості: введення та редагування довідкової інформації з прийому абітурієнтів (план прийому, іспити); створення пошукових функцій по абітурієнтах; створення гнучких форм звітності (згідно з даними приймальних комісій факультетів); формування стандартних друкарських форм по всіх приймальних комісіях факультетів тощо (рис. 3) [4].

Основними функціональними можливостями останньої є: введення даних про абітурієнта, формування електронної бази на базі об'єктно-реляційної системи управління базами даних PostgreSQL з ви-

користанням веб-технологій, створення електронного відділу кадрів студентів (рис. 4).

Висновки та перспективи. Таким чином, на сучасному ринку інформаційних продуктів досить багато таких, які створено для автоматизації певних функцій роботи приймальної комісії. Ці продукти дозволяють виконувати певні завдання. Наприклад, формувати реєстр вступників, групувати інформацію тощо. Але недоліком цих програм є те, що вони носять індивідуальний підхід кожного закладу освіти — виходячи із його технічних і фінансових можливостей та поставлених завдань. По-друге, всі вони не взаємопов'язані між собою. Іншими словами на рівні приймальної комісії формується база вступників, яка не в повній мірі може задовільнити навчальний відділ, організаційний відділ тощо. Слід зауважити, що в закладів освіти відсутнє суцільне online-подання документів на основі Internet технологій (це стосується зокрема вступників на базі БЗСО 9 кл.) та необхідністю яка виникла в 2020 р. (карантинні обмеження). Такий стан речей не дозволяє ефективно керувати процесом роботи приймальної комісії, що в майбутньому зумовлює створення єдиного інформаційного простору закладу вищої освіти. Окрім цього, деякі користувачі звертають увагу на вартість програмних продуктів. На нашу думку, такий стан сформований виходячи із фінансових можливостей кожного закладу освіти (загальновідомі програми коштують недешево), а також із індивідуальних потреб закладу освіти.

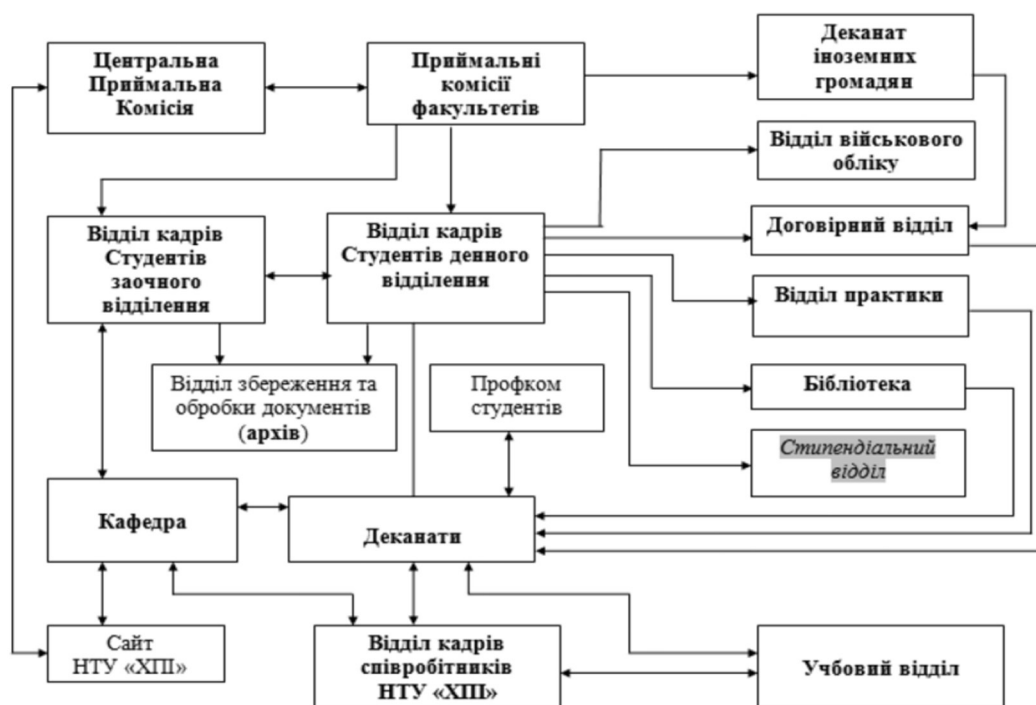

Рис. 3. Блок-схема АСУ НТІ «Харківський Політехнічний Інститут» [4]

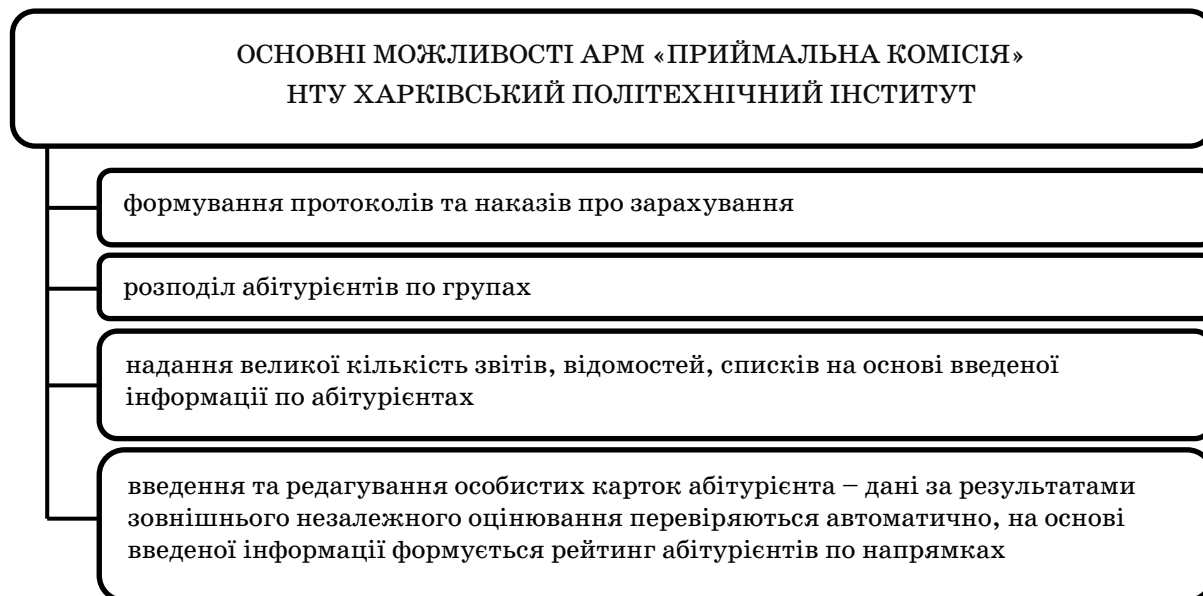

Рис. 4. Функціональні можливості АСУ Національного Технічного Інституту «Харківський Політехнічний Інститут» [4]

Література

1. Положення про приймальну комісію вищого навчального закладу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1353-15> — Text
2. Нові форми документів у закладах вищої (фахової передвищої) освіти. URL: <https://www.budgetnyk.com.ua/news/3101-nov-formi-dokumentiv-u-zakladah-vishcho-fahovo-peredvishcho-osvti>
3. АСУ «ВНЗ» Автоматизована система керування ВНЗ всіх рівнів акредитації. URL: <http://stservice.com.ua/index.php/29-ask-vnz/82-2016-08-09-09-39-47>
4. Автоматизована система управління навчальним процесом НТУ «ХПІ» (АСУ НІІ). URL: https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/wpcontent/uploads/sites/2/2018/05/ASU_presentation_site_25-04-2018.pdf
5. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 78334 «Комп'ютерна програма «Автоматизоване робоче місце «Приймальна комісія вищого навчального закладу» / Р. Ю. Овчарик, Т. Г. Камінська, І. В. Охріменко.
6. Пасічник В. В. Організація баз даних та знань / В. В. Пасічник, В. А. Резніченко. К.: Видавнича група BHV, 2006. 384 с.
7. Писаревська Т. А. Інформаційні системи і технології в управлінні трудовими ресурсами / Т. А. Писаревська. К.: КНЕУ, 2000. 279 с.

References

1. Polozhennya pro priymalnu komisiyu vishogo navchalnogo zakladu. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1353-15> — Text
2. Novi formi dokumentiv u zakladah vishoyi (fahovoyi peredvishoyi) osviti. URL: <https://www.budgetnyk.com.ua/news/3101-nov-formi-dokumentiv-u-zakladah-vishcho-fahovo-peredvishcho-osvti>
3. ASU «VNZ» Avtomatizovana sistema keruvannya VNZ vsih rivniv akreditaciyi. URL: <http://stservice.com.ua/index.php/29-ask-vnz/82-2016-08-09-09-39-47>
4. Avtomatizovana sistema upravlinnya navchalnim procesom NTU «HPI» (ASU NP). URL: https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/wpcontent/uploads/sites/2/2018/05/ASU_presentation_site_25-04-2018.pdf
5. Svidoctvo pro reyestraciyu avtorskogo prava na tvir № 78334 «Komp'yuterna programa «Avtomatizovane roboche misce «Priymalna komisiya vishogo navchalnogo zakladu» / R. Yu. Ovcharik, T. G. Kaminska, I. V. Ohrimenko.
6. Pasichnik V. V. Organizaciya baz danih ta znan / V. V. Pasichnik, V. A. Reznichenko. K.: Vidavnicha grupa BHV, 2006. 384 s.
7. Pisarevska T. A. Informacijni sistemi i tehnologiyi v upravlinni trudovimi resursami / T. A. Pisarevska. K.: KNEU, 2000. 279 s.

Коломієць Андрій Андрійович*аспірант кафедри вищої математики,**Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана***Коломиец Андрей Андреевич***аспірант кафедры высшей математики**Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана***Kolomiyets Andriy***Graduate Student of the**Advanced Mathematics Department,**Kyiv National Economic University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6487

ОБГРУНТУВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПЛАВАЮЧОЇ ЦІНОВОЇ ЗНИЖКИ НА ПРОДУКЦІЮ ПІДПРИЄМСТВА

ОБОСНОВАНИЕ УСТАНОВЛЕНИЯ ПЛАВАЮЩЕЙ ЦЕНОВОЙ СКИДКИ НА ПРОДУКЦИЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

RATIONALE FOR ESTABLISHING A FLOATING PRICE DISCOUNT ON ENTERPRISE PRODUCTS

Анотація. У статті представлено огляд методів визначення ефективності рекламних звернень підприємства в умовах конкуренції. Показано, що продаж товарів великими партіями веде до зменшення реалізаційних витрат, які пов'язані з організацією продажу, транспортуванням продукції та її зберіганням. Тому при наданні кількісної знижки, їх величина не має перевищувати суми економії витрат продавця, яка викликана реалізацією товару значними партіями. Аналогічно ефектам реальних відгуків на рекламні звернення виокремлено ефекти від ціни на продукцію підприємства: поточний ефект, ефект форми, ефект конкуренції та перехідний ефект. Розглянуто процес моделювання ефектів ціни просування та контрольної ціни, причому інтерес представляє тимчасова ціна для покупця зі знижкою, яку реально надають менеджери з продажу на підприємстві. Тоді проявиться ефект від знижок відносно до тимчасових базисних цін. Розглядається цінова знижка як частина ціни товару, яку можуть впроваджувати підприємства-виробники з метою стимулювання і зацікавлення підприємств-реалізаторів продавати продукцію. При вивченні збуту продукції знайдена проблема, пов'язана із продажами продукції в області цінової знижки, запропонованої прайс-листом, що представляє постійні ціни підприємства для певного часового періоду. Ціна просування визначається як знижка на продукцію підприємства ціни за прайс-листом. Визначено, що покупці, орієнтуючись в системі знижок уникають покупки металовиробів при підході до переходу цін і збільшують об'єми закупівель після перехідної знижки. Проведено порівняння роздрібною та базовою цін, і базовою та оптовою цін для металовиробу. Доведено, що підприємство при підході до цінової знижки втрачає прибуток, який можна було б одержати, причому така проблема обумовлює збитки обох сторін і продавця і покупця. Показано, що політика просування цінових знижок підприємства Метал-Холдинг стимулює споживача купити до купівлі більшого обсягу металовиробів, що не вигідно покупцю, тому що це обумовлює додаткові витрати на зберігання залишку. Зроблено висновки, що проблема на деякому ваговому інтервалі при підході до існуючої цінової знижки зліва і справа потребує встановлення плаваючої цінової знижки на продукцію підприємства.

Ключові слова: роздрібна ціна, базова ціна, оптова ціна, цінова знижка, плаваюча знижка.

Аннотация. В статье представлен обзор методов определения эффективности рекламных обращений предприятия в условиях конкуренции. Показано, что продажа товаров крупными партиями ведет к уменьшению реализационных расходов, связанных с организацией продажи, транспортировкой продукции и ее хранением. Поэтому при предоставлении количественной скидки, их величина не должна превышать суммы экономии издержек продавца, которая вызвана

реализацией товара крупными партиями. Аналогично эффектам реальных отзывов на рекламные обращения выделены эффекты цены на продукцию предприятия: текущий эффект, эффект формы, эффект конкуренции и переходный эффект. Рассмотрен процесс моделирования эффектов цены продвижения и контрольной цены, причем интерес представляет временная цена для покупателя со скидкой, которую реально оказывают менеджеры по продажам на предприятии. Тогда проявится эффект от скидок по отношению к временным базисным ценам. Рассматривается ценовая скидка как часть цены товара, которую могут внедрять предприятия-производители с целью стимулирования и интерес предприятий-реализаторов продавать продукцию. При изучении сбыта продукции найдена проблема, связанная с продажами продукции в области ценовой скидки, предложенной прайс-листом, представляющий постоянные цены предприятия для определенного временного периода. Цена продвижения определяется как скидка на продукцию предприятия цены по прайс-листу. Определено, что покупатели, ориентируясь в системе скидок избегают покупки металлоизделий при подходе к переходу цен и увеличивают объемы закупок после переходной скидки. Проведено сравнение розничной и базовой цен и базовой и оптовой цен для металлоизделия. Доказано, что предприятие при подходе к ценовой скидке теряет прибыль, можно было бы получить, причем такая проблема обуславливает убытки обеих сторон и продавца и покупателя. Показано, что политика продвижения ценовых скидок предприятия Металл-Холдинг стимулирует потребителя купить к покупке большего объема металлоизделий, не выгодно покупателю, потому что это обуславливает дополнительные затраты на хранение остатка. Сделаны выводы, что проблема на некотором весовом интервале при подходе к существующей ценовой скидке слева и справа требует установки плавающей ценовой скидки на продукцию предприятия.

Ключевые слова: розничная цена, базовая цена, оптовая цена, ценовая скидка, плавающая скидка.

Summary. The article presents an overview of methods for determining the effectiveness of advertising appeals of the enterprise in conditions of competition. It is shown that the sale of goods in large batches leads to a reduction in sales costs associated with the organization of sales, transportation and storage. Therefore, when providing a quantitative discount, their value should not exceed the amount of cost savings of the seller, which is caused by the sale of goods in large batches. Similar to the effects of real responses to advertising appeals, the effects of the price of the enterprise's products are distinguished: the current effect, the form effect, the competition effect and the transition effect. The process of modeling the effects of the promotion price and the control price is considered, and of interest is the temporary price for the buyer with a discount, which is actually provided by sales managers at the enterprise. Then there will be an effect of discounts on temporary base prices. The price discount is considered as a part of the price of the goods which can be introduced by the enterprises-manufacturers for the purpose of stimulation and interest of the enterprises-sellers to sell production. In the study of product sales, a problem was found related to sales of products in the area of the price discount offered by the price list, which represents the constant prices of the company for a certain period of time. The promotion price is defined as the discount on the products of the enterprise price according to the price list. It is determined that buyers, focusing on the system of discounts, avoid buying hardware in the approach to the transition of prices and increase the volume of purchases after the transition discount. A comparison of retail and base prices, and base and wholesale prices for hardware. It is proved that the company when approaching the price discount loses the profit that could be obtained, and this problem causes losses to both parties and the seller and buyer. It is shown that the policy of promoting price discounts of Metal-Holding encourages consumers to buy more hardware, which is not beneficial to the buyer, because it causes additional costs for storage of the balance. It is concluded that the problem at some weight interval when approaching the existing price discount on the left and right requires the establishment of a floating price discount on the company's products.

Key words: retail price, base price, wholesale price, price discount, floating discount.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективним інструментом цінової стратегії підприємства є система цінових знижок. Головна мета застосування цінових знижок полягає у створенні додаткових стимулів для покупців у придбанні товарів. Розмір знижок залежить від характеру угод, умов поставок та платежів, кон'юнктури ринку на момент підписання контрактів, якісних характеристик товару та інших чинників. Надання кількісної знижки пояснюється тим, що продаж товарів великими партіями веде до

зменшення реалізаційних витрат, які пов'язані з організацією продажу, транспортуванням продукції та її зберіганням. Тому величина цих знижок має не перевищувати суми економії витрат продавця, яка викликана реалізацією товару значними партіями.

Знижки за кількість придбаної продукції діляться на звичайні та кумулятивні. Звичайна знижка встановлюється окремо на кожну партію товару і не залежить від обсягу попередніх або наступних продажів. Система цінових знижок — один з найбільш корисних і гнучких інструментів цінової політики фірми. Фірми охоче змінюють свої ціни з метою

винагороди споживачів і учасників каналів збуту, що сприятливо позначається на фінансовому стані постачальника. Тому дослідження ефективної стратегії знижок є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі представлені методи визначення ефективності рекламних звернень підприємства в умовах конкуренції, що ґрунтуються на реальних відгуках на рекламні звернення, як зазначають Tellis, G. J., Chandy, R., Tellis, G. J., MacInnis, D., & Thaivanich, P., Clarke, D. G. [1; 2; 3]. Серед них розглядаються тимчасовий поточний короткостроковий та довгостроковий ефекти, що розвинули Shugan, Steven M., Desiraju, Ramarao [4]; динамічний ефект від рекламних звернень підприємства, який описали Song, Inseong, Pradeep K. Chintagunta [5], що характеризується явищами посилення та зносу; а також контентний та медіа ефекти, які представлено науковцями Pakes, Ariel [6]. В роботах вчених Sethuraman, Raj; Tellis, Gerard J. An [7; 8] представлена графічна ілюстрація моделювання розподіленої затримки ефектів від рекламних звернень підприємства.

Економічна ефективність реклами характеризується впливом рекламних звернень підприємства на його збут і враховує такі показники як рівень прибутку, частки ринку і т.п., причому при моделюванні необхідно враховувати відокремлення рекламних зусиль від інших, які стосуються, наприклад, ціноутворення, що розглядають Urban, Glen L., Theresa Carter, Steven Gaskin, Zofia Mucha [9].

В роботах Noble, Peter M., Thomas S. Gruca та Liu, Hongju [10; 11] показано, що поточний ефект впливу ціни на продукцію підприємства переважає ефект від рекламних звернень. У відмінності від реакції на рекламу, реакція на ціну зазвичай сильна і що виявляється у великій частці віддачі в поточному періоді [11].

Аналогічно ефектам реальних відгуків на рекламні звернення можна виокремити ефекти від ціни на продукцію підприємства: поточний ефект, ефект форми, ефект конкуренції та перехідний ефект. Тимчасовий поточний ефект від ціноутворення виявляється у зміні в продажі, що відбувається в часовому періоді зміни ціноутворення. Зауважимо, що така зміна може мати перехідні ефекти, які виникають завдяки тому, що споживачам потрібно за часовий період помітити ціну і купити продукцію. Ці перехідні ефекти для ціни проявляються менше, ніж рекламні ефекти.

Стосовно моделювання ефекту ціни просування, то основною властивістю ціноутворення на сучасних ринках, наприклад з продажу металу є те, що роздрібні торговці мають прас-лист і часто з різних

причин вони надають знижки від цих цін, що представлено у роботі Cooper, L. G., & Nakanishi, M. [12].

Постає питання ціноутворення при просування, орієнтуючись на прайс-лист. Наприклад, на зарубіжних ринках в наш час, фірми в основному тримають ціну прайс-листа протягом тривалого періоду часу, але іноді знижують ціну, влаштовуючи розпродажі чи знижки, як показано у роботі Guadagni, P., & Little, J. D. C. [13]. Таким чином, в зарубіжній економічній літературі визначається ціна прайс-листа як постійна ціна підприємства для певного часового періоду. Отже, ціна просування визначається як знижка на продукцію підприємства ціни за прайс-листом.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Обґрунтувати встановлення плаваючої цінової знижки на ваговому інтервалі продажу при підході до існуючої цінової знижки зліва і справа (від роздрібно до базової та від базової до оптової ціни).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглянемо процес моделювання ефектів ціни просування та контрольної ціни. Інтерес представляє тимчасова ціна для покупця зі знижкою, яку реально надають менеджери з продажу на підприємстві. Тут проявиться ефект від знижок відносно до тимчасових базисних цін. Як правило визначають знижку, що допустима в даний часовий період, як ціну нижчу, ніж за прайс-листом тому що цінова знижка — це частина ціни товару, яку можуть впроваджувати підприємства-виробники з метою стимулювання і зацікавлення підприємств-реалізаторів продавати продукцію.

Зокрема, для споживача, який приймає рішення про укладення контракту на поставку необхідних металоконструкцій, дуже істотну роль грають ціни на вироби, які в даний час у різних компаній досить сильно варіюються. Щоб без зайвих фінансових витрат придбати партію металопрокату за вигідною ціною, має сенс вивчити основні прайси компаній з продажу металу і проаналізувати вартість на всі види виробів.

Таким чином, завчасно можна спланувати витрати на покупку високоякісного металопрокату від перевіреного постачальника. Розглянемо Метал-Холдинг — лідера на українському ринку металопрокату. У компанії розроблена спеціальна система знижок, що враховує обсяги закупівель кожного клієнта, його індивідуальні потреби, специфіку і рід діяльності.

Разом з тим, при вивченні збуту продукції виокремлюється проблема, пов'язана із продажами продукції в області цінової знижки, запропонованої

Рис. 1. Цінові знижки продажу металовиробів

прайс-листом. Можна зробити висновки, що покупці, орієнтуючись в системі знижок уникають покупки металовиробів при підході до переходу цін і збільшують об'єми закупівель після перехідної знижки. На Рис. 1 представлені схематично роздрібна, базова, та оптова ціна за 1 кг металовиробів, де при відповідно при 500 кг и 3000 кг маємо цінові знижки від роздрібно до базової цін та від базової до оптової цін.

Відповідно до Рис. 1 обчислимо виручку від продажу металовиробів об'ємом у кг на відрізку [470 кг; 525 кг]. В таблиці 1 представлено порівняння роздрібної та базової цін для металовиробу Арматура 8 на визначеному відрізку. З Таблиці видно, що значення роздрібної ціни для 476 кг так саме як для базової ціни при 500 кг, а значення для роздрібної ціни 499 кг таке саме як для базової ціни при 524 кг.

Таблиця 1

Порівняння роздрібної та базової цін для металовиробу Арматура 8

Об'єм (кг)	Ціна роздрібна	Об'єм (кг)	Ціна базова
470	5094,8	500	5162,5
475	5149	501	5172,825
476	5159,84	502	5183,15
477	5170,68	503	5193,475
478	5181,52	504	5203,8
479	5192,36	505	5214,125
480	5203,2	510	5265,75
481	5214,04	515	5317,375
482	5224,88	516	5327,7
483	5235,72	517	5338,025
484	5246,56	518	5348,35
485	5257,4	519	5358,675
490	5311,6	520	5369
495	5365,8	521	5379,325
496	5376,64	522	5389,65
497	5387,48	523	5399,975
498	5398,32	524	5410,3
499	5409,16	525	5420,625

Джерело: авторські розрахунки на основі прайс-листа

Таблиця 2

Порівняння базової та оптової цін для металовиробу Арматура 8

Об'єм (кг)	Ціна базова	Об'єм (кг)	Ціна оптова
2940	30355,5	3000	30360
2941	30365,83	3001	30370,12
2945	30407,13	3005	30410,6
2950	30458,75	3010	30461,2
2955	30510,38	3015	30511,8
2960	30562	3029	30653,48
2965	30613,63	3025	30613
2970	30665,25	3030	30663,6
2975	30716,88	3035	30714,2
2980	30768,5	3040	30764,8
2985	30820,13	3045	30815,4
2990	30871,75	3050	30866
2995	30923,38	3055	30916,6
2996	30933,7	3060	30967,2
2997	30944,03	3061	30977,32
2998	30954,35	3062	30987,44
2999	30964,68	3063	30997,56
3000	30975	3064	31007,68

Джерело: авторські розрахунки на основі прайс-листа

Отже, можна виокремити проблемний ваговий інтервал [476 кг; 524 кг], що містить у собі цінову знижку при 500 кг. Такий ваговий інтервал можна вважати проблемним, і, як правило, на цьому інтервалі менеджери підприємства застосовують власні підходи до встановлення цін, якщо це стосується постійних клієнтів.

Обчислення, які представлені у таблиці 1 ілюстровано на Рис. 2.

Зауважимо, що горизонтальні пунктирні лінії, які перетинають точки даних визначають рівність роздрібної і базової цін. Вертикальна пунктирна лінія відокремлює області цінової знижки при 500 кг.

Аналогічно в таблиці 2 представлено порівняння базової та оптової цін для металовиробу Арматура

8. З таблиці 2 видно, що базова ціна за 2941 кг майже така сама, як і оптова ціна за 30360 кг (межа знижки), а базова ціна за 3975 кг майже така сама як і оптова ціна за 3061 кг.

В таблиці 2 ці характерні базові та оптові ціни виділені жирним шрифтом.

Таким чином, можна виокремити проблемний ваговий інтервал [2941 кг; 3061 кг], що містить у собі цінову знижку при 3000 кг.

Ілюстрація рівності ціни продажу для базової і оптової цін представлена на рисунку 3.

Зауважимо, що горизонтальні пунктирні лінії, які перетинають точки даних визначають рівність базової і оптової цін. Вертикальна пунктирна лінія відокремлює області цінової знижки при 3000 кг.

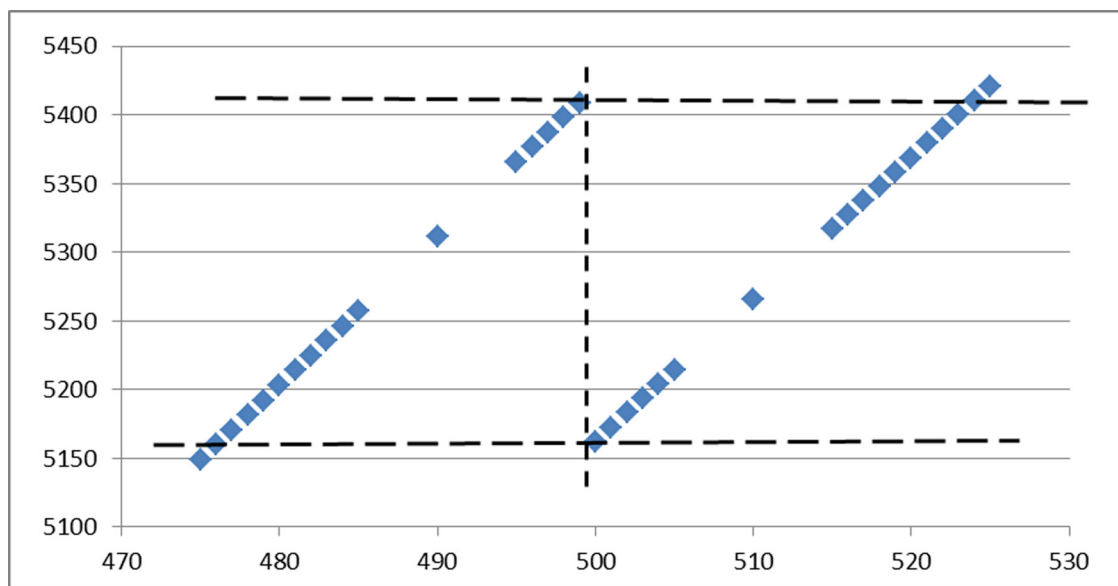

Рис. 2. Ілюстрація рівності ціни продажу для роздрібної та базової цін

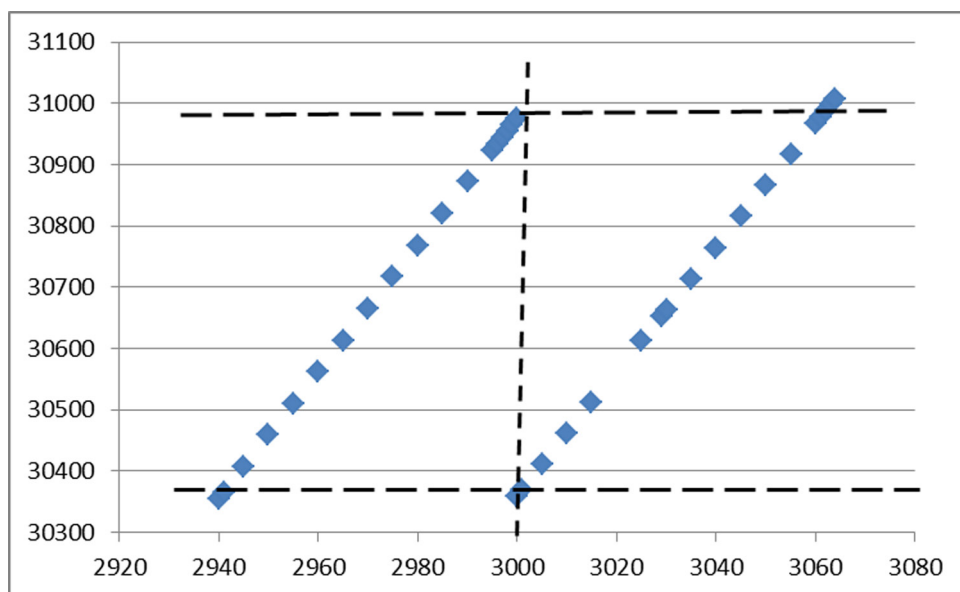

Рис. 3. Ілюстрація рівності ціни продажу для базової і оптової цін

Аналізуючи таблиці 1, 2 можна зробити висновки, що проблема встановлення плаваючої цінової знижки на деякому ваговому інтервалі при підході до існуючої цінової знижки зліва і справа (від роздрібною до базової та від базової до оптової ціни) є актуальною.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, в області цінових знижок було знайдено проблемні вагові інтервали: [476 кг; 524 кг], що містить у собі цінову знижку при 500 кг та [2941 кг; 3061 кг], що містить у собі цінову знижку при 3000 кг.

Таким чином, політика просування цінових знижок підприємства Метал-Холдинг стимулює споживача щодо купівлі більшого обсягу металовиробів, що не вигідно покупцю, тому що це обумовлює додаткові витрати на зберігання залишку.

А в той же час підприємство при підході до цінової знижки втрачає прибуток, який можна було б одержати. Така проблема обумовлює збитки і продавця, і покупця. Тому необхідно встановлювати плаваючу знижку, що дасть можливість усунути збитки сторін при взаємодії виробника і покупця у каналі збуту.

Література/References

1. Tellis, G. J. Beyond the many faces of price: An integration of pricing strategies // *Journal of Marketing*. 1986. 50. PP. 146–160.
2. Chandy, R., Tellis, G. J., MacInnis, D., & Thaiwanich, P. What to say when: Advertising appeals in evolving markets // *Journal of Marketing Research*. 2001. 38. PP. 399–414.
3. Clarke, D. G. Econometric measurement of the duration of advertising effect on sales // *Journal of Marketing Research*. 1976. 13. PP. 345–357.
4. Shugan, Steven M., Desiraju, Ramarao Retail Product-line Pricing Strategy when Costs and Products Change // *Journal of Retailing*. 2001. 77(1). PP. 17–38.
5. Song, Inseong, Pradeep K. Chintagunta A Micromodel of New Product Adoption with Heterogeneous and Forward-Looking Consumers: Application to the Digital Camera Category // *Quantitative Marketing and Economics*. 2003. 1(4). PP. 371–407.
6. Pakes, Ariel A Reconsideration of Hedonic Price Indexes With An Application To PC's // *American Economic Review*. 93(5). PP. 1578–1614.
7. Sethuraman, Raj; Tellis, Gerard J. An Analysis of the Tradeoff Between Advertising and Price Discounting *JMR, Journal of Marketing Research*; May 1991; 28, 2; ABI/INFORM Global pg. 2003. 160 p.
8. Urban, Glen L., Theresa Carter, Steven Gaskin, Zofia Mucha Market Share Rewards to Pioneering Brands: An Empirical Analysis and Strategic Implications. *Management Science*. 1986. 32(6). PP. 645–59.
9. Noble, Peter M., Thomas S. Gruca Industrial Pricing: Theory and Managerial Practice. *Marketing Science*. 1999. 18(3). PP. 435–454.
10. Liu, Hongju Dynamics of Pricing in the Video Game Console Market: Skimming or Penetration? *Journal of Marketing Research* 47(June). 2010. PP. 428–443.
11. Cooper, L. G., & Nakanishi, M. Market share analysis. Norwell, MA: Kluwer. 1988.
12. Guadagni, P., & Little, J. D. C. A logit model of brand choice calibrated on scanner data. *Marketing Science*. 1983. 2. PP. 203–238.

Мищенко Людмила Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Мищенко Людмила Александровна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики, предпринимательства и управления предприятиями
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Mishchenko Lyudmyla
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management
Oles Honchar Dnipro National University

Мищенко Дмитро Анатолійович
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри маркетингу
Університет митної справи та фінансів

Мищенко Дмитрий Анатольевич
доктор наук по государственному управлению, профессор,
профессор кафедры маркетинга
Университет таможенного дела и финансов

Mishchenko Dmytro
Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor of Marketing
University of Customs and Finance

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6563

ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

ВЛИЯНИЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ НА РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

THE IMPACT OF DECENTRALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Анотація. Актуалізація питання визначення результатів фінансової децентралізації в Україні, як складової реформи щодо децентралізації влади, та розроблення пропозицій щодо її удосконалення пояснюється тим, що чіткий розподіл функцій, повноважень та фінансових ресурсів між загальнодержавним та регіональним рівнями є підґрунтям, на якому засновано добробут громадян нашої країни, можливості для її сталого соціально-економічного розвитку на демократичних засадах. Зазначено, що фінансова децентралізація являє собою процес надання повноважень щодо мобілізації доходів та здійснення видатків органам місцевого самоврядування з метою збільшення ефективності реалізації даних повноважень та більш якісного управління бюджетними коштами громад.

Встановлено, що на відмінну від традиційного підприємництва, яке зосереджено на формуванні прибутку, метою соціального підприємництва є створення і нагромадження соціального капіталу. За кордоном соціальні підприємства успішно функціонують у сфері освіти, екології, прав людини, боротьби з бідністю та охорони здоров'я, то ж їх розвиток

і поширення є одним із шляхів покращення умов життя громадян. Аналогічна місія покладається на органи місцевого самоврядування, що дозволяє розглядати поживлення соціального підприємництва важливим елементом удосконалення політики самоврядування. Визначено, що в сучасних умовах соціальне підприємництво є одним з інструментів забезпечення здатності територіальної громади надавати своїм членам належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-комунальних послуг, соціального захисту тощо, а також планувати і реалізовувати в перспективі програми власного розвитку шляхом ефективного використання наявних природних та людських ресурсів, інвестиційного та інфраструктурного забезпечення територіальних громад. Завдяки фінансовій децентралізації органи місцевого самоврядування отримали додаткові ресурси, що можуть бути використані для створення економічних стимулів, спрямованих на сприяння розвитку соціального підприємництва у малому та середньому бізнесі на рівні громад.

Ключові слова: підприємництво, доходи, фінансова стійкість, децентралізація, кластер.

Аннотация. Актуализация вопроса определения результатов финансовой децентрализации в Украине, как составляющей реформы по децентрализации власти, и разработка предложений по ее совершенствованию объясняется тем, что четкое распределение функций, полномочий и финансовых ресурсов между общегосударственным и региональным уровнями являются фундаментом, на котором основано благополучие граждан нашей страны, возможностями для ее устойчивого социально-экономического развития на демократических началах. Отмечено, что финансовая децентрализация представляет собой процесс предоставления полномочий по мобилизации доходов и осуществления расходов органам местного самоуправления с целью повышения эффективности реализации данных полномочий и качественного управления бюджетными средствами общин. Установлено, что в отличие от традиционного предпринимательства, которое сосредоточено на формировании прибыли, целью социального предпринимательства является создание и накопления социального капитала. За рубежом социальные предприятия успешно функционируют в сфере образования, экологии, прав человека, борьбы с бедностью и здравоохранения, поэтому их развитие и распространения является одним из путей улучшения условий жизни граждан. Аналогичная миссия возлагается на органы местного самоуправления, что позволяет рассматривать оживление социального предпринимательства важным элементом совершенствования политики самоуправления.

Определено, что в современных условиях социальное предпринимательство является одним из инструментов обеспечения способности территориальной общины предоставлять своим членам надлежащий уровень образования, культуры, здравоохранения, жилищно-коммунальных услуг, социальной защиты и т.д., а также планировать и реализовывать в перспективе программы собственного развития путем эффективного использования имеющихся природных и человеческих ресурсов, инвестиционного и инфраструктурного обеспечения территориальных общин. Благодаря финансовой децентрализации органы местного самоуправления получили дополнительные ресурсы, которые могут быть использованы для создания экономических стимулов, направленных на содействие развитию социального предпринимательства в малом и среднем бизнесе на уровне общин.

Ключевые слова: предпринимательство, доходы, финансовая устойчивость, децентрализация, кластер.

Summary. The actualization of the results of financial decentralization in Ukraine as part of the reform of decentralization of power and the development of proposals for its improvement is explained by the fact that a clear division of functions, powers and financial resources between national and regional levels is the basis for the well-being of our citizens. opportunities for its sustainable socio-economic development on a democratic basis. It is noted that financial decentralization is a process of giving authority to mobilize revenues and expenditures of local governments in order to increase the effectiveness of the implementation of these powers and better management of community budgets.

It is established that unlike traditional entrepreneurship, which focuses on profit generation, the purpose of social entrepreneurship is to create and accumulate social capital. Abroad, social enterprises operate successfully in the fields of education, the environment, human rights, poverty reduction and health care, and their development and dissemination is one way to improve the living conditions of citizens. A similar mission is entrusted to local governments, which allows us to consider the revival of social entrepreneurship as an important element in improving self-government policy. It is determined that in modern conditions social entrepreneurship is one of the tools to ensure the ability of the local community to provide its members with an appropriate level of education, culture, health, housing and communal services, social protection, etc., as well as plan and implement programs efficient use of available natural and human resources, investment and infrastructural support of territorial communities. Due to financial decentralization, local governments have received additional resources that can be used to create economic incentives to promote social entrepreneurship in small and medium-sized businesses at the community level.

Key words: entrepreneurship, income, financial stability, decentralization, cluster.

Постановка проблеми. Сьогоднішні реалії вимагають забезпечення підвищення рівня добробуту кожного громадянина України. Досвід європейських країн показує, що досягти цієї мети можливо за умови розвитку підприємництва, удосконалення діяльності державних органів влади та органів місцевого самоврядування, забезпечення рівних можливостей щодо доступу до суспільних благ, покращення якості суспільних послуг.

Україна продовжує спрямовувати свої зусилля на реалізацію євроінтеграційного курсу з розвитку децентралізації державного управління. Фінансова децентралізація в цьому аспекті передбачає процес розподілу функцій, повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності між центральним та місцевими рівнями управління, в результаті чого відбувається не тільки підвищення ефективності управління бюджетними коштами на місцях, а й зменшення впливу центру на розвиток регіонів і регіональної економіки, що в свою чергу, створює додаткові умови для розвитку малого та середнього підприємництва.

Досліджуючи сутність та призначення підприємництва необхідно розглядати його не тільки в економічній площині, актуальності також набувають соціальні аспекти його функціонування. Соціальне підприємство в Україні залишається непопулярною формою господарської діяльності, проте саме в ньому економісти вбачають значний потенціал розв'язання актуальних суспільних проблем і забезпечення зростання якості життя [10].

Фінансова децентралізація в сучасних умовах розглядається як необхідна умова успішної децентралізації державного управління у контексті демократичних перетворень, що дозволяє збалансувати механізми надання суспільних послуг з потребами мешканців територіальних громад, збільшити ефективність у використанні коштів органами місцевого самоврядування; підвищити інвестиційну активність й ініціативність суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у формування поняття фінансової децентралізації в контексті трансформації системи та проблематики фінансової ефективності за регіонами здійснили такі вчені, як С. Баранов [3], С. Біла [4], Т. Боголіб [1], О. Дем'янчук [5], Н. Дребот [6], І. Луїна [7], І. Семеген [6], О. Фітель [12]. Однак, незважаючи на досить широке коло вирішуваних науковцями проблем, комплексний аналіз впливу результатів впровадження фінансової децентралізації в Україні на розвиток підприємництва є недостатнім. Ступінь впливу децентралізації на стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні залишається важливим напрямом досліджень. Від успіш-

ного вирішення цього питання залежить вихід країни з кризи, соціально-економічна стабілізація та темпи економічного зростання, успіх регіонального розвитку та зростання національної економіки загалом.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження — виявити регіони, в яких впровадження реформи фінансової децентралізації в Україні позитивно вплинуло на розвиток підприємництва.

Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання і системний підхід до розкриття особливостей здійснення фінансової децентралізації в Україні та визначення основних напрямів щодо її удосконалення. При вивченні фінансових показників місцевих бюджетів України було застосовано метод аналізу у поєднанні із синтезом, що дало змогу виробити відповідні висновки та узагальнення. Використано статистико-математичні методи, а саме кластерний аналіз, для виявлення кластерів регіонів України за рівнем фінансової стійкості. Метод логічного узагальнення використовується для формулювання загальних висновків.

Виклад основного матеріалу. Досвід країн Європейського Союзу засвідчив, що удосконалення функціонування органів публічної влади є можливим за умови запровадження децентралізації у практиці державного розвитку, відтак українські вчені приділяють значну увагу дослідженню даного питання. В цьому контексті під децентралізацією ми розуміємо чітке встановлення та розподіл завдань і функцій органів влади, їх трансферт з вищого рівня на нижчий з одночасним визначенням джерел фінансування і передачею відповідних надходжень та видатків [1]. Метою таких дій є забезпечення більш ефективної роботи центральних і місцевих органів влади, формування сприятливих умов для розвитку суб'єктів господарювання.

Фінансова децентралізація — це найбільш повний та прозорий вид децентралізації, оскільки він прямо пов'язаний з організацією та реформуванням системи міжбюджетних відносин [5]. Таким чином, фінансова децентралізація являє собою процес надання повноважень щодо мобілізації доходів та здійснення видатків органам місцевого самоврядування з метою збільшення ефективності реалізації даних повноважень та більш якісне управління бюджетними коштами громад.

Серед пріоритетів діяльності органів місцевого самоврядування вагоме місце займають економічні питання, у т. ч. сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій до розвитку території; організація проведення громадських робіт, створення нових робочих місць. В той же час, органи

місцевого самоврядування мають сприяти розвитку галузей, що виконують важливі соціальні функції (ЖКГ, транспорт, зв'язок, громадське харчування, побутове обслуговування тощо). До переліку повноважень місцевої влади належить також піклування про людей з особливими потребами; будівництво соціального житла, турбота про безпритульних; розвиток фізичної культури та спорту на території громади, формування гідних умов для відпочинку та культурного розвитку всіх її мешканців. В цій сфері органам місцевого самоврядування слід всіляко сприяти розвитку соціального підприємництва на місцевому рівні і саме фінансова децентралізація відкриває для цього додаткові можливості [4].

На відмінну від традиційного підприємництва, яке концентрується на формуванні прибутку, метою соціального підприємництва є створення і примноження соціального капіталу. За кордоном соціальні підприємства успішно функціонують у царині освіти, екології, прав людини, боротьби з бідністю та

охорони здоров'я, то ж їх розвиток і поширення є одним із шляхів підвищення соціальних стандартів. Аналогічна місія покладається на органи місцевого самоврядування, що дозволяє розглядати активізацію соціального підприємництва важливим елементом політики самоврядування.

Щодо шляхів реалізації своєї місії соціальні підприємства переважно поділяють на такі основні категорії: орієнтовані на фінансування різноманітних соціальних програм за рахунок прибутку, отриманого від підприємницької діяльності; підприємства, що забезпечують вирішення соціальних проблем шляхом реалізації статутної діяльності; а також підприємства, що у своїй діяльності поєднують два попередні підходи.

У той час, коли зусилля органів державної влади та бізнесу як правило спрямовані в ті сфери, де головним критерієм є обсяги майбутніх прибутків, вільною залишається ніша малого та середнього бізнесу, розвиток якого на соціально орієнтованій

Таблиця 1

Середні фінансові показники місцевих бюджетів за 2015–2019 рр. для кластерного аналізу

	Коефіцієнт бюджетного покриття	Офіційні трансферти до чисельності населення	Коефіцієнт фінансової залежності	Доходи до чисельності населення
Вінницька	1,018447	6,657193	0,615299	10,8194
Волинська	1,019088	7,475677	0,679142	11,0075
Дніпропетровська	1,009146	5,402948	0,463016	11,6690
Донецька	1,069398	2,773909	0,533448	5,2000
Житомирська	1,010701	6,961455	0,648144	10,7406
Закарпатська	1,011705	6,695713	0,699794	9,5681
Запорізька	1,014599	5,613135	0,511452	10,9749
Івано-Франківська	1,013368	7,390746	0,707092	10,4523
Київська	1,035841	5,940065	0,493412	12,0388
Кіровоградська	1,01529	6,566327	0,609075	10,7808
Луганська	1,035242	2,044989	0,611172	3,3460
Львівська	1,12154	6,321267	0,594418	10,6344
Миколаївська	1,022511	5,807733	0,581651	9,9849
Одеська	1,012558	5,011934	0,494671	10,1319
Полтавська	1,015378	6,45888	0,536577	12,0372
Рівненська	1,015439	7,56994	0,701588	10,7897
Сумська	1,012393	6,6294	0,613854	10,7996
Тернопільська	1,015136	7,311226	0,718022	10,1825
Харківська	1,022449	5,235523	0,524109	9,9894
Херсонська	1,020775	6,066787	0,62989	9,6315
Хмельницька	1,014717	6,873113	0,646102	10,6378
Черкаська	1,01927	6,685533	0,608746	10,9825
Чернівецька	1,022863	6,834401	0,697846	9,7936
Чернігівська	1,01598	6,717903	0,622933	10,7843

Джерело: складено та розраховано авторами на основі [10; 11]

основі спроможний вирішити низку важливих питань в економіці та суспільстві [10].

Одним із методів дослідження фінансових явищ є кластерний аналіз. Кластерний аналіз це система математичних процедур, яка дозволяє на основі множини показників, що характеризують набір об'єктів, згрупувати їх у класи таким чином, щоб об'єкти, які входять в один клас, були більш однорідними, більш подібними в порівнянні з об'єктами, що входять в інші класи [2; 3; 8]. І краще кластерний аналіз здійснювати за допомогою програмних продуктів, наприклад, STATISTICA.

Для проведення кластерного аналізу, нами обрано такі показники: коефіцієнт бюджетного покриття, відношення офіційних трансфертів до чисельності населення у регіоні, коефіцієнт фінансової залежності, питома вага доходів до чисельності населення у регіоні, які на нашу думку найбільш є характерними і розкривають сутність бюджетного потенціалу регіону.

Вихідні дані для проведення кластерного аналізу наведено в табл. 1.

Нами, для визначення рівня бюджетного потенціалу регіонів, було проведено розрахунки у пакеті STATISTICA, та визначенні кластери за чотирма показниками, які наведені у таблиці 2.

У таблиці 2 і 3 показано результати кластерного аналізу у пакеті STATISTICA, де визначено номер кластеру та середні значення кожного кластеру.

Завдяки фінансовій децентралізації органи місцевого самоврядування отримали додаткові ресурси (частка податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток підприємств), що можуть бути використані для створення економічних стимулів, спрямованих на сприяння розвитку соціального підприємництва у малому та середньому бізнесі на рівні громад. Ці та інші новації зорієнтовані на те, щоб у місцевій громаді з'явилися реальні, дієві стимули щодо сприяння розвитку соціального підприємництва, створення нових робочих місць як складової стимулювання економічного зростання територіальних громад [4].

Склад кластерів наведено у таблиці 4. Найпотужніші області належать до другого кластеру, а саме,

Таблиця 2

Результати кластерного аналізу

Spreadsheet			
	CASE_NO	CLUSTER	DISTANCE
Вінницька	1	3	0,13
Волинська	2	3	0,34
Дніпропетровська	3	2	0,53
Донецька	4	1	0,50
Житомирська	5	3	0,06
Закарпатська	6	3	0,56
Запорізька	7	2	0,17
Івано-Франківська	8	3	0,28
Київська	9	2	0,73
Кіровоградська	10	3	0,17
Луганська	11	1	0,50
Львівська	12	3	0,28
Миколаївська	13	2	0,34
Одеська	14	2	0,38
Полтавська	15	3	0,72
Рівненська	16	3	0,35
Сумська	17	3	0,14
Тернопільська	18	3	0,33
Харківська	19	2	0,36
Херсонська	20	2	0,56
Хмельницька	21	3	0,02
Черкаська	22	3	0,19
Чернівецька	23	3	0,44
Чернігівська	24	3	0,10

Таблиця 3

Середні значення кластерів

Cluster Means (Spreadsheet)			
	Cluster — No. 1	Cluster — No. 2	Cluster — No. 3
Var1	1,052320	1,01970	1,02275
Var2	2,409449	5,58259	6,87659
Var3	0,572310	0,52831	0,64658
Var4	4,272987	10,63148	10,66736

Таблиця 4

Склад кластерів регіонів України

1 кластер	2 кластер	3 кластер
2 регіони	7 регіонів	15 регіонів
Донецька, Луганська	Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська

Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська область.

Для того щоб відповісти на питання, чи відповідає найвищий рівень бюджетного потенціалу найвищому рівню соціально-економічного розвитку регіонів та активності суб'єктів господарювання, ми розрахували середні показники соціально-економічного розвитку, що наведені у таблиці 5.

Органи місцевого самоврядування, отримавши до місцевих бюджетів частину податків, що сплачують підприємства, розміщені на їх території, отримують потужні стимули до залучення інвесторів, в т.ч. і у сферу соціального підприємництва [6; 7; 9]. Це спонукатиме місцеву владу до того, щоб швидко та прозоро вирішувались питання відведення зе-

мельних ділянок, надання дозвільних документів, знищувались корупційні схеми, що заважатимуть розвитку підприємництва. Чим більше інвесторів розпочнуть підприємницьку діяльність на території певної громади, тим більше надходжень отримають місцеві бюджети, а отже — зросте фінансування на саморозвиток цих громад (водночас, такий підхід реалізується за умови, якщо підприємства, розташовані на певній території, за законом будуть сплачувати податки за місцем свого фактичного розташування) [4; 9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В сучасних умовах соціальне підприємництво є одним з інструментів забезпечення здатності територіальної

Таблиця 5

Показники соціально-економічної характеристики регіонів в середньому за кластерами

Показники	1 кластер		2 кластер		3 кластер	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Найвищий дохід населення у розрахунку на одну особу населення	27546	31809	61525,86	70973,86	50408,67	58101,33
Середньомісячна заробітна плата, грн.	8529,67	10231,59	8226,39	9823,52	7486,04	8779,62
Рівень безробіття населення, %	15,2	14,2	8,21	7,79	10,02	9,25
Рівень зайнятості населення, %	62,85	65,3	68,64	70,03	63,94	65,65
Індекс промислової продукції, відсотків до попереднього року	92,8	99,95	101,29	98,20	101,81	98,59
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн.грн.	167419,9	142431,25	163210,51	145430,84	55726,31	50680,61
Прямі інвестиції, млн.дол. США	863,25	923,5	1194,84	1278,34	361,43	377,98
Експорт товарів, млн.дол. США	2524181,1	2392216,85	2612284,93	2593709,57	913944,08	971069,69
Імпорт товарів, млн.дол. США	1266124,9	1238701,6	2146243,63	2312384,94	803434,55	854381,53

Джерело: складено та розраховано авторами на основі [10; 11]

громади надавати своїм членам належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-комунальних послуг, соціального захисту тощо, а також планувати і реалізовувати в перспективі програми власного розвитку шляхом ефективного використання наявних природних та людських ресурсів, інвестиційного та інфраструктурного забезпечення територіальних громад. Соціальне підприємництво, як бізнес із соціальною місією може виступати ефективним інструментом реалізації вищевказаних умов, адже сфера його дії охоплює найважливіші сегменти соціальної сфери: освіту, культуру, екологію, охорону здоров'я, правовий і соціальний захист тощо. Необхідною умовою для розвитку соціального підприємництва на місцевому рівні є подальше впровадження заходів щодо фінансової децентралізації в Україні та подолання наявних інституційно-правових бар'єрів.

З метою усунення перешкод на шляху фінансової децентралізації в Україні можна запропонувати наступні заходи:

- слід організувати проведення спеціалізованих тренінгів з метою підвищення кваліфікації робітників органів місцевого самоврядування та формування ефективної системи служби в органах місцевого самоврядування;
- забезпечення ефективного розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами державної влади, їх чітке розмежування;

- формування належної ресурсної бази для здійснення повноважень місцевого самоврядування;
- удосконалення системи державного моніторингу та контролю за законністю діяльності органів місцевого самоврядування;
- чітка координація діяльності центральних та місцевих органів влади.

Для реалізації вказаних заходів необхідно: завершити створення базових адміністративно-територіальних одиниць; забезпечити відповідність розмірів фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування їх новим повноваженням; вибудувати систему служби в органах місцевого самоврядування у відповідність до найкращих світових стандартів, чітко розмежувати посади службовців місцевого самоврядування та посадових осіб, що обираються; всіляко сприяти підвищенню рівню професійної компетентності службовців місцевого самоврядування; сформувати та реалізувати єдину державну політику щодо нагляду і контролю за законністю діяльності органів місцевого самоврядування відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування.

Реалізація зазначених заходів забезпечить умови для завершення формування фінансово спроможних громад в Україні, зростання рівня соціально-економічного розвитку як регіонів, так і країни в цілому.

Література

1. Bogolib T. Budgetary system of Ukraine: a new reality and global challenges // Економічний часопис XXI. 2016. № 156 (1–2). С. 41–43.
2. Kolomytseva O. (2016) Positioning of regions of Ukraine in a competitive environment. Proceedings of the 1st International Conference on Contemporary Issues in «Theory and Practice of Management», April 21–22, 2016, Czestochowa, Poland. PP. 203–210.
3. Баранов С. О. Проблемні питання процесу бюджетної децентралізації в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 3. С. 115–120.
4. Біла С. О. Вплив децентралізації на стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. 2015. Вип. 27. С. 60–68.
5. Дем'янчук О. І. Територіальна та фіскальна децентралізація в Україні: практичні результати // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2017. № 5(33). С. 90–95.
6. Дребот Н. П., Семеген І. Б. Реформа децентралізації в Україні: поточний стан та перспективи розвитку // Науковий вісник НЛТУ України. 2019, т. 29, № 4. С. 24–27.
7. Луїна І. О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ. Економіка України // 2014. № 11. С. 61–75.
8. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Application of cluster analysis to determine the level of the budget potential of the Ukrainian regions // Науковий вісник Полісся. 2018. № 2. С. 179–185.
9. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Система соціального партнерства на місцевому рівні як напрям розвитку соціально-культурної сфери в Україні // Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 5. С. 16–20.
10. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Фітель О.І. Роль соціального підприємництва у забезпеченні спроможності територіальних громад // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2017. Вип. 2. С. 96–99.

References

1. Bogolib, T. (2016), «Budgetary system of Ukraine: a new reality and global challenges», *Ekonomichnyy chasopys XXI*. Vol. 156 (1–2). pp. 41–43.
2. Kolomytseva, O. (2016), Positioning of regions of Ukraine in a competitive environment. Proceedings of the 1st International Conference on Contemporary Issues in «Theory and Practice of Management», April 21–22, 2016, Czestochowa, Poland, pp. 203–210.
3. Baranov, S.O. (2020), «Problematic issues of the budget decentralization process in Ukraine», *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. vol. 3, pp. 115–120.
4. Bila, S.O. (2015), «The impact of decentralization on stimulating the economic growth of territorial communities in Ukraine», *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Series 18: Economics and Law*. vol. 27. pp. 60–68.
5. Demyanchuk, O.I. (2017), «Territorial and fiscal decentralization in Ukraine: practical results», *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. vol. 5(33). pp. 90–95.
6. Drebot, N.P. and Semehen, I.B. (2019), «Decentralization reform in Ukraine: current state and prospects of development», *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*. vol. 4. pp. 24–27.
7. Lunina, I.O. (2014), «Budget decentralization: goals and directions of reforms», *Ekonomika Ukrayiny*. vol. 11. pp. 61–75.
8. Mishchenko, D.A., Mishchenko, L.O. (2018), «Application of cluster analysis to determine the level of the budget potential of the Ukrainian regions», *Naukovyy visnyk Polissya*. vol. 2. pp. 179–185.
9. Mishchenko, D.A., Mishchenko, L.O. (2019), «The system of social partnership at the local level as a direction of development of the socio-cultural sphere in Ukraine», *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. vol. 5. pp. 16–20.
10. The official site of the State Treasury Service of Ukraine (2020), «Reporting», available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua>. (Accessed 4 June 2020).
11. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2020), «Statistical information», available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 June 2020).
12. Fitel, O.I. (2017), «The role of social entrepreneurship in ensuring the capacity of local communities», *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny*. vol. 2. pp. 96–99.

Осіпова Алла Анастасіївна
викладач кафедри економіки
Уманський національний університет садівництва
Осипова Алла Анастасиевна
преподаватель кафедры экономики
Уманский национальный университет садоводства
Osipova Alla
Lecturer of the Department of Economy
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0002-5330-3676

Фротер Оксана Сергіївна
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки
Уманський національний університет садівництва
Фротер Оксана Сергеевна
кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры экономики
Уманский национальный университет садоводства
Froter Oksana
Candidate of Economic Sciences
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0002-6770-9618

Пархоменко Людмила Андріївна
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки
Уманський національний університет садівництва
Пархоменко Людмила Андреевна
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики
Уманский национальный университет садоводства
Parkhomenko Ludmila
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0001-6840-0818

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6447

**КЕЙНСІАНСТВО ЯК ЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИЗОВОГО ПЕРІОДУ**
**КЕЙНСІАНСТВО КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ
ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КРИЗИСНОГО ПЕРИОДА**
**KEYNESIANISM AS AN ECONOMIC STRATEGY
OF STATE REGULATION OF THE CRISIS PERIOD**

Анотація. У статті висвітлено роль кейнсіанської теорії у метаморфозі світового фінансового стану. Виявлено, що у сучасних умовах світової пандемії, спричиненої Covid-19, низка країн перебувають на межі нового економічного спаду, а тому виникає необхідність розробки дієвих заходів державного регулювання економіки, спрямованих на підтримку життєдіяльності сучасної економіки та створення умов для її сталого розвитку. Зниження промислового виробництва, сповільнення інвестиційних процесів і, як наслідок, – збільшення безробіття та зниження реальних доходів населення провокують зростання соціальної напруженості в суспільстві та погіршення соціально-економічної ситуації. Більшість країн вживають важливих заходів щодо соціальної підтримки населення, надають допомогу суспільно важливим економічним суб'єктам і продовжують розробляти державні програми, спрямовані на пом'якшення наслідків кризи та забезпечення стійкого зростання економіки. Однак видимі позитивні зрушення у соціально-економічному стані суспільства проявляються вкрай повільно. Досліджено, що за твердженнями Дж. М. Кейнса модель державного регулювання економіки в масштабах держави сприяє здійсненню процесу суспільного відтворення шляхом виникнення «ефективного попиту», до складу якого входить споживчий попит (попит на предмети споживання) й інвестиційний попит (попит на товари виробничого призначення). Саме попит Кейнс визначив вирішальною економічною детермінантою, чим фактично заперечив класичну теорію пропозиції. У період фінансової кризи кейнсіанство має право на регенерацію з позиції використання позачасової ідеї розділення реальної і фінансової економіки. Водночас інфляція може стати наслідком надмірного застосування кейнсіанських поглядів. Відтак саме кейнсіанство, як рушійний генератор думки щодо активного використання державою обмежень інституційного характеру у період трансформацій фінансового порядку набуває актуальності у періоди кризових явищ.

Ключові слова: кейнсіанство, державне регулювання економіки, економічна думка, історія економіки, схильність до споживання, інвестиції.

Аннотация. В статье описана роль кейнсианской теории в метаморфозе мирового состояния. Выяснено, что в современных условиях мировой пандемии, связанной с Covid-19, ряд стран находятся на грани нового экономического спада, а поэтому возникает необходимость разработки действенных мер государственного регулирования экономики, направленных на поддержание жизнедеятельности современной экономики и создание условий для ее устойчивого развития. Снижение промышленного производства, замедление инвестиционных процессов и, как следствие, – увеличение безработицы, снижение реальных доходов населения провоцируют рост социальной напряженности в обществе и ухудшения социально-экономической ситуации. Большинство стран принимают важные меры по социальной поддержке населения, оказывают помощь общественно важным экономическим субъектам и продолжают разрабатывать государственные программы, направленные на смягчение последствий кризиса и обеспечения устойчивого роста экономики. Однако видимые положительные сдвиги в социально-экономическом состоянии общества проявляются крайне медленно.

Доказано, что по утверждениям Дж. М. Кейнса модель государственного регулирования экономики в масштабах государства способствует осуществлению процесса общественного воспроизводства путем возникновения «эффективного спроса», в состав которого входит потребительский спрос (спрос на предметы потребления) и инвестиционный спрос (спрос на товары производственного назначения). Именно спрос Кейнс определил решающей экономической детерминантой, чем фактически отрицает классическую теорию предложения. В период финансового кризиса кейнсианство имеет право на регенерацію с позиции использования вневременной идеи разделения реальной и финансовой экономики. В то же время инфляция может стать следствием чрезмерного применения кейнсианских взглядов. Поэтому именно кейнсианство, как движущий генератор мнения относительно активного использования государством ограниченный институционального характера в период трансформаций финансового порядка приобретает актуальность в периоды кризисных явлений.

Ключевые слова: кейнсианство, государственное регулирование экономики, экономическая мысль, история экономики, склонность к потреблению, инвестиции.

Summary. The article highlights the role of Keynesian theory in the metamorphosis of the world financial situation. It is revealed that in the current conditions of the global pandemic caused by Covid-19, a number of countries are on the verge of a new economic downturn. Therefore, there is a need to develop effective measures of state regulation to support the modern economy and create conditions for its sustainable development. Declining industrial production, slowing down investment processes and, as a consequence, rising unemployment, declining real incomes provoke rising social tensions in society and deteriorating socio-economic situation. Most countries take important measures for social support to the population, provide assistance to socially important economic entities and continue to develop government programs aimed at mitigating the effects of the crisis and ensuring sustainable economic growth. However, visible positive changes in the socio-economic state of society are manifested very slowly. According to J. M. Keynes, the model of state regulation of the economy on a national scale promotes the process of social reproduction through the emergence of «effective demand», which includes consumer demand (demand for consumer goods) and investment demand (demand for industrial goods). Keynes defined demand as the decisive economic determinant,

which in fact denied the classical theory of supply. During the financial crisis, Keynesianism has the right to regenerate from the standpoint of using the timeless idea of separation of real and financial economies. At the same time, inflation may be the result of excessive use of Keynesian views. Thus, Keynesianism, as a driving generator of thought about the active use of state restrictions of an institutional nature in the period of transformations of the financial order becomes relevant in times of crisis.

Key words: *keynesianism, state regulation of the economy, economic thought, history of economics, propensity to consume, investments.*

Постановка проблеми. Дж. М. Кейнс належить до класиків світової економічної думки, чії концепції не втратили свого значення і в наші дні. Його цілком справедливо вважають основоположником макроекономіки, який довів необхідність і запропонував напрями активного втручання держави в економіку, тісно пов'язавши економічну теорію з практикою господарювання та заклавши тим самим теоретичні основи сучасної змішаної економіки.

Теорія Дж. М. Кейнса, а також праці його послідовників, досліджувалися з різних позицій. Незважаючи на те, що всі вони посіли гідне місце в підручниках з історії економічних вчень, існують проблеми, пов'язані з інтерпретацією як самої теорії Кейнса, так і кейнсіанства в цілому. Основна з них полягає в тому, що кейнсіанство є одним з базових напрямів економічної думки, у процесі еволюції якого виникли версії, що відрізняються від постулатів, закладених безпосереднім засновником даної теорії. Саме тому посилилася тенденція вивчення автентичних праць Дж. М. Кейнса, виявлення логічних і емпіричних протиріч, властивих ортодоксальному кейнсіанству, відновлення втрачених останнім принципів і положень безпосередньо початкового кейнсіанського аналізу, відмови від використання неправомірно спрощених кейнсіанських моделей та ідей, не пов'язаних з постулатами засновника.

Нині перед економічною наукою, як і після Великої депресії, постала проблема модернізації сучасної фінансово-економічної системи та перетворення її у злагоджений і працюючий механізм як на глобальному, так і на національному рівнях. Відтак питання подолання кризових явищ у сучасній світовій економіці вимагають осмислення й оцінки можливостей використання концепцій антикризового державного регулювання, розроблених у період Великої депресії. Тому історико-економічний аналіз праць видатних представників кейнсіанської економічної школи, зокрема теорії економічної динаміки, в даний час є актуальним і затребуваним.

Кейнсіанські теорії економічної динаміки охоплюють широкий спектр проблем економічної науки, а саме питання економічного зростання, циклічних процесів в економіці, прогнозування кризових явищ тощо. А тому результати історико-економічного ана-

лізу кейнсіанських теорій економічної динаміки мають не лише теоретичну цінність, а й визначають можливість їх застосування у безпосередньому зв'язку з господарським розвитком країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пропонований кейнсіанством інструментарій для економічної політики зумовив гостру дискусію серед західних економістів, яка тривала до 80-х років ХХ ст. Серед дослідників, які брали участь в обговоренні і певним чином висловили своє ставлення до теоретичних досліджень Дж. М. Кейнса відзначилися С. Вайнтрауб [4], А. Лейонхуфвуд [8], Р. Клауер [9], Р. Шекл [2] та інші.

Численні «суперечки про вчення Кейнса» стосувалися методологічного й історико-економічного контекстів, хоча й не мали прямого відношення ні до методології історії економічних вчень, ні до самої історії економічних вчень.

У вітчизняній літературі чітко виділяються два періоди у вивченні наукової спадщини Дж. М. Кейнса і кейнсіанців, зокрема дослідження радянського періоду з кінця 80-х років і дотепер.

Наразі доцільним є розгляд і застосування напрацьованих кейнсіанства до вітчизняних економічних реалій. Частина науковців — аналізують і порівнюють, інші ж — пропонують прийняти постулати кейнсіанства за основу стратегії економічного розвитку держави. Так, Р. Скідельський стверджує, що: «... у поточній «коронавірусній» кризі моделі попередніх криз повторюються. На тлі падіння виробництва та зростання безробіття центральні банки та держави у всьому світі намагаються врятувати свою економіку від великого краху. Рецепт цієї стабілізаційної політики — у використанні вчення Дж. М. Кейнса» [3]. Водночас Я. Квач у своїх дослідженнях розглядає «... адекватність різних напрямів кейнсіанської теорії задачам наукового обґрунтування економічної політики України, яка спрямована на вихід з кризи». При цьому автор виходить з того, що «... в такій депресивній економіці слідом за зростанням інвестицій неминуче почне зростати і споживання, не загрожуючи при цьому посиленням інфляції» [7].

Напрацьовання Дж. М. Кейнса та досвід антикризового управління попередніх періодів в умовах

постпандемічного фінансово-економічного середовища є суттєво перспективними та потребують переосмислення та переоцінки, виходячи з можливостей і пріоритетів державного регулювання кожної держави.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є комплексне дослідження постулатів кейнсіанства у сфері державного регулювання економіки з метою проведення антикризових заходів державного регулювання у постпандемічний період.

Виклад основного матеріалу. Початок епохи кейнсіанства, як наукового напрямку в економічній теорії, припадає на 20–30 роки ХХ ст. Саме Дж. М. Кейнс у науковій думці західних країн першим обґрунтував теорію макроекономічної рівноваги та цілісність функціонування соціально-економічної системи. У своїх наукових працях він довів необхідність державного регулювання економіки.

Передумовою формування кейнсіанства стала економічна криза та спровоковане нею безробіття. Капіталістична економіка не могла самостійно вирішити наслідки кризи через неспроможність до саморегулювання. Адже капіталіст, переслідуючи головну мету — максимізацію прибутку, не зацікавлений у вирішенні суспільно значущих проблем, в силу їх збитковості або низької рентабельності, а тому такі проблеми однозначно повинні вирішуватися на державному рівні. І саме під впливом кейнсіанства державне регулювання стало складовою частиною економічної науки, хоча і в пізній період розвитку «вузької економічної теорії бюрократії» [6, с. 247].

Велика американська депресія спричинила масові кризові явища в реальному секторі економіки, для згладжування наслідків якої урядом США було розроблено унікальний на той час комплекс соціальних заходів, спрямованих на скорочення безробіття та підтримку малозабезпечених верств населення. Таким чином, мали місце ознаки державного регулювання економіки, а отже на практичному досвіді було доведено неспроможність теорії А. Сміта та його послідовників про «невидиму руку ринку», які відстоювали позиції невтручання держави в соціально-економічні процеси.

У своїй книзі «Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей», опублікованій у 1936 р., Дж. М. Кейнс заклав основу для зміни парадигми в економічній науці. Автор узагальнив свої ключові повідомлення простим девізом: «Безробіття виникає через те, що люди хочуть занадто багато: вони хочуть зберегти свої гроші» [1].

У той час, як інші економісти того ж періоду протягом усього життя працювали над певною галуззю

та відповідним питанням, Дж. М. Кейнс здійснив революцію у монетарній теорії, заснував макроекономіку та до Великої депресії 1929 року мав не лише готове економічне рішення, але й відповідні рекомендації щодо протидії такій кризі [5].

Його модель характеризує макроекономічні показники, що формуються у процесі тісної взаємодії держави, капіталістичних підприємств і суспільства. У кейнсіанській моделі передбачалося досягнення стабілізації на макроекономічному рівні за допомогою: верховенства державної податково-бюджетної політики; створення умов для державного підприємництва; проведення скоординованої грошово-кредитної політики; перерозподілу більшої частини національного доходу країни через державний бюджет; забезпечення високого рівня зайнятості населення.

Найважливішим нововведенням Дж. М. Кейнса, порівняно з неокласиками, стала нова роль держави. У кейнсіанській теорії держава є учасником економічної діяльності та втручається в останню у періоди спаду, інвестуючи в економіку. Саме Дж. М. Кейнс вперше описав, що економіка може зазнати «інвестиційних пасток», оскільки майже весь дохід споживається, тож жодна частина доходу не зберігається, а підприємці не мають стимулів до інвестування.

Шукаючи відповідні заходи економічної політики, Дж. М. Кейнс визнав експансивну монетарну політику досить важливою для стимулювання інвестицій за допомогою низьких відсоткових ставок. Однак, в умовах економічної невизначеності та песимістичних очікувань, найефективнішим засобом забезпечення порівняно швидкого та сильного впливу на доходи та зайнятість вважав державну фіскальну політику. Також він не лише схвалював прискорення темпів інфляції, але й вважав відносно швидке відновлення цін порівняно із повільнішим поновлення обсягів заробітної плати необхідною умовою «оздоровлення» економіки. Саме такими, за думкою Дж. М. Кейнса, були дієві способи державного регулювання економіки капіталізму з метою зниження «соціально-громадського напруження», особливо в період загострення в країні кризових явищ.

Оцінюючи напрацювання Дж. М. Кейнса, слід зазначити, що його модель державного регулювання економіки в масштабах держави сприяє здійсненню процесу суспільного відтворення шляхом виникнення «ефективного попиту», до складу якого входить споживчий попит (попит на предмети споживання) й інвестиційний попит (попит на товари виробничого призначення).

Саме попит Кейнс визначив вирішальною економічною детермінантою, чим фактично заперечив

класичну теорію пропозиції. Економіст стверджував: підприємець виробляє лише тоді, коли впевнений, що може продати свої товари. Загальний економічний попит, тобто витрати на споживчі товари та товари загального користування — нестабільний. Споживчі витрати залежать від доходу або схильності до споживання. Частка доходу, що витрачається на споживання, є відносно стабільною та зменшується в міру зростання доходів. Таким чином, чим вище зростає дохід, тим більше домогосподарство економить. Дослідник стверджував, що заощадження, чеснота в класичному вченні та в народній економіці з протестантським відтінком, може стати недоліком. Адже вони пригнічують попит, а накопичені гроші не вкладаються. Відтак це не дає компаніям жодних позитивних сигналів для інвестування, а навпаки — знижує виробництво, зменшує рівень заробітної плати та скорочує кількість робочих місць [1].

Економіст вважав, що «всебічна націоналізація інвестицій стане єдиним способом досягнення повної зайнятості». Відповідні теоретичні постулати державного регулювання спричинили не одностайність їх розуміння. Так, частина науковців називали Дж. М. Кейнса «соціалістом з боку буржуазно-ліберальної сторони», тоді як соціалісти, що прагнули подолати капіталізм, критикували та називали його «рятівником капіталізму».

Саме тому «Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей» після публікації була гостро розкритикована та, в переважній більшості, відхилена. Однак окремі її аспекти знайшли успішне практичне застосування. Так, американський президент Франклін Д. Рузвельт успішно скоротив безробіття завдяки «Новій угоді», яка містила інвестиційні програми та створення робочих місць. Тодішня Німеччина також проводила кейнсіанську економічну політику, хоча не з таким результатом, якого б бажав Кейнс. У Швейцарії у 30-х роках ХХ ст. кейнсіанських заходів вживали ліві кантони та міста. Наприклад, у Базелі працівники приносили 1% свого доходу, так званий робочий сантиметр. За ці кошти місто відремонтувало та побудувало будинки, що стимулювало будівельну галузь. А британський уряд навіть під час війни перейшов до політики, орієнтованої на попит.

Загалом Дж. М. Кейнс обґрунтував нестабільність капіталістичної економіки і необхідність державного регулювання. Однак, на думку сучасників, його теорія була статичною та не могла повністю пояснити проблеми економічної динаміки. Тому в перші повоєнні десятиліття кейнсіанський напрям зазнав значних змін з огляду виходу на передній план проблем економічної динаміки.

Перехід від кризової економіки до економіки з високими темпами зростання зумовив коригування цілей і завдань практичної політики. Так, наприкінці 30-х – початку 40-х рр. з'явилися роботи неокейнсіанців, у яких автори досліджували економіку в категоріях постійних темпів зростання та рухомої рівноваги, ставлячи перед собою завдання пояснити коливання на всіх стадіях економічного циклу. До представників неокейнсіанської теорії економічної динаміки слід віднести Р. Харрода, Е. Домара, Е. Хансена, які доповнили статичну модель Кейнса й обґрунтували умови стійкої рівноваги, а також виявили причини порушення балансу в економічній системі.

Серед основних ідей Дж. М. Кейнса, які є актуальними в сучасних економічних реаліях і представляють науковий інтерес в макроекономіці, виділяємо наступні:

- взаємозалежність попиту та величини зайнятості працездатного населення країни. Економіст обґрунтовано вважав, що повна зайнятість може бути за умови «ефективного попиту», за якого підприємці отримують максимально високі прибутки. В силу об'єктивних причин, досягнення такого прибутку практично неможливе, а значить нереальним є й забезпечення повної зайнятості населення виключно шляхом дії законів ринкової економіки. Таким чином, повної зайнятості населення можна досягти виключно за умови виваженого державного регулювання та підтримки;
- зростання інвестицій сприяє збільшенню рівня ВВП. Дж. М. Кейнс пов'язав збільшення національного доходу та зменшення безробіття з ростом капітальних вкладень. Він вивів «мультиплікатор інвестицій», ефект від якого проявляється, з одного боку, в тому, що трансформація загальних витрат і здійснення нових капітальних вкладень призводять з кожним разом до меншого приросту національного доходу, оскільки в суспільстві будуть постійно зростати і заощадження, і споживання. З іншого боку, нові капітальні вкладення сприятимуть зниженню рівня величини безробіття серед населення країни, адже зростання споживання неминуче призводить до зростання виробництва і, відповідно, до збільшення чисельності працівників.
- недоцільними є інструменти економічної політики, що провокують зниження реальних доходів населення. Дослідник був абсолютно правий в тому, що не можна знижувати працівникам розмір заробітної плати з метою досягнення рівноваги на ринку праці та підвищення рівня зайнятості населення. Реалізація такої необґрунтованої ідеї на практиці може викликати в суспільстві зворотний економічний ефект. Адже на початковому етапі

- зменшення заробітної плати створить передумови для зниження суспільного споживання, а далі неминучим є значне падіння обсягів виробництва, що призведе до ще більшого зростання безробіття.
- величина національного доходу країни впливає на рівень споживчого попиту. На думку Дж. М. Кейнса, залежність цих макроекономічних показників полягає в наступному: чим вищим є такий дохід, тим суспільство більше прагне до заощадження та тим нижчою в структурі національного доходу буде частка споживчих витрат. Крім того, з позицій ринкової економіки заощадження потрібно не накопичувати, а вкладати в нові інвестиції, щоб згодом отримувати прибуток. Тож у процесі здійснення інвестиційної діяльності, особливо при створенні нових підприємств, потрібне державне регулювання і контроль.
  - створення передумов для стимулювання «інвестиційного попиту». Дж. М. Кейнс вважав, що на обсяг інвестиційного попиту впливає відсоткова ставка за банківськими кредитами та передбачуваність рентабельності інвестицій. Зниження відсоткової ставки в банківському секторі призводить до збільшення інвестиційного попиту і, як правило, зростання рентабельності.
  - вплив «неекономічних чинників» на соціально-економічне становище країни. Науковець вважав, що державне регулювання економіки істотно впливає на зміну інвестиційного попиту, тоді як психологічні властивості людини — на формування відносин між бізнесом і суспільством. Відтак негативним чинником при здійсненні інвестиційної діяльності є перевага до заощадження над споживанням.
  - ефективність державного попиту. Автор довів досягнення «ефективного попиту» в країні шляхом державного регулювання економіки та відстоював позиції розширення традиційних функцій держави.

Таким чином, основний висновок «Загальної теорії» полягає в тому, що у ринкової системи немає автоматичного механізму, який би підтримував обсяг національного виробництва на оптимальному рівні. А тому держава, з метою забезпечення повної зайнятості, повинна відповідати за управління загальним рівнем сукупних витрат.

В цілому кейнсіанство базується на короткостроковій економічній політиці, орієнтованій на попит, що покликана посилити сукупний попит з метою остаточного відновлення повної зайнятості, адже сама по собі економіка нестабільна і не має тенденцій до рівноваги. Відтак для її стимулювання держава повинна працювати протициклічно, тобто

утримувати хвилі економічних коливань на якомога нижчому рівні. Це означає, що під час економічного спаду держава позичає, щоб робити інвестиції, які повинні фінансуватися за рахунок отримання позик. У даному випадку категорично заперечується фінансування за рахунок збільшення податків, оскільки це, в свою чергу, знизить купівельну спроможність приватних домогосподарств і компаній та посилить негативний вплив на попит.

Однак під час економічного буму держава повинна використати отримані надлишки для погашення набутих боргів. Така поведінка називається дефіцитними витратами. Крім того, слід активізувати податкові пільги та низькі процентні ставки, що мають на меті заохотити компанії до придбання капітальних товарів.

З наведених суджень можемо узагальнити, що метою кейнсіанства є глобальний політичний контроль інвестицій і споживчих товарів з боку держави. Цей контроль повинен бути цілісним і стосуватися глобальних змінних, таких як приватне споживання й інвестиції, а також експорт та імпорт, і бути непрямим — реалізовуватися за допомогою стимулів і приховування таких обтяжень, як податки, субсидії і премії. Тобто контроль не повинен здійснюватися шляхом прямого втручання в економіку.

На відміну від теорії, на практиці кейнсіанство розвивалося інакше, оскільки програми економічного стимулювання держави мали ефект затримки часу. Крім того, запозичені національні борги не були погашені в період економічного піднесення, а відтак продовжували зростати. Тож феномен стагфляції поставив перед кейнсіанством, здавалося б, невирішувану проблему.

Незважаючи на численну критику, тези Дж. М. Кейнса мають велике значення в часи економічної кризи. В період, коли інвестиції застоюються, а сукупний попит падає, теорії Кейнса стають такими ж актуальними, як і під час економічної кризи 1930-х років. Адже центральні банки вже звично реагують на кризу надмірною пропозицією грошей і низькими відсотковими ставками. Це має на меті створити стимули для збільшення інвестицій у виробництво та сприяти зростанню рівня зайнятості. Однак такі заходи можуть повністю зникнути, якщо додаткові гроші не витратити, а заощадити. Покупки не впливають на економіку, а тому заходи втрачають свій ефект. У цьому випадку держава повинна втрутитися у протидію заощадженню та стимулювати попит за допомогою субсидій і інвестицій. Такий основний принцип кейнсіанської фіскальної політики і нині частково визначає фінансову політику.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У контексті фінансової кризи кейнсіанство має шанси на відродження з позиції використання позачасової ідеї розділення реальної та фінансової економіки. Інстинктивна недовіра до спекулятивних операцій на фондовій біржі та в банках сприяла тому, що Дж. М. Кейнс передбачив певний обвал фінансового ринку. Так, економіст опосередковано

стверджував, що приватні інвестори повинні забезпечувати свої інвестиції реальними активами, особливо в часи кризи.

Відтак актуальність питання щодо правильності вибору країною напряму та механізмів управління соціально-економічним розвитком спонукають економічну науку до нових теоретичних розробок з урахуванням досвіду теорії Дж. М. Кейнса.

Література

1. Keynes, J.M. (1973): Die allgemeine Theorie von Beschäftigung, Zinsen und Geld (1936). Die gesammelten Schriften von John Maynard Keynes. 1973. Vol. 7.
2. Shackle, G. L. S. (1943). Review of Keynesian Economics. By Mabel F. Timlin // *Economica* 10(39): 260–262.
3. Skidelsky, R. Keynes: die erneute Rückkehr des Meisters. *Wirtschaftsdienst* 100, 763–766 (2020). URL: <https://doi.org/10.1007/s10273-020-2760-x> (дата звернення 15.09.2020).
4. Вайнтрауб С. Хиксианское кейнсианство: величие и упадок // *Современная экономическая мысль*. М.: Прогресс, 1983.
5. Жданова Л.Л. Теорія відтворення суспільного капіталу: марксизм і кейнсіанство // *Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть*. С. 124–126. URL: (<https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/24605/124-129.pdf?sequence=1>) (дата звернення 01.09.2020).
6. Капогузов Е. А. Роль кейнсіанських ідей в еволюції парадигм державного управління // *Історико-економічні дослідження*. 2017. Т. 18. № 2. С. 244–256. с. 247.
7. Квач Я. Тенденції розвитку сучасного кейнсіанства // *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 9. С. 80–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2015_9_10
8. Лейонхуфвуд А. Кейнс как последователь Маршалла // *Вопросы экономики*. 2006. № 5. С. 32–47.
9. Роберт Клауэр. Кейнсіанская контрреволюция: теоретическая оценка. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/186/641/1219/010Klauer.pdf> (дата звернення 10.10.2020).

References

1. Keynes, J.M. (1973): Die allgemeine Theorie von Beschäftigung, Zinsen und Geld (1936). Die gesammelten Schriften von John Maynard Keynes. Vol.7. 1973.
2. Shackle, G. L. S. (1943). «Review of Keynesian Economics. By Mabel F. Timlin.» *Economica* 10(39): 260–262.
3. Skidelsky, R. Keynes: die erneute Rückkehr des Meisters. *Wirtschaftsdienst* 100, 763–766 (2020). URL: <https://doi.org/10.1007/s10273-020-2760-x> (дата звернення 15.09.2020).
4. Vayntraub S. Khiksianskoe keynsianstvo: velichie i upadok. *Sovremennaya ekonomicheskaya mysl*. М.: Progress, 1983.
5. Zhdanova L.L. Teorija vidtvorennja suspil'nogho kapitalu: marksyzm i keynsianstvo // *Ekonomichna spadshyna K. Marksa: pohljad cherez pryzmu stolitj*. S. 124–126. URL: (<https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/24605/124-129.pdf?sequence=1>) (data zvernennja 01.09.2020).
6. Kapoguzov Ye.A. Rol keynsianskikh idey v evolyutsii paradigm gosudarstvennogo upravleniya // *Istoriko-ekonomicheskie issledovaniya*. 2017. T. 18. № 2. S. 244–256. S. 247.
7. Kvach Ja. Tendenciji rozvytku suchasnogho keynsianstva // *Naukovyj visnyk Odes'kogho nacional'nogho ekonomichnogho universytetu*. 2015. № 9. S. 80–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2015_9_10
8. Leyonkhufvud A. Keyns kak posledovatel Marshalla // *Voprosy ekonomiki*. 2006. № 5. S. 32–47.
9. Robert Klauer. Keynsianskaya kontrrevolyutsiya: teoreticheskaya otsenka. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/186/641/1219/010Klauer.pdf> (data zvernennya 10.10.2020).

Паулик Алла Ярославівна

*аспірант кафедри менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету*

Паулик Алла Ярославовна

*аспірант кафедры менеджмента и управления экономическими процессами
Мукачевского государственного университета*

Paulyk Alla

*Graduate Student of the Department of
Management and Management of Economic Processes of
Mukachevo State University*

Феср Оксана Валеріївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівський державний університет*

Фейер Оксана Валерьевна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента и управления экономическими процессами
Мукачевский государственный университет*

Feer Oksana

*PhD in Economics,
Associate Professor of Management and Management of Economic Processes
Mukachevo State University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6572

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СУЧАСНОГО МІСТА

УПРАВЛЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА

MODERN CITY COMPETITIVENESS MANAGEMENT

Анотація. Рівень розвитку країни в значній мірі залежить від рівня розвитку її міст. Саме в містах зосереджено промислове виробництво, відбувається інноваційні процеси, залучаються інвестиції. Сучасні міста вступають в конкурентні відносини. Конкурентна боротьба відбувається, переважно, за трудові, фінансові, економічні та інші ресурси. Агже метою формування високого рівня конкурентоспроможності є забезпечення високого рівня життя мешканців міста. Складність конкурентної боротьби сучасних міст полягає в тому, що місто яке її не витримує не може припинити своє існування (на відміну від суб'єктів господарської діяльності). Процес управління конкурентоспроможністю сучасного міста повинен бути спрямований не тільки на забезпечення економічного зростання а й на високі соціальні стандарти. Труднощі в управлінні конкурентоспроможністю міста полягають і в активному впровадженні адміністративної реформи, агже багато сучасних міст стають центрами об'єднаних територіальних громад. Ефективність процесу управління конкурентоспроможністю міста буде залежати від ефективності використання конкурентних переваг міста. Метою статті є визначення особливостей управління конкурентоспроможністю сучасного міста та дослідження ролі конкурентних переваг у формуванні бажаного рівня конкурентоспроможності міста. В статті досліджено та проаналізовано основні підходи до трактування категорій «конкурентоспроможність міста» та «конкурентні переваги міста» а також подано власне бачення щодо трактування даних економічних категорій. Проаналізовано основні групи конкурентних переваг міста Мукачево. Досліджено роль

індексу конкурентоспроможності міст в прийнятті рішень у сфері управління конкурентоспроможністю сучасного міста. Особливого значення дана проблематика набуває з огляду на те, що конкурентоспроможності міста приділяється менше уваги. В сучасних реаліях увага зосереджена на питаннях конкурентоспроможності продукції, галузі економіки, економіки країна в цілому. Більш глибоке дослідження процесу формування та управління конкурентними перевагами міста дасть змогу змінити регіональну політику враховуючи інтереси та особливості розвитку певних територій, громад, регіону.

Ключові слова: місто, конкурентоспроможність міста, конкурентні переваги міста, економіка міста, галузева структура економіки міста, індекс конкурентоспроможності міста.

Аннотация. Уровень развития страны в значительной степени зависит от уровня развития его городов. Именно в городах сосредоточено промышленное производство, происходит инновационные процессы, привлекаются инвестиции. Современные города вступают в конкурентные отношения. Конкурентная борьба происходит, в основном, за трудовые, финансовые, экономические и другие ресурсы. Ведь целью формирования высокого уровня конкурентоспособности является обеспечение высокого уровня жизни жителей города. Сложность конкурентной борьбы современных городов заключается в том, что город, который ее не выдерживает не может прекратить свое существование (в отличие от субъектов хозяйственной деятельности). Процесс управления конкурентоспособностью современного города должен быть направлен не только на обеспечение экономического роста но и на высокие социальные стандарты. Трудности в управление конкурентоспособностью города заключаются и в активном внедрении административной реформы, ведь многие современные городов становятся центрами объединенных территориальных общин. Эффективность процесса управления конкурентоспособностью города будет зависеть от эффективности использования конкурентных преимуществ города. Целью статьи является определение особенностей управления конкурентоспособностью современного города и исследования роли конкурентных преимуществ в формировании желаемого уровня конкурентоспособности города. В статье исследованы и проанализированы основные подходы к трактовке категорий «конкурентоспособность города» и «конкурентные преимущества города», а также представлены собственное видение относительно трактовки данных экономических категории. Проанализированы основные группы конкурентных преимуществ города Мукачево. Исследована роль индекса конкурентоспособности городов в принятии решений в сфере управления конкурентоспособностью современного города. Особое значение данная проблематика приобретает ввиду того, что конкурентоспособности города уделяется меньше внимания. В современных реалиях внимание сосредоточено на вопросах конкурентоспособности отрасли экономики, экономики страна в целом. Более глубокое исследование процесса формирования и управления конкурентными преимуществами города позволит изменить региональную политику учитывая интересы и особенности развития определенных территорий, общин, региона.

Ключевые слова: город, конкурентоспособность города, конкурентные преимущества города, экономика города, отраслевая структура экономики города, индекс конкурентоспособности города.

Summary. The level of development of a country largely depends on the level of development of its cities. It is in the cities that industrial production is concentrated, innovative processes take place, and investments are attracted. Modern cities are entering into competitive relations. Competition is mainly for labor, financial, economic and other resources. After all, the purpose of forming a high level of competitiveness is to ensure a high standard of living for city residents. The difficulty of the competition of modern cities is that a city that cannot withstand it cannot cease to exist (unlike economic entities). The process of managing the competitiveness of a modern city should be aimed not only at ensuring economic growth but also at high social standards. The difficulties in managing the city's competitiveness also lie in the active implementation of administrative reform, as many modern cities are becoming centers of united territorial communities. The effectiveness of the city's competitiveness management process will depend on the effectiveness of the city's competitive advantage. The purpose of the article is to determine the features of competitiveness management of a modern city and study the role of competitive advantages in the formation of the desired level of competitiveness of the city. The article investigates and analyzes the main approaches to the interpretation of the categories «competitiveness of the city» and «competitive advantages of the city» and also presents its own vision for the interpretation of economic categories. The main groups of competitive advantages of the city of Mukachevo are analyzed. The role of the index of competitiveness of cities in decision-making in the field of management of competitiveness of the modern city is investigated. This issue is especially important given that the city's competitiveness is given less attention. In modern realities, attention is focused on issues of product competitiveness, the economy, the economy as a whole. A more in-depth study of the process of formation and management of competitive advantages of the city will allow to change the regional policy taking into account the interests and peculiarities of the development of certain territories, communities, regions.

Key words: city, city competitiveness, city competitive advantages, city economy, branch structure of city economy, city competitiveness index.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах спостерігається все більша різниця в рівні розвитку сучасних міст. Це спричинено різницею економіко-географічного положення, структури економіки міста, природних та кліматичних умов, ресурсного потенціалу, особливостей історичного та культурного розвитку. У розвитку та успішності сучасного міста також значну роль відіграє державна регіональна політика, яка повинна об'єднувати інтереси держави та громади. Сучасні міста вступають в конкурентну боротьбу з метою забезпечення високого рівня життя своїм мешканцям. Вони вступають учасниками конкурентних відносин з приводу залучення економічних, фінансових та людських ресурсів. Саме тому особливої актуальності набуває питання управління конкурентоспроможністю міста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико — методичне підґрунтя дослідження конкурентоспроможності було сформоване вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких можна виділити М. Портера, З. Герасимчук, Л. Ковальську, В. Безуглу [1]. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності міста в свої працях висвітлили Н. Хвищун та О. Мороз [5]. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю міста були обґрунтовані О. Марченко. Моделі формування конкурентоспроможності міста відображені в наукових працях В. Куйбіди та І. Дегтярьової [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження основних аспектів в питанні управління конкурентоспроможністю сучасного міста, як повноцінного учасника конкурентних відносин, визначення факторів впливу на рівень конкурентоспроможності міста, визначення ролі конкурентних переваг у формуванні конкурентоспроможності міста.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасне місто — це складна соціально-економічна система яка покликана забезпечити своїм мешканцям належні умови життя. Місто виступає повноцінним суб'єктом економічних відносин з приводу організації виробництва товарів та послуг. Воно є зосередженням населення та його господарської, соціальної, культурної, інноваційної, інвестиційної та інших сфер діяльності. Сучасне місто є самостійною адміністративною одиницею з власною системою управління, що об'єднує науково-виробничий потенціал з метою забезпечення економічних, соціальних, культурних потреб населення через ефективне використання наявних

ресурсів [5]. Конкуренція, що є основним атрибутом сучасної економіки, виступає головною рушійною силою в економічному розвитку певних територій (до яких можна віднести місто, регіон або країну загалом). Сучасні міста вступають учасниками конкурентних відносин з приводу залучення економічних, фінансових та людських ресурсів. Саме тому особливої актуальності набуває питання управління конкурентоспроможністю міста.

Проаналізувавши основні підходи до трактування поняття «конкурентоспроможність міста» можна визначити основні спільні риси: здатність залучати ресурси (фактори); підвищення продуктивності праці; забезпечення високого рівня життя мешканців; формування привабливості міста (для інвесторів, кваліфікованих кадрів, населення); здатність витримувати конкурентну боротьбу на основі використання конкурентних переваг. Отже, під конкурентоспроможністю сучасного міста слід розуміти його здатність формувати та ефективно використовувати конкурентні переваги на основі співпраці різних економічних суб'єктів та органами управління містом, задля забезпечення високого рівня життя його мешканців [3]. Ключовим параметром, що забезпечує конкурентоспроможність сучасного міста є його конкурентні переваги. Конкурентні переваги міста — це сукупність цінностей, властивостей та ресурсів, якими володіє відповідна територіальна одиниця, ефективне використання яких забезпечить формування високого рівня конкурентоспроможності [4]. Управління конкурентними перевагами міста — це сукупність методів та способів, що спрямовані на підвищення ефективності використання наявних конкурентних переваг та залучення в економічний процес потенційних конкурентних переваг [5]. Ефективне управління конкурентними перевагами міста забезпечить високий рівень його конкурентоспроможності, що в наслідку дасть можливість підвищити рівень продуктивності праці та рівень життя і добробуту мешканців міста.

Процес управління конкурентоспроможністю міста буде спрямований, перш за все, на конкурентні переваги. До основних конкурентних переваг сучасного міста можна віднести:

1. Економіко-географічне положення. Місто Мукачево розташоване в центральній частині Закарпатської області України, і по своєму економічному потенціалу і кількості населення займає друге місце в області. Мукачево — місто обласного підпорядкування, районний центр Закарпатської області. Розташоване на відстані 40–50 км від кордонів з Угорською і Словацькою Республіками, і відповідно 90–100 км від кордонів з Румунією

і Польщею. Мукачево є транспортним вузлом міжнародних магістралей, місто перетинають залізничні магістралі: Москва-Київ-Будапешт-Белград-Рим і Москва-Київ-Братіслава-Прага-Відень та автомобільні траси: Київ-Будапешт-Відень і Київ-Прага. Вдале економіко-географічне положення міста дає можливість здійснювати зовнішньоекономічну діяльність та налагоджувати партнерські зв'язки з закордонними країнами та окремими містами. Відповідно до підписаних угод про партнерство та співробітництво Мукачево здійснює багаторічну успішну транскордонну та міжнародну співпрацю з 14 європейськими містами-побратимами [7].

2. Природно-ресурсний потенціал (кліматичні умови, наявність природних ресурсів, забезпеченість сировиною);

3. Галузева структура економіки міста представлена такими видами виробництв: текстильне виробництво та виробництво одягу; сільське господарство; харчова промисловість і виробництво харчових продуктів; оброблення деревини та виробництво виробів з деревини; машинобудування та металообробка (виробництво електричного та оптичного устаткування); торгівля; громадське харчування; туризм та рекреація.

4. Інфраструктура. Дана група конкурентних переваг включає в себе транспортну інфраструктуру (автомобільну та залізничну). У місті 176,4 км. автомобільних доріг. Фінансова інфраструктура міста Мукачево представлена банківськими та страховими організаціями та установами. Станом на 1.01.2020 року їх в місті функціонувало 16 банківських установ та 13 страхових компаній. Соціальна інфраструктура міста включає заклади освіти: 1 ВНЗ III–IV рівня акредитації, 3 ВНЗ I–II рівня акредитації, 3 професійно-технічних навчальних заклади, 26 ЗОШ (в тому числі інтернатів), 33 заклади дошкільної освіти, 4 дитячі позашкільні установи, 24 шкільні бібліотеки. Охорона здоров'я міста представлена двома лікувальними закладами. До закладів культури відносять: театри (1), кінозали (1), бібліотеки (3), музеї (1), будинки культури (1), центри дозвілля (1), дитячі школи мистецтв (2), дитячі художня школи (1), хорові школи (1). Спортивна інфраструктура міста представлена стадіонами (3), спортивними залами (18), спортивними площадками (49), плавальними басейнами (2), тренажерними залами (5), іншими спорудами (8) [7].

5. Трудовий потенціал: чисельність населення міста, природний приріст населення, рівень освіченості, рівень зайнятості та безробіття. Місто Мукачево належить до середніх міст із чисельністю 85 796 осіб станом на 1 січня 2020 року. Станом на

початок поточного року місто має від'ємний приріст населення (924 народжених та 1009 осіб померлих) та позитивне сальдо міграції (прибуло в місто 3781 особи, вибуло — 2367). Середньооблікова кількість працівників становить 22169 осіб (станом на початок 2019 року). Рівень безробіття складає 0,7 [7].

6. Інноваційно-інвестиційний потенціал: інвестиційна привабливість міста, обсяг залучених інвестицій, інвестиційний клімат міста досвід в реалізації проектів інвестиційно-інноваційних проектів, рівень впровадження інновацій, обсяги реалізації інноваційної продукції. Місто Мукачево є привабливим для інвесторів. Згідно даних обсяг залучених прямих іноземних інвестицій (за період іноземного інвестування з 1994 р. станом на 01.10.2018) становить 20,5 млн. дол. США. Обсяг залучених прямих іноземних інвестицій на 1 особу (за період іноземного інвестування з 1994 р. станом на 01.10.2018) 240 дол. США, що одним з найвищих показників в області. Найбільш привабливими для інвесторів є такі виробництва: машинобудування (35,9%), виробництво виробів з деревини 0,7%, текстильне виробництво 9,4%, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів 1,3%, виробництво меблів, ремонт і монтаж машин і устаткування 27,1%. Провідними підприємствами міста, що працюють з іноземними інвесторами є: Українсько-австрійське підприємство з іноземними інвестиціями ТОВ «Фішер-Мукачево», ГТ у формі ТзОВ завод «Флекстронікс ТзОВ», ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад», ПАТ «Мукачівська трикотажна фабрика «Мрія» [7].

7. Система управління (розробка стратегій і програм розвитку міста, ефективність та результативність управлінських рішень, кваліфікаційний та професійний рівень управлінського персоналу, рівень прозорості діяльності влади міста, рівень корумпованості, складність та ієрархічність системи управління містом);

8. Науковий і технічний потенціал (наявність закладів, що здійснюють науково-технічні розробки, співпраця бізнес структур з науковими організаціями та установами, рівень наукових фінансування розробок);

9. Туристичний і рекреаційний потенціал міста (стан розвитку та фінансування сфери культури, наявність об'єктів культурної спадщини, наявність та стан місць відпочинку);

10. Стан довкілля (рівень відходів і викидів у навколишнє середовище, наявність очисних споруд, політика влади міста щодо сортування та переробки відходів);

11. Бізнес-клімат;

12. Політика органів місцевого самоврядування в сфері комунікацій [7].

Усі конкурентні переваги міста тісно пов'язані між собою та між ними існує наслідковий зв'язок. У процесі управління конкурентоспроможністю особливу увагу необхідно приділити саме «набутим» конкурентним перевагам, оскільки на рівень ефективності їх використання може здійснювати вплив влада міста.

У процесі прийняття управлінських рішень важливо визначати індекс конкурентоспроможності міст — це комплексний аналітичний показник, що дає можливість дати оцінку бізнесовим умовам та ефективності економічного управління містом. Даний інструмент розроблено за запропонованою до впровадження Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, Агенцією США по міжнародному розвитку (USAID) та дослідницькою агенцією «InfoSapiens» [6]. Даний комплексний показник визначає роль місцевої влади в розвитку економічних процесів; враховує думку представників підприємницьких структур міста, щодо умов розвитку підприємницької діяльності в місті; відображає зміни в системі управління економічним розвитком міста.

Індекс конкурентоспроможності міст допоможе бізнесу краще зрозуміти і надати пропозиції щодо покращення бізнес-середовища в місті. Індекс конкурентоспроможності міст забезпечить бачення місцевого бізнесу щодо політики розвитку підприємництва. Для інвесторів індекс конкурентоспроможності міст може стати основою для прийняття рішень щодо доцільності інвестицій у містах, що беруть участь в індексі конкурентоспроможності міст.

Визначення індексу конкурентоспроможності міста на основі відповідних субіндексів (започаткування бізнесу, доступ до публічного майна, прозорість та відкритість даних, дотримання законодавства, податки та збори, неформальні платежі та корупційна складова, безпека ведення бізнесу, лідерство міської влади, ресурси для розвитку, підтримка інновацій) повинно сприяти прийняттю стратегічних рішень.

Бізнесові структури, громадські організації та активісти зможуть використовувати індекс конкурентоспроможності міст для обґрунтування змін у своїх містах, використовуючи досвід міст з вищим індексом конкурентоспроможності. Індекс конкурентоспроможності міста також може бути використаний міжнародними донорів або інвесторів для визначення пріоритетних напрямків підтримки.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. За результатами проведеного дослідження встановлено, що сучасні міста є учасниками конкурентних відносин та здійснюють вплив на конкурентоспроможність регіону та країни в цілому. Ефективне управління конкурентоспроможністю сучасного міста набуває особливої актуальності, адже мова йде про добробут місцевих мешканців. Оскільки основним параметром конкурентоспроможності міста є його конкурентні переваги, то і процес управління буде спрямований на підвищення рівня ефективності їх використання. Детальний аналіз конкурентних переваг дасть можливість органам управління містом приймати такі управлінські рішення, які забезпечать високий рівень конкурентоспроможності. Особливу увагу при цьому необхідно приділити набутих та потенційним конкурентним перевагам.

Література

1. Безугла В. О. Основи формування конкурентоспроможності регіонів України (на прикладі Полтавського регіону): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В. О. Безугла; Харківська національна академія міського господарства. Х., 2006. 20 с.
2. Дегтярьова І. О. Фактори підвищення конкурентоспроможності сучасного регіону / І. О. Дегтярьова. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2009-/doc_pdf/Degtyareva_IO.pdf
3. Паулик А. Я. Особливості дефініції «конкурентні переваги економіки регіону» / А. Я. Паулик // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». 2019. № 2. С. 108–112.
4. Паулик А. Я., Феєр О. В. Конкурентоспроможність економіки регіону: сутність та підходи до трактування / А. Я. Паулик, О. В. Феєр // Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука» 2019. № 2. С. 198–203.
5. Хвищун Н. В., Мороз О. Д. Конкурентоспроможність міста: суть й основні фактори її формування / Н. В. Хвищун, О. Д. Мороз // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. 2009. № 7. С. 39–46.
6. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=107>
7. Офіційний сайт Мукачівської міської ради. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/index.php/hromadianam/pro-mukacheve/pasport-mista>

References

1. Bezugla V.O. Osnovi formuvannya konkurentospromozhnosti regioniv Ukrayini (na prikladi Poltavskogo regionu): avtoref. dis. kand. ekon. nauk: 08.10.01 «Rozmishennya produktivnih sil i regionalna ekonomika» / V.O. Bezugla; Harkivska nacionalna akademiya miskogo gospodarstva. X., 2006. 20 s.
2. Degtyarova I.O. Faktori pidvishennya konkurentospromozhnosti suchasnogo regionu / I.O. Degtyarova. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2009-/doc_pdf/Degtyareva_IO.pdf
3. Paulik A. Ya. Osoblivosti definiciji «konkurentni perevagi ekonomiki regionu» / A. Ya. Paulik // Naukovij visnik Mukachivskogo derzhavnogo universitetu. Seriya «Ekonomika». 2019. № 2. S. 108–112.
4. Paulik A. Ya., Feyer O.V. Konkurentospromozhnist ekonomiki regionu: sutnist ta pidhodi do traktuvannya / A. Ya. Paulik, O.V. Feyer // Mizhnarodnij naukovij zhurnal «Osvita i nauka» 2019. № 2. S. 198–203.
5. Hvishun N.V, Moroz O.D. Konkurentospromozhnist mista: sut j osnovni faktori yiyi formuvannya / N.V. Hvishun, O.D. Moroz // Naukovij visnik VNU im. Lesi Ukrayinki. 2009. № 7. S. 39–46.
6. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=107>
7. Oficijnij sajt Mukachivskoyi miskoyi radi. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/index.php/hromadianam/pro-mukacheve/pasport-mista>

Родіонов Павло Юрійович

кандидат економічних наук, викладач

Фаховий коледж інженерії та управління НАУ

Родионов Павел Юрьевич

кандидат экономических наук, преподаватель

Профессиональный колледж инженерии и управления НАУ

Rodionov Pavlo

PhD in Economics, Teacher

Professional College of Engineering and Management of NAU

Плосконос Ганна Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент

Фаховий коледж інженерії та управління НАУ

Плосконос Анна Николаевна

кандидат экономических наук, доцент

Профессиональный колледж инженерии и управления НАУ

Ploskonos Anna

PhD in Economics, Associate Professor

Professional College of Engineering and Management of NAU

Гаврутенко Леся Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, викладач

Фаховий коледж інженерії та управління НАУ

Гаврутенко Леся Анатольевна

кандидат педагогических наук, преподаватель

Профессиональный колледж инженерии и управления НАУ

Gavrutenko Lesya

PhD in Education, Teacher

Professional College of Engineering and Management of NAU

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6579

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОГНОЗУВАННЯ ВАРТОСТІ ПРОГРАМНОГО ПРОДУКТУ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ СТОИМОСТИ ПРОГРАММНОГО ПРОДУКТА

THEORETICAL PRINCIPLES OF FORECASTING THE COST OF A SOFTWARE PRODUCT

Анотація. У роботі проаналізовано фактори, що впливають на об'єм необхідних зусиль для створення мобільного додатку та його вартість. Встановлено, що основними факторами впливу є дизайн додатку, його функціональність, тип мобільної платформи, наявність та рівень тестування і підтримки, а також індивідуальні характеристики компанії-розробника.

На основі аналізу інформаційних джерел визначено основні методи та підходи до прогнозування вартості програмних продуктів, до яких можна віднести модель СОСОМО, метод Price-to-win, експертну оцінку, алгоритмічні методи та метод аналогій. Пропонується розглядати метод аналогій як інструмент, що дозволяє будувати прогнози щодо витрат ресурсів, потрібних для успішної реалізації ІТ- проектів на основі досвіду реалізації схожих проектів.

Доведено, що перевагами даного методу є простота його реалізації та наочність отриманих результатів, що впливає з практичної направленості даного інструменту. Серед обмежень методу аналогій є обов'язкова потреба у достовірних даних, які стосуються схожих проєктів, а також складнощі щодо врахування не виражених кількісно показників.

Враховуючи згадані обмеження методу аналогій та на основі здійсненого аналізу наукових джерел визначені можливі напрями його оптимізації. Так, серед способів покращення ефективності даного методу можна відзначити ті, що направлені на оптимізацію процесу відбору проєктів, дані для яких використовуються як базові для побудови прогнозу. Перспективними видаються спроби покращити метод аналогій за рахунок включення параметрів, які раніше залишалися поза увагою даної техніки. Це у свою чергу може призвести до розширення сфери застосування методу аналогій та підвищення точності прогнозів. В якості перспектив подальших досліджень визначено необхідність продовження наукових досліджень в сфері оптимізації методу аналогій з послігуючою практичною перевіркою теоретичних положень на даних реальних проєктів.

Ключові слова: вартість програмного забезпечення, фактори впливу на вартість програмного забезпечення, метод аналогій.

Аннотация. В работе проанализированы факторы, влияющие на объем необходимых усилий для создания мобильного приложения и его стоимость. Установлено, что основными факторами влияния являются дизайн приложения, его функциональность, тип мобильной платформы, наличие и уровень тестирования и поддержки, а также индивидуальные характеристики компании-разработчика.

На основе анализа информационных источников определены основные методики и подходы к прогнозированию стоимости программных продуктов, к которым можно отнести модель COCOMO, метод Price-to-win, экспертную оценку, алгоритмические методы и метод аналогий. Предлагается рассматривать метод аналогий как инструмент, позволяющий строить прогнозы относительно затрат ресурсов, необходимых для успешной реализации IT-проектов на основе опыта реализации подобных проектов.

Доказано, что преимуществами данного метода является простота его реализации и наглядность полученных результатов, следует практической направленности данного инструмента. Среди ограничений метода аналогий является обязательная потребность в достоверных данных, касающихся подобных проектов, а также сложности по учет не выраженных количественно показателей.

Учитывая упомянутые ограничения метода аналогий и на основе проведенного анализа научных источников определены возможные направления его оптимизации. Так, среди способов повышения эффективности данного метода можно отметить те, которые направлены на оптимизацию процесса отбора проектов, данные для которых используются как базовые для построения прогноза. Перспективными представляются попытки улучшить метод аналогий за счет включения параметров, которые ранее оставались без внимания данной техники. Это в свою очередь может привести к расширению сферы применения метода аналогий и повышения точности прогнозов. В качестве перспектив дальнейших исследований определена необходимость продолжения научных исследований в области оптимизации метода аналогий с последующей практической проверкой теоретических положений на данных реальных проектов.

Ключевые слова: стоимость программного обеспечения, факторы влияния на стоимость программного обеспечения, метод аналогий.

Summary. The paper analyzes the factors that affect the amount of effort required to create a mobile application and its cost. It is established that the main factors of influence are the design of the application, its functionality, the type of mobile platform, the availability and level of testing and support, as well as the individual characteristics of the developer.

Based on the analysis of information sources, the main methods and approaches to forecasting the cost of software products are identified, which include the COCOMO model, Price-to-win method, expert evaluation, algorithmic methods and the method of analogies. It is proposed to consider the method of analogies as a tool that allows you to make predictions about the cost of resources required for the successful implementation of IT projects based on the experience of similar projects.

It is proved that the advantages of this method are the simplicity of its implementation and the clarity of the results obtained, which follows from the practical orientation of this tool. Among the limitations of the method of analogy is the mandatory need for reliable data relating to similar projects, as well as the difficulty of taking into account unspecified indicators.

Taking into account the mentioned limitations of the method of analogies and on the basis of the analysis of scientific sources the possible directions of its optimization are determined. Thus, among the ways to improve the effectiveness of this method are those aimed at optimizing the project selection process, the data for which are used as a basis for forecasting. Attempts to improve the method of analogies by including parameters that were previously ignored by this technique seem promising. This in turn can lead to an expansion of the scope of the method of analogies and increase the accuracy of forecasts. As prospects for further research, the need to continue research in the field of optimization of the method of analogies with the subsequent practical verification of theoretical positions on the data of real projects.

Key words: software cost, factors influencing software cost, method of analogies.

Постановка проблеми. Поява та активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери господарської діяльності призвели до становлення інформаційного суспільства, в якому особливе місце посідають інформація та інформаційні процеси. Динамічний розвиток індустрії розробки програмного забезпечення призводить до посилення конкурентної боротьби на ринку. Це вимагає враховувати ряд факторів, що можуть мати різні ступені впливу на вартість програмного забезпечення. Проте на даний момент саме питання оцінювання вартості програмних продуктів є недостатньо вивченим та потребує додаткової уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями, присвяченими вартості розроблення та впровадження інформаційних технологій займалися вітчизняні та зарубіжні вчені серед яких можна відмітити роботи Б. Боема [4], В. Ресмі [9], О. Л. Біляченко [1], А. Лефтеріса [2], І. Стамелоса [2] та інших [3; 5–8; 10–12]. У своїх дослідженнях вони приділяли увагу теоретичним основам прогнозування вартості програмного забезпечення, досліджували практичні аспекти таких прогнозів та вивчали моделі визначення вартості програмного забезпечення.

Формування цілей статті. Цілями даної статті є узагальнити та систематизувати знання, що стосуються прогнозування витрат на розробку інформаційних продуктів, зокрема визначити фактори, які впливають на ціну мобільних додатків та проаналізувати доцільність використання методу аналогій як інструмента прогнозування необхідних для розробки програмного продукту зусиль. Додатково слід дослідити особливості даного методу для прогнозування

вартості програмного забезпечення та окреслити шляхи його можливого удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спершу визначимо особливості розрахунку вартості програмного забезпечення. Принциповими особливостями програмного забезпечення з точки зору оцінки його вартості є: віртуальність, тобто відсутність безпосередньої матеріальної форми, що вимагає розроблення нових методик оцінювання; віднесення програмного забезпечення до категорії інтелектуальної власності, де реальні витрати на створення об'єкта є незначними у порівнянні з його справжньою цінністю; або навпаки, витрати на створення об'єкта суттєво перевищують його цінність [1].

Прогнозування вартості програмного продукту багато в чому залежить від використовуваної методології розроблення програмного забезпечення. Розглянемо етапи розроблення програмного забезпечення на прикладі створення мобільного додатку. Як зазначено у роботі [3], у більшості випадків процес розробки додатків складається з наступних етапів:

- попередня розробка, або етап дослідження;
- UX / UI дизайн;
- безпосередня розробка додатків;
- тестування та розгортання додатків;
- постійна підтримка та обслуговування.

Основні фактори, що впливають на вартість мобільних застосунків наведено на рис. 1. Як видно з даного рисунку, можна виокремити п'ять основних груп чинників.

Так, вартість розроблення мобільного додатку можна представити у вигляді наступної формули:

$$T * P = TCost,$$

Рис. 1. Фактори вартості мобільних додатків

Джерело: складено автором на основі [3]

де T — час, необхідний на розробку програми у годинах;

P — ціна за годину робочого часу.

$TCost$ — вартість програмного продукту.

Одним з основних факторів, що впливають на час розроблення програми є її функціональність, адже це пов'язано з часом розробки. Для здійснення оцінювання часу необхідного на створення продукту пропонується використовувати ряд інструментів, серед яких можна виділити наступні:

- «concepts», що являють собою суму необхідних у програмі функцій;
- «storypoints», що демонструють швидкість та складність розробки програми [3].

Зазначимо, що вартість розроблення програмного продукту, зокрема мобільного додатку, багато в чому спирається на час, потрібний на його розроблення та впровадження у роботу компанії.

Серед причин невідповідності прогнозів реальним витратам часу та коштів на розробку програмного забезпечення традиційно виділяють наступні:

- низький професійний рівень співробітників компанії-розробника, що може позначитися на точності здійсненого прогнозу;
- збільшення обсягу розробки додатків через зміни в процесі його розробки.

Розглянемо підходи до оцінювання вартості програмного забезпечення, до яких можна віднести модель СОСОМО, методу аналізу за функціональними точками, метод Use case points, метод аналогій, методу Price-to-win та інші. Існуючи підходи до

визначення трудомісткості та вартості програмного забезпечення представлено на рисунку 2.

Вивчаючи особливості оцінювання вартості програмного забезпечення та основні способи її визначення, слушно розглянути метод аналогій більш детально. Це зумовлено його широким використанням та наявністю цілого ряду особливостей, що дозволяють пристосувати його до цілого типу проектів, зокрема для прогнозування вартості мобільних додатків.

Оцінка на основі аналогій порівнює оцінюваний проект з уже завершеними на основі визначених показників. Міра відстані використовується, щоб оцінити як проекти пов'язані між собою. На початкових етапах розробки програмного забезпечення оцінка зусиль є дуже складним завданням. Щоб отримати більш точні результати, враховуються показники оцінки зусиль реалізації попередніх проектів. Такі показники використовуються для отримання точного прогнозу зусиль, необхідних для успішного завершення поточного проекту [9].

Як зазначено у роботах [8; 11], оцінка за аналогією — це метод, керований даними. Він порівнює проект, що розглядається (цільовий проект) з подібними історичними проектами та їх загальні атрибути. Ідея аналогічного оцінювання полягає у визначенні зусилля цільового проекту як функція відомих зусиль подібних історичних проектів.

Існує думка, що при використанні методу аналогії оцінка зусиль була найкращою в 60% випадків, про які повідомлялося в опублікованому досліджен-

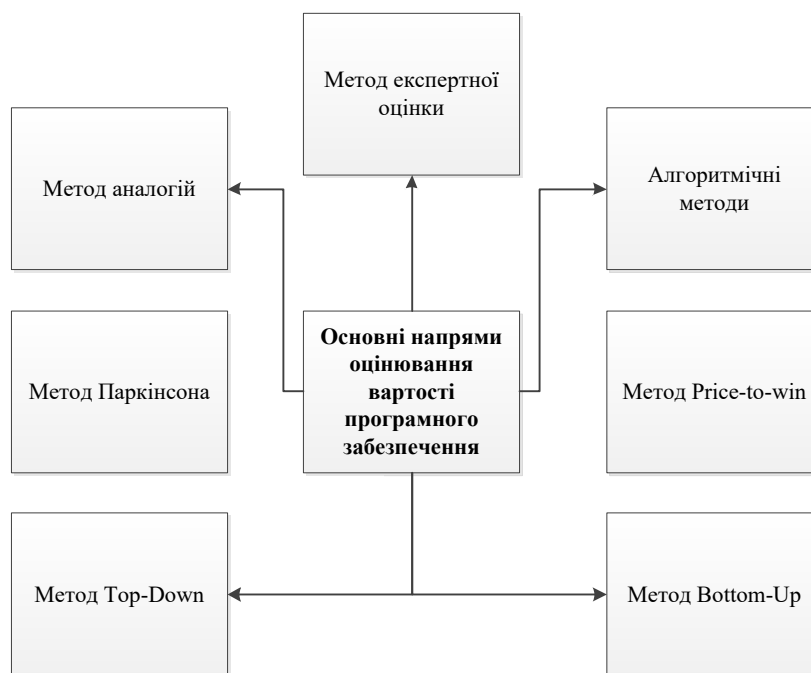

Рис. 2. Напрями оцінювання вартості програмного забезпечення

Джерело: складено автором на основі [4]

ні. Однак у 30% випадків він виявив найгірший прогноз точності, отже, вказує на деяку нестабільність [10]. Тому можна зробити висновок, що оцінка зусиль за аналогією є перспективною, але потребує подальшого вдосконалення з точки зору кращої точності та ширшої застосовності [6].

Як і інші інструменти оцінювання, метод аналогій має свої переваги та обмеження, що узагальнено на рисунку 3.

Як видно з рисунку, основними перевагами методу аналогій є його практична спрямованість, яка базується на тому, що прогноз будується спираючись на існуючі дані.

Серед обмежень, що накладає використання даного методу, можна відзначити необхідність мати дані високої якості за уже реалізованими проектами, що не завжди доступно. Також залишається актуальним питання щодо врахування низки параметрів, які мають важливе значення, проте складно піддаються кількісному вираженню.

Зважаючи на розповсюдженість методу аналогій та на обмеження, які він пред'являє, дослідниками було запропоновано цілий ряд нововведень, які дозволяють зменшити вплив наявних обмежень та зробити даний інструмент більш гнучким та таким, що

надає якісно нові результати використання з точки зору точності та надійності прогнозів.

Так, у роботі [7] автори пропонують техніку відбору для методу аналогій, яка зменшує всю базу проектів до невеликої підмножини, що складається з лише представницьких проектів. Більше того, дана техніка поєднується з функцією зважування для подальшого вдосконалення методу аналогій. Запропоновані методи перевірені на чотирьох наборах даних (два реальних і два штучні набори) і порівняні зі звичайними варіантами використання методу аналогій.

Іншим варіантом покращення методу аналогій є наступний, у якому автори пропонують новий гнучкий метод під назвою AQUA, що здатен подолати обмеження попереднього методу аналогій. Метод AQUA поєднує ідеї двох відомих оцінок на основі аналогії техніки: міркування на основі конкретних випадків та спільна фільтрація. Метод застосовується для прогнозування зусиль, пов'язаних з будь-яким проектом а залежності від його характеристик. Відповідно до авторів методики, AQUA підтримує кількісні дані шляхом визначення подібності міри для різних типів даних. Також даний метод більш коректно працює там, де відсутні точні значення

Рис. 3. Переваги та обмеження методу аналогій

Джерело: складено автором на основі [2; 5; 6; 12]

показників. Враховуючи, що фіксована і невелика кількість аналогій може дати не найкращу точність прогнозування, дана методика передбачає гнучкий механізм, заснований на вивченні існуючих проєктів для формування більш якісного набору базових даних [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на вищесказане можна стверджувати, що в сучасних економічних умовах питання прогнозування вартості програмного забезпечення є одним з ключових з точки зору підвищення конкурентоспроможності компаній, які працюють в галузі розробки програмного забезпечення. Враховуючи цілий ряд чинників, які мають вплив на вартість програмного продукту, саме від корек-

тної роботи з ними багато в чому залежить точність прогнозу.

Серед методів, що дозволяють побудувати прогноз трудомісткості або вартості програмного продукту, особливе місце посідає метод аналогій. Даний метод базується на уже реалізованих проєктах та за умови належним чином відібраних вихідних даних може давати достатньо точні результати.

Проте беручи до уваги обмеження даного методу, серед яких є надзвичайна залежність від проєктів, дані по яким використовуються у якості базових, а також складність оцінювання багатьох параметрів, вбачається необхідним подальший пошук способів оптимізації даного методу з метою підвищення якості отримуваних прогнозів.

Література

1. Біляченко О. Л. Особливості оцінки програмного забезпечення, створеного власними силами підприємства / О. Л. Біляченко. URL: <http://zsas.zhitomir.org/ru/forum/>
2. Angelis Lefteris & Stamelos Ioannis (2000). A Simulation Tool for Efficient Analogy Based Cost Estimation // Empirical Software Engineering. № 5. PP. 35–68. 10.1023/A:1009897800559.
3. App development Cost: Understand Your Budget To Build Powerful Apps. URL: <https://medium.com/@MLS-DevCom/app-development-cost-understand-your-budget-to-build-powerful-apps-91f933faf378>
4. Boehm B. Software Engineering Economics / Barry Boehm // IEEE Transactions on Software Engineering. 1984. № 10. PP. 4–21.
5. Leung Hareton (2002). Estimating Maintenance Effort by Analogy // Empirical Software Engineering. № 7. PP. 157–175. doi: 10.1023/A:1015202115651.
6. Li Jingzhou & Ruhe Guenther & Al-Emran Ahmed & Richter Michael (2007). A flexible method for effort estimation by analogy // Empirical Software Engineering. № 12. PP. 65–106. doi: 10.1007/s10664-006-7552-4.
7. Li Y. & Xie Min & Goh T. (2009). A study of project selection and feature weighting for analogy based software cost estimation // Journal of Systems and Software. № 82. PP. 241–252. doi: 10.1016/j.jss.2008.06.001.
8. Mukhopadhyay T., Vicinanza S., Prietula M. J. (1992). Examining the feasibility of a case-based reasoning model for software effort estimation. MIS Quarterly. № 16(2). PP. 155–171.
9. Resmi V., & Vijayalakshmi S. (2020). Analogy-Based Approaches to Improve Software Project Effort Estimation Accuracy // Journal of Intelligent Systems. № 29(1). PP. 1468–1479. doi: 10.1515/jisys-2019-0023
10. Ruhe M., Jeffery R., Wiczorek I. (2003). Cost estimation for web application. ICSE 2003: Proceedings of 25th International Conference on Software Engineering. Oregon, USA. PP. 285–294.
11. Shepperd M., Schofield C. (1997). Estimating software project effort using analogies. IEEE Trans Softw Eng. № 23(12). PP. 736–743.
12. Walkerden F., Jeffery R. (1999). An empirical study of analogy-based software effort estimation. Empir Software Eng. № 4(2). PP. 135–158.

References

1. Biljachenko O. L. Osoblyvosti ocinky proghramnogho zabezpechennja, stvorenogho vlasnymy sylamy pidprijemstva / O. L. Biljachenko. URL: <http://zsas.zhitomir.org/ru/forum/>
2. Angelis Lefteris & Stamelos Ioannis (2000). A Simulation Tool for Efficient Analogy Based Cost Estimation // Empirical Software Engineering. # 5. PP. 35–68. 10.1023/A:1009897800559.
3. App development Cost: Understand Your Budget To Build Powerful Apps. URL: <https://medium.com/@MLS-DevCom/app-development-cost-understand-your-budget-to-build-powerful-apps-91f933faf378>.
4. Boehm B. Software Engineering Economics / Barry Boehm // IEEE Transactions on Software Engineering. 1984. #10. PP. 4–21.

5. Leung Hareton (2002). Estimating Maintenance Effort by Analogy // Empirical Software Engineering. # 7. PP. 157–175. doi: 10.1023/A:1015202115651.
6. Li Jingzhou & Ruhe Guenther & Al-Emran Ahmed & Richter Michael (2007). A flexible method for effort estimation by analogy // Empirical Software Engineering. # 12. PP. 65–106. doi: 10.1007/s10664-006-7552-4.
7. Li Y. & Xie Min & Goh T. (2009). A study of project selection and feature weighting for analogy based software cost estimation // Journal of Systems and Software. # 82. PP. 241–252. doi: 10.1016/j.jss.2008.06.001.
8. Mukhopadhyay T., Vicinanza S., Prietula M. J. (1992). Examining the feasibility of a case-based reasoning model for software effort estimation. MIS Quarterly. # 16(2). PP. 155–171.
9. Resmi V., & Vijayalakshmi S. (2020). Analogy-Based Approaches to Improve Software Project Effort Estimation Accuracy // Journal of Intelligent Systems. # 29(1). PP. 1468–1479. doi: 10.1515/jisys-2019-0023
10. Ruhe M., Jeffery R., Wiczorek I. (2003). Cost estimation for web application. ICSE 2003: Proceedings of 25th International Conference on Software Engineering. Oregon, USA. PP. 285–294.
11. Shepperd M., Schofield C. (1997). Estimating software project effort using analogies. IEEE Trans Softw Eng. # 23(12). PP. 736–743.
12. Walkerden F., Jeffery R. (1999). An empirical study of analogy-based software effort estimation. Empir Software Eng. # 4(2). PP. 135–158.

Романів Оксана Яківна

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри геології та гідрології*

Національний університет водного господарства та природокористування

Романів Оксана Яковлевна

*кандидат географических наук, доцент,
доцент кафедры геологии и гидрологии*

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

Romaniv Oksana

*Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Geology and Hydrology
National University of Water and Environmental Engineering*

ORCID: 0000-0002-2870-1322

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6524

ТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР «ТЕТЕРІВ» НА ЖИТОМИРЩИНІ ЯК ОБ'ЄКТ ГЕОПЛАНУВАННЯ

ТУРИСТИЧЕСКИЙ КЛАСТЕР «ТЕТЕРЕВ» НА ЖИТОМИРЩИНЕ КАК ОБЪЕКТ ГЕОПЛАНИРОВАНИЯ

TOURIST CLUSTER «TETERIV» IN ZHYTOMYR REGION AS A GEOPANNING OBJECT

Анотація. Меморандум про створення Туристичного кластеру «Тетерів» на території Житомирської області було укладено 2019 року. Геопланування кластеру Тетерів – пріоритетне завдання цієї статті. Стаття присвячена систематизації умов та факторів туристичного кластеру «Тетерів». Це демонструє важливість виявлення кластера зі значним потенціалом. У цій статті показано, як можна оцінити потребу в кластерній політиці та як на неї впливають різні характеристики та фактори успіху кластера.

Ця стаття допомагає зрозуміти, що відрізняє кластер від випадкового набору організацій та компетенцій. На відміну від традиційного, кластерний підхід інтегрує різні політики, спрямовані на максимізацію позитиву туристичних кластерів. Метою цього підходу є стратегічне, цілісне та стійке інвестування коштів для забезпечення процвітання, конкурентоспроможності та інноваційності регіону.

Кластер сформувався навколо конкретних рекреаційних та туристичних ресурсів. Сьогодні кластеризація може суттєво впливати на детермінанти успішного розвитку кластеру. Переваги для компаній: близькість до ринків, наявність вхідних матеріалів та постачальників обладнання, запаси спеціалізованої робочої сили, наявність інфраструктури, економія на масштабі виробництва, низькі трансакційні витрати, покращений доступ до інформації, інституційна підтримка. Переваги для регіону: краща спроможність регіонального управління, підвищена привабливість регіонального ринку праці, посилення ключових регіональних секторів, поліпшення ділового середовища, кращі активи в місцевій конкуренції, залучення прямих іноземних інвестицій. Практика туристичного бізнесу показує, що саме в умовах розвитку підприємств кластерні системи зможуть формувати унікальні компетенції, оптимально використовувати ресурсний потенціал та стратегічні можливості та отримувати синергетичні та мультиплікативні економічні вигоди.

Нарешті, стаття надає огляд заходів щодо розвитку кластера відповідно до природи та потреб кластера. Кластерна політика може спричинити позитивні зрушення, але вона також успадковує ризики. Система сильних і слабких сторін, можливостей та загроз щодо розвитку Туристичного кластеру «Тетерів» сформована у результаті застосування методики SWOT-аналізу.

Ключові слова: туристичний кластер, геопланування, рекреаційно-туристичні ресурси, сільський туризм, SWOT-аналіз.

Аннотация. Меморандум о создании туристического кластера «Тетерев» на территории Житомирской области был заключен в 2019 году. Геопланирование кластера Тетерев – приоритетное задание этой статьи. Статья посвящена систематизации условий и факторов туристического кластера «Тетерев». Это демонстрирует важность выявления кластера со значительным потенциалом. В этой статье показано, как можно оценить потребность в кластерной политике и как на нее влияют различные характеристики и факторы успеха кластера.

Статья помогает понять, что отличает кластер от случайного набора организаций и компетенций. В отличие от традиционного, кластерный подход интегрирует различные политики, направленные на максимизацию позитива туристических кластеров. Целью этого подхода является стратегическое, целостное и устойчивое инвестирование средств для обеспечения процветания, конкурентоспособности и инновационности региона.

Кластер сформировался вокруг конкретных рекреационных и туристических ресурсов. Сегодня кластеризация может существенно влиять на детерминанты успешного развития кластера. Преимущества для компаний: близость к рынкам, наличие исходных материалов и поставщиков оборудования, запасы специализированной рабочей силы, наличие инфраструктуры, экономия на масштабе производства, низкие транзакционные издержки, улучшенный доступ к информации, институциональная поддержка. Преимущества для региона: лучшая способность регионального управления, повышенная привлекательность регионального рынка труда, усиление ключевых региональных секторов, улучшение деловой среды, лучшие активы в местной конкуренции, привлечение прямых иностранных инвестиций. Практика туристического бизнеса показывает, что именно в условиях развития предприятий кластерные системы смогут формировать уникальные компетенции, оптимально использовать ресурсный потенциал и стратегические возможности и получать синергетические и мультипликативные экономические выгоды.

Наконец, статья предоставляет обзор мероприятий по развитию кластера в соответствии с природой и потребностями кластера. Кластерная политика может привести положительные сдвиги, но она также имеет риски. Система сильных и слабых сторон, возможностей и угроз по развитию Туристического кластера «Тетерев» сформирована в результате применения методики SWOT-анализа.

Ключевые слова: туристический кластер, геопланирование, рекреационно-туристические ресурсы, сельский туризм, SWOT-анализ

Summary. A memorandum on the establishment of the Tourist Cluster «Teteriv» in the Zhytomyr Region was signed in 2019. The geoplanning of Teteriv Tourist Cluster is the first major aim of this article. It demonstrates the importance of identifying cluster with significant potential. The article is devoted to the systematizing the conditions and factors of Tourist Cluster «Teteriv». This article shows how the need for cluster policy can be assessed and how it is affected by the different characteristics and success factors of cluster.

This article helps to understand what distinguishes a cluster from a random collection of organisations and competencies. In contrast to traditional, the cluster approach integrates different policies aiming at maximising the positive of tourism clusters. The objective of this approach is a strategic, holistic and sustainable investment of funds to secure prosperity, competitiveness and innovativeness of the region.

Cluster has formed around specific recreational and tourist resources. Today, the determinants of successful cluster development can be influenced by policy to a substantial degree. Benefits for companies: proximity to markets, the presence of input and equipment suppliers, supplies of specialised labour, the availability of infrastructure, the economies of scale in production, low transaction costs, superior access to information institutional support. benefits for regions: better regional organisation capacity, increased attractiveness of the regional labour market, strengthening regional key sectors, improved business environment, better assets in locational competition, attracting foreign direct investment. The practice of tourism business shows that it is in the conditions of the development of enterprises cluster systems that will be able to form unique competencies, optimally use the resource potential and strategic opportunities, and obtain synergistic and multiplicative economic benefits.

Finally, article provides an overview on the measures for cluster development according to the nature and needs of cluster. Cluster policies can trigger positive developments but they do also inherit risks. The system of strengths and weaknesses, opportunities and threats to the development of the Tourist Cluster «Teteriv» is formed as a result of the application of SWOT-analysis.

Key words: tourism cluster, geoplanning, recreational and tourist resources, rural tourism, SWOT-analysis.

Постановка проблеми. Вплив таких факторів, як поява нових технологій, глобалізація й зростання конкуренції, еволюція концепцій територіальної організації суспільства істотно позначилися на розвитку туризму. Значний потенціал у сфері сти-

мулювання регіонального розвитку та активізації міжрегіонального співробітництва мають туристичні кластери, які довели свою перспективність на регіональному, міжрегіональному та транскордонному рівнях.

Ефективно діючий кластер — своєрідний інноваційно-інвестиційний полюс росту та інструмент підвищення конкурентоздатності, який підтримує ці тенденції, але при цьому чітко посилюється на місцеві особливості. При цьому, кластер — це не утворення, яке виникає спонтанно. Формування кластеру потребує детального процесу геопланування, який спирається на сучасні концепції геопросторової організації суспільства, природних каркасів екологічної безпеки територій, систем розселення, територіальних систем виробничої та соціальної інфраструктури, територіальних систем виробництва та обслуговування, територіальних рекреаційних систем. А кінцевою метою геопланування кластеру є підвищення якості життя населення регіону.

Процеси кластеризації туризму Житомирщини перебувають лише на етапі свого зародження, тому потребують раціонального обґрунтування на базі методологічних основ геопланування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі досить багато уваги звертається на вивчення кластерів як особливих територіальних об'єднань та нових форм організації ведення туристичного бізнесу. Кластерній концепції у туризмі присвячені праці низки українських учених: О. Кальченко [3], С. Соколенко [12], Т. Ткаченко [15], Ю. Федотової [16] та інших. Вони узагальнили досвід іноземних колег, зокрема основоположника сучасної кластерної парадигми М. Портера [8]. На їхні здобутки орієнтуємося у власних дослідженнях.

Огляд робіт на кластерну тематику засвідчує, що під кластерами розуміють різні за генезисом та масштабами об'єкти. У перекладі з англійської мови кластер означає «пучок», «скупчення», «група». Термін «кластер» має інакше змістове навантаження у різних країнах. Але зберігається визначальна ознака: поєднання окремих компонентів у єдине ціле для реалізації у взаємодії заданої функції чи досягнення поставленої мети.

На думку фундатора сучасної теорії кластерів М. Портера, «концепція кластера являє собою новий спосіб бачення національної економіки, економіки штату і міської економіки, а також указує на нові ролі компаній, урядів та інших організацій, що мають намір підвищити конкурентоздатність» [8].

Тому найважливішим показником діяльності кластерів є забезпечення високої конкурентоспроможності їх продукту на ринку, а кластерний розвиток країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки [7].

Поділяємо думку О. Кальченко [3] щодо потрактування туристичного кластеру як системи інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної

взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг із приводу створення спільного турпродукту. Таким чином, до туристичних кластерів відносяться групи підприємств, сконцентровані географічно в межах регіону, які спільно використовують туристичні ресурси, спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці, здійснюють спільну маркетингову та рекламно-інформаційну діяльність. Склад його учасників може змінюватися залежно від тісноти зв'язків, рівня сформованості кластера.

Формування конкурентоспроможного туристичного кластера призводить до створення та просування бренду дестинації. Цей підхід детально описала і довела в своїй праці Т. Ткаченко [15].

На сьогодні майже всі країни ЄС реалізують національні чи регіональні програми кластеризації відповідно до рішення Лісабонського саміту ЄС 2000 року. Метою його було впровадження в країнах-членах ЄС економіки знань, яка здатна на основі інноваційних кластерів забезпечити конкурентоспроможність економіки. В липні 2006 року схвалено «Маніфест кластеризації в країнах Європейського Союзу», а 21 січня 2008 року в м. Стокгольм в рамках Європейської президентської конференції з інновацій та кластерів прийнято «Європейський кластерний Меморандум». Функціонують об'єднання: European Cluster Alliance, European cluster police group. Щорічно проводиться рейтинг Cluster excellence. Створена стратегія управління регіональними кластерами в програмі Europe 2020: European clusters in tourism.

Для подолання проблем розвитку туристичних кластерів Україні можна скористатися досвідом пострадянських країн. Наприклад, у Литві у 2002 році на державному рівні було здійснено офіційне дослідження з питань кластеризації економіки та розроблено державну концепцію, в якій визначено поняття «кластер», передбачені державні пільги з оренди, державних кредитів і фінансової допомоги із структурних фондів ЄС для підприємств галузевих кластерів. Встановлено, що до складу галузевого кластеру мають входити не менше п'яти підприємств, об'єднаних єдиним інтересом та можливостями у здійсненні відповідного роду діяльності, та щонайменше один науково-дослідний або освітній заклад, який повинен займатися науковими дослідженнями з питань діяльності кластеру та запровадження інновацій у галузь [16].

Однак в Україні на рівні держави не прийнято жодного стратегічного документу чи законодавчого акту, який би визначав концепцію кластерного розвитку. Тому в багатьох випадках туристичні

кластери існують формально. Загальний стан щодо поширення кластерного підходу в туризмі визначити доволі важко. Не всі кластери мають власні Інтернет-ресурси, а офіційна статистика результатів функціонування таких кластерів відсутня.

Крім вказаних недоліків, Соколенко С. І. ідентифікує низку інших перешкод для втілення кластерної моделі розвитку економіки в Україні. [12] Серед них найвагомішими для сфери туризму вважаємо такі: слабка мотивація, відсутність налагодженого партнерства між органами влади та підприємницьким сектором; відсутність активної позиції щодо участі в кластерах серед наукових установ.

Формулювання цілей статті і (постановка завдання). Структура туристичного кластеру та проблеми його формування відрізняються в різних регіонах в залежності від територіального поєднання рекреаційно-туристичних ресурсів, концентрації туристичних підприємств різної спеціалізації. Мета дослідження полягає у виявленні закономірностей формування та функціонування туристичного кластеру «Тетерів» як такого, що лише започатковує свою діяльність на Житомирщині.

Виклад основного матеріалу. В цілому у сфері туризму процес кластерного розвитку на Житомирщині суттєвого розмаху не набув, порівняно з іншими регіонами. Тому в 2019 році, усвідомлюючи важливість розвитку туристичної галузі для успішного розвитку України та підвищення її конкурентоспроможності; враховуючи загрозу потенційного випереджального розвитку безпосередніх конкурентів Житомирської області в галузі туризму, передусім Вінницької, Рівненської та Чернігівської областей, що спеціалізуються на схожих видах туризму; висловлюючи переконання, що туризм має бути однією з ключових рушійних сил підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону; визнаючи необхідність посилення координації зусиль для ефективної реалізації Стратегії розвитку туризму в Житомирській області до 2023 року та розробки і реалізації цільових програм розвитку туризму та інвестиційної діяльності; розуміючи, що створення привабливого й конкурентоспроможного іміджу Житомирської області та її турпродукту є одним з ключових інструментів залучення іноземних інвестицій і розвитку економіки регіону, об'єднані територіальні громади, муніципалітети, сільські ради, компанії, установи, заклади освіти, асоціації, підприємці, громадськість, експертні організації уклали Меморандум про створення на території області Туристичного кластеру «Тетерів».

До учасників Туристичного кластеру «Тетерів» увійшли: Громадська організація «Житомирська

туристична асоціація»; Житомирська обласна державна адміністрація; Агенція регіонального розвитку Житомирської області; Житомирський обласний туристичний інформаційний центр; Житомирська міська рада; Комунальна установа «Агенція розвитку міста» Житомирської міської ради; Туристичне агентство «Патріот»; Державний університет «Житомирська політехніка»; Поліський національний університет; Житомирський державний університет імені Івана Франка; Тетерівська ОТГ; Станишівська ОТГ; Глибочицька ОТГ; Коростишівська ОТГ; Радомиська ОТГ; с. Городське.

Туристичний кластер «Тетерів» — це не єдина кластерна ідея, яка існувала у Житомирській області в сфері туризму. Раніше був проект створення етноісторичного Туристичного кластеру «Древлянська земля», яким передбачалося спеціалізацію на програмах етноісторичного, культурно-пізнавального, екологічного, спортивного та лікувально-оздоровчого туризму, у тому числі з комплексним залученням потенціалу народних ремесел [6]. Але ця ідея популярності не здобула.

За основу планування етапів організації нового туристичного кластеру в регіоні пропонуємо взяти відомий підхід М. Портера:

1. Наявність фірми-лідера з туризму в регіоні чи концентрація подібних фірм-продуцентів у межах туристичної дестинації як ядра кластера.

2. Ідентифікація організацій вертикального розподілу праці — виробничих, збутових, посередницьких, постачальницьких, які зацікавлені брати участь у процесі виробництва, розподілу, збуту туристично-рекреаційних послуг.

3. Визначення міжгалузевих підприємств горизонтальної кооперації, які здійснюють виготовлення суміжних продуктів чи сервісних, консалтингових інформаційних послуг в туристично-рекреаційному секторі економіки.

4. Організаційно-правове забезпечення, реєстрація кластерного об'єднання, розробка оргструктури управління та побудова оргограми.

5. Узгодження стратегії розвитку кластера з планом розвитку дестинації, регіональними завданнями з урахуванням соціальних, екологічних стандартів на основі співпраці з місцевою владою [9].

Метою створення Туристичного кластеру «Тетерів» є формування туристичної дестинації вздовж р. Тетерів громадами, що обрали туризм за пріоритетний стратегічний напрям розвитку та пішли курсом інформаційної, організаційної та фінансової підтримки розвитку туризму.

Для досягнення поставленої мети координація діяльності учасників буде здійснюватися шляхом:

обміну інформації між органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, освітніми, науковими закладами та підприємцями про плани діяльності, проекти і програми, що розроблені та / або реалізуються на відповідній території, заходи, які необхідно провести, з метою утворення єдиного інформаційного поля; сприяння у проведенні інформаційної кампанії, «кущових» засідань та «круглих столів» із залученням фахівців відповідної сфери діяльності; спільного просування ініціатив щодо змін законодавства, реалізацію відповідних проектів та програм розвитку територій; сприяння пошуку та залученню фінансових ресурсів для реалізації завдань кластеру.

Найбільш перспективний механізм інвестування у створення кластерів — державно-приватне партнерство [10].

Перелік видів діяльності, які слід провадити у кластері «Тетерів»:

1. Колективні інформаційні види діяльності: визначення членів кластеру та їхнього впливу, підвищення обізнаності у галузі, вдосконалення комунікації між учасниками кластеру.

2. Колективне навчання: навчальні програми та програми тренінгів, які фінансуються кластером. Семінари або конференції, щоб можна було дізнатися, де і як отримати ресурси та послуги, навчання з управління якістю та стратегічного планування для створення бачення бізнесу.

3. Колективний маркетинг: спільна діяльність, що просуває продукцію або послуги кластеру на ринку. Всі учасники кластеру організують або беруть участь у спільних рекламних місіях. Кластер також шукає безоплатні засоби підтримки (від національних, міжнародних донорів та місцевої влади) для розробки стратегії маркетингу.

4. Колективна розбудова економічних фондаций: спільна діяльність з розбудови потужних навчальних, фінансових та громадських установ для забезпечення кращої конкурентоздатності.

5. Колективне надання туристичних послуг: використання спільних транспортних засобів, спільної інфраструктури туристичних маршрутів.

Відповідно до Меморандуму учасники Туристичного кластеру «Тетерів» беруть на себе низку зобов'язань щодо співробітництва за вище викладеними видами діяльності. І в процесі співробітництва учасники будують свої взаємини на принципах рівності, чесного партнерства та захисту інтересів один одного при одночасному дотриманні всіх норм чинного законодавства України.

Звернемо увагу на ті фактори, які є вирішальними для розвитку Туристичного кластеру «Тетерів».

Це сама річка Тетерів — головний містоутворюючий фактор Житомира. Місто виникло як портове поселення в місці впадіння у Тетерів трьох річок: Кам'янки, Гуйви і Гнилоп'яті, які були попервах малими водними шляхами від Житомира до найближчих торгових пунктів [2].

Заплава річки Тетерів є високоатрактивним об'єктом. Централізоване водопостачання м. Житомира здійснюється з р. Тетерів. Втім, річка Тетерев, що протікає крізь живописні скелясті береги, вкриті подекуди сосновими та мішаними лісами, не лише напувала Житомир здавна та забезпечувала роботу млинів і лазень, а була улюбленим місцем відпочинку житомирян. Наприклад, «Головою Чацького» називають скелю чудернацької форми над рікою Тетерів (30 м), це геологічний пам'ятник державного значення і популярне місце літнього відпочинку мешканців Житомира. Навпроти — скеля «Чотири брати». Важлива і Житомирська бальнеолікарня, що знаходиться на південь від Житомира на березі р. Тетерів.

Але значний природний ресурс, наявний в Житомирському районі — мережа рік Тетерів, Гуйва, Глиноп'ять, Кам'янка, Шийка, Бобрівка, Коднянка — значною мірою нівелюється незадовільним екологічним станом водойм району та їх природно-захисних смуг [2].

Розглянемо інші фактори розвитку туристичної дестинації у межах територіальних громад, що входять до кластеру.

Тетерівська ОТГ була утворена в серпні 2015 року внаслідок об'єднання чотирьох сільських рад: Тетерівської, Денишівської, Корчацької, Буківської [14]. Увійшло до складу громади 11 сіл із загальною чисельністю населення 6885 осіб. У межах територіальної громади працює санаторій «Дениші» в с. Дениші. Для туристів може бути цікавим Тригірський чоловічий монастир в с. Тригір'я.

Станишівська ОТГ утворена 19 липня 2016 року шляхом об'єднання Станишівської, Зарічанської, Ліщинської, Луківської, Пісківської, Туровецької сільських рад. Загалом об'єдналися 16 сіл з шести сільських рад із загальною чисельністю населення 13093 осіб [13].

Найбільшим туристичним потенціалом володіють села Станишівка, Ліщин, Зарічани.

Історія села Станишівка, як і історії багатьох інших навколишніх сіл, нерозривно пов'язана з історією міста Житомир. Розташована Станишівка на правому березі річки Тетерів, за 9,5 км від обласного центру. Частково село пролягає вздовж траси обласного значення Т-18. Село Станишівка відоме з 1616 року. За переказами, тут зупинявся гетьман

І. Мазепа в часи переходу з Житомира до Бердичіва. Станишівське городище, як пам'ятка археології, знаходилося на підвищенні правого берега р. Тетерів. На околиці села виявлено поселення VI–VII ст., знайдено бронзові речі давньоруських часів. Інтерес у туристів викликає побудована на кошти держскарбниці у 1861 році дерев'яна церква Святого Миколая.

Село Ліщин відоме з 1566 року. Але про сиву давнину свідчить городище «Замок» XV століття на лівому березі річки Гуйва. В період польського панування на території «Замкової гори» виникло Єврейське містечко, оскільки через село проходив торговий шлях Житомир-Бердичів. Серед населення переважали євреї, які займалися ремісництвом і торгівлею. Ліщин назвали «містечком». Назва «містечко» збереглась і до наших днів. На кінець XIX ст. в селі була єврейська синагога та розташовувалася єврейська міщанська канцелярія, працювало 2 водяних млини, 12 магазинів, 16 ремісників та фабрика смоли. Також діяла православна церква і єврейська синагога. В містечку були єврейські будинки, торгові лавки, діяло єврейське кладовище. У селі зараз зберігаються дві різнопланові архітектурні споруди початку XIX ст. Вони розташовані на двох найвищих пагорбах лівого берега річки Гуйви, розділених глибоким ярмом. Архітектурним пам'ятником є католицький Троїцький костел і дзвіниця біля нього, побудовані в 1805 році. Костел вважають останнім взірцем бароко в Україні [13].

Село Зарічани розташоване на правому березі р. Тетерів за 3 км на південь від м. Житомира. Перші записи про село датуються 1650 роком, але дослідження археологів свідчать про те, що люди почали селитися тут набагато раніше. Ймовірно село виникло десь у XIII–XIV ст. у зв'язку із забудовою замку для оборони міста Житомира. Збереглась назва урочища «Замчисько» на півночі від села. Село з містом з'єднують мости на р. Тетерів, а колись річку перетинав природний міст — суцільна скеля.

На заході села знаходиться курганна група в урочищах «дачі Белецького» та «Кумани», датовані добою неоліту. Зарічани знаходяться в колі річок: з трьох сторін омивається воно водами Тетерева й Гуйви, замикає це коло автотраса Житомир-Вінниця. В природно-географічному відношенні Зарічани знаходяться на кордоні Полісся і Лісостепу, тому й така різноманітна природа. Визнаним місцем відпочинку є урочище «Вовчі гори».

Відоме село Миколаївською церквою, яка була закладена в 1903 році і не припиняла працювати ні при одному з політичних режимів, що змінились за час її існування.

На околиці с. Зарічани є німецьке військове кладовище «Хегевальд» (нім. Hegewald — «Заповідний ліс»). Воно було відновлено у 1998 році. А перші захоронення тут з'явилися в кінці 1941 року. Наказ про відкриття кладовища видав сам Гіммлер. Хоронили тут тільки німців, які проявили героїзм у боях, та високих есесівських чинів. Територія кладовища може бути одним із об'єктів у маршрутах популярних нині «темного» туризму, військового туризму. Для цього ж виду туризму можна долучити й ще одну високоатрактивну дестинацію. В с. Гуйва знаходиться ставка Гіммлера — «Хегевальд». Збереглися бункери та двоповерхова будівля колишньої німецької канцелярії, в гарному стані гідранти і стара бруківка [13].

Також в селах Станишівської громади є різноманіття локалізованих туристично привабливих об'єктів, на основі яких можуть бути побудовані туристичні маршрути. Як-от колишні панські маєтки різного ступеня збереженості. У с. Луки в такій споруді нині працює школа. В с. Піски зберегся будинок пана, а в центрі кладовища є його могила з древнім пам'ятником. У селах громади споруджено сакральні споруди, що діють і донині. Для прикладу, Церква Різдва Святої Богородиці у с. Іванків, збудована у 1784–1793 роках. У с. Піски в 1907–1914 роках сільською громадою збудована церква Георгія Переможця. Практично в кожному селі є військові захоронення часів Другої світової війни, братські могили.

Згадаємо і сучасну спортивну туристичну інфраструктуру на території Станишівської ОТГ — Кіно-спортивний комплекс «Алюр» у с. Бистрі.

Отже, в поєднанні із зручним транспортно-географічним положенням наявний туристично-рекреаційний потенціал створює найкращі передумови для формування портфелю різноманітних турпродуктів у межах громади.

Звернемо увагу на наступну територіальну громаду. З 2017 року до складу Глибочицької ОТГ входять 10 сіл із населенням 6551 осіб двох районів — Житомирського і Коростишівського. Кожне село є самобутнім, має багату культурну спадщину. Перші поселення на території громади датуються II–I тисячоліттям до нашої ери. Стародавнє городище — урочище «Замчиська гора» ранньозалізного віку — знаходиться за 1,5 км на схід від села Малі Кошарища на правому березі р. Тетерів. На території Глибочицької ОТГ у с. Кмитів розташований Кмитівський музей образотворчого мистецтва імені Йосипа Дмитровича Буханчука, відкритий 1985 року. Музей носить ім'я свого засновника. Експозиція налічує близько 3000 експонатів — переважно твори мистецтва 1950–80-х років [1].

Природно-рекреаційний потенціал громади має свої особливості:

- У с. Кмитів розміщений Кмитівський парк площею 9 га — пам'ятка садово-паркового мистецтва, об'єкт природно-заповідного фонду Житомирської області. Парк закладений в другій половині XVIII століття. Тут зростають місцеві деревні породи віком 150–200 років.
- На території сіл Великі Кошарища та Кмитів розміщені блакитні озера глибиною до 43 метрів, які є візитівкою Глибочицької ОТГ. Мережа складається з трьох водних об'єктів.
- Один із двох природних водоспадів Житомирської області розташований в урочищі «Канарська гірка» між селами Березина, Малі Кошарища, хутором Синка. Його назва — «Холодний водоспад». Довжина урочища 9 км, ширина — 1 км [1].

Об'єкт спортивно-туристичної інфраструктури — спортивно-оздоровчий табір «Олімпієць» у с. Березина, структурний підрозділ обласної школи вищої спортивної майстерності — 2017 року поновив роботу.

Транспортне сполучення Глибочицької ОТГ має риси унікальності. Європейський маршрут E40 — найдовший у Європі автошлях (Україна, Польща, Німеччина, Бельгія, Франція) довжиною 8500 км. Автомобільна дорога проходить поряд з населеними пунктами Кмитів, Великі Кошарища, Березина, Гадзинка. А у с. Глибочиця E40 проходить через нову транспортну розв'язку — трирівневий шляхопровід називають екстраординарним для України. На території Глибочицької сільської ради на завершальному етапі знаходиться будівництво аеропорту, заплановано розширення злітно-посадкової смуги [1].

Учасник кластеру Коростишівська ОТГ створена 18 грудня 2016 року. Склад громади: Коростишівська міська рада, Більковецька, Віленьківська, Вільнянківська, Здвижківська, Квітнева, Кропивнянська, Щиглівська, Вільнянська сільські ради. 15.05.2018 року приєднана ще Стрижівська сільська рада. Чисельність населення громади 30792 осіб.

Візитівкою територіальної громади є місто Коростишів — районний центр Коростишівського району Житомирської області, розташоване на берегах р. Тетерева, за 29 км на схід від Житомира, за 3 км від залізничної станції Коростишів, на автошляху Київ-Львів. Одне з найдавніших міст України, початок заснування і заселення — VI–VII століття. За легендою, містечко називалось Хмінічі і було центром одного з древлянських племен — мінчан. Перша письмова згадка як про село Житомирського повіту Київського воєводства Великого Литовського князівства припадає на 26 березня 1499 р. Шістде-

сят п'ять років воно належало Кмитам Чорнобильським, відомому і впливовому роду Правобережної України. З 1565 р. містечко було власністю графів Олізарів [5].

У 1779 році місту надане Магдебурзьке право. Наприкінці XVIII ст. володарем міста був Густав Олізар, маршал Люблінського трибуналу. Він і побудував новий маєток, школу, лікарню, відкриту 1785 року. Ще у 1608 р. родина Олізарів фундувала будівництво місцевого костелу. Спершу це був дерев'яний костел, на місці якого 1798 р. споруджено існуючий кам'яний. За часів СРСР костел використовували як зерносховище, а потім як кінотеатр. За часів незалежності України у 1991 р. бароковий костел повернуто католицькій громаді.

Статус міста Коростишеву надано у 1938 році.

Коростишів — один із відомих в Україні та за її межами центрів гранітодобувної й обробної промисловості. Вироби монументальної архітектури підприємств міста відомі по всій Україні. Проте мальовнича природа околиць Коростишева сприяє й розвиткові рекреаційного господарства. Тут функціонує санаторій «Тетерів».

Радомишльська ОТГ створювалася навколо центрального поселення (м. Радомишль) шляхом добровільного об'єднання територіальної громади міста та 15 сільських рад, до складу яких входить 42 населених пункти. Загальна чисельність населення територіальної громади 24924 особи [11].

Радомишль — одне із стародавніх міст Полісся і України. Вперше згадується у літописі 1150 р. під назвою Мичеськ, пізніше — Микгород. Нині Микгородом називається сучасний район Радомишля, де понад сто років працює відома пивоварня. 1390 року у грамоті київського князя Володимира Ольгердовича місто згадане під назвою Мицько при Тетереві. Приблизно у першій половині XVI ст. з'явилася нова назва міста. Після чергової татарської навали його з Микгорода перенесли на стратегічно вигідніше місце — стрімкий лівий берег р. Тетерів. За народною етимологією, «радісна мисль» про переселення і дала нову назву поселення — Радомисль. Перша писемна згадка про назву «Радомисль» належить до 1569 року. І лише з 1946 року в усіх документах вживається назва «Радомишль» [11]. Перелік існуючих та потенційних туристичних об'єктів міста наведемо у табл. 1.

Отже, факторами розвитку кластеру туризму є історична та природна спадщина туристичної дестинації. Кластер має вигідне географічне положення із значним логістично-транзитним потенціалом.

За приклад для розвитку Туристичного кластеру «Тетерів» пропонуємо взяти досвід Асоціації «Поділля Перший» [4]. Але адаптувати його до умов

Житомирщини, оскільки Туристичний кластер «Тетерів» має більш багату історико-культурну спадщину.

Враховуючи відсутність достатньої кількості потрібних капіталовкладень у Туристичному кластері «Тетерів», більше уваги варто приділяти галузям, які не потребують для свого розвитку великих коштів. До таких галузей належить сільський зелений туризм. Для українського села це варіант отримання додаткового доходу, створення робочих місць для інших членів сім'ї, зміцнення місцевої економіки, підвищенні культурно-освітнього рівня та розширення світогляду сільського населення.

Сільський туризм — вид туризму, який відбувається у сільській місцевості і використовує його цін-

ності: сільський спосіб життя, природне середовище, місцеву культуру, традиційну архітектуру, участь у місцевих культурних подіях. Тому до факторів розвитку Туристичного кластеру «Тетерів» можна віднести: облаштованість сільської території та її цінності для мешканців міст, для яких село — це втеча від натовпу та промисловості; зростання моди на відпочинок у природному середовищі; розвиток транспорту, що дає можливість швидкого та легкого доступу туристів до територій з чистим довкіллям; доступність сільського виду відпочинку для осіб з невеликими доходами; традиції сільської гостинності, місцева кухня з типовими сільськими стравами.

Для кластеру актуальною є проблема працевлаштування. Певна частина жителів ОТГ працюють на

Таблиця 1

Основні існуючі та потенційні туристичні об'єкти Радомишля

№	Назва	Коротка характеристика
1	«Криниченька» (місце, де ростуть реліктові дуби)	Місцина на автошляху, що веде з Радомишля до Кочерева Вік легендарних дубів 500 років, висота 35 метрів, в обхваті 5 метрів 50 сантиметрів.
2	Символічна арка-брама «Радомишль»	У 1975 р. буря зламала одного з могутніх дубів. По розпорядженню директора лісгоспу зі стовбура впавшого дуба вирізали символічну арку-браму на в'їзді у місто
3	Музей флори та фауни	Розташований на території дендропарку ДП «Радомишльське лісомисливське господарство». Заснований у 1968 р.
4	Радомишльський Свято-Миколаївський собор	Собор будувався одночасно з Володимирським собором у Києві (1862–1882 рр.). Розпис багатьох стін, стель і плафонів в обох храмах тотожний. Краєзнавці вважають, що серед імовірних авторів розпису храму В. Васнецов, М. Нестеров, М. Врубель.
5	Водонапірна вежа м. Радомишля	Водонапірна вежа збудована в 1898 р. Висота 40 м. Головний архітектор К. Енш. Башту використовували для спостережень і як пожежну. Ця пам'ятка є неформальним символом міста.
6	Радомишльський народний краєзнавчий музей	Музей створено у 1959 р., в 1970 р. присвоєно почесне звання «народний». Будівля споруджена в кінці XIX ст. невідомим архітектором, використано мотиви класицизму. Будинок належав купцю першої гільдії Герар Гореншейну. У музеї приблизно 2000 експонатів. В шести експозиціях — картини, фото, макети, предмети декоративно-ужиткового мистецтва.
7	Палеолітична Радомишльська стоянка первісних людей	Це загальна назва чотирьох пізньопалеолітичних стоянок (Радомишль I, II, III та IV), що знаходяться на північній околиці м. Радомишля.
8	Історико-культурний комплекс «Замок Радомишль»	Відкрився 30 вересня 2011 р. Створено перший у світі музей домашньої ікони та старожитностей. Комплекс включає концертну залу для камерної музики на 150 місць, обрядову залу для урочистих подій, старовинну трапезну, вежу із 158 сходинок.
9	Мистецький маєток в с. Ставки	Створена споруда 1792 р. Власник маєтку Станіслав Дунін-Вонсович (1785–1864) — граф герба Лябендзь, полковник французької служби, бригадний генерал Війська Польського. Біографія уродженого в Україні польського аристократа й воїна, таємниці його місії при особі імператора Наполеона є основою для проведення у Ставках заходів, що підкреслюють переплетення історичних доль українців, поляків та французів.
10	Найстаріша дерев'яна школа в с. Ставки	Школа збудована у 1895 році за власні кошти небагатої дворянки Ольги Вангенгейм. Красива дерев'яна будівля, прикрашена різьбленням. Тут досі навчаються діти. Школа збудована за проектом В. А. Безсмертного — знаменитого київського архітектора, автора проектів будинку Ф. Ягимовського («будинок з котами») на вул. Гоголівській та Казенного винного складу на Кудрявці.

Джерело: складено автором за [11]

підприємствах та установах обласного центру, певна частина зайняті у особистому сільському господарстві. Туризм може частково сприяти вирішенню проблеми зайнятості.

Бар'єром у розвитку туризму може стати недостатня сформованість комплексу туристичних послуг, не завжди якісний турпродукт, слабкорозвинуті елементи туристичної інфраструктури. Щоб уникнути даних ризиків необхідне тісне об'єднання та формування інтеграційних процесів у кластері за зразком, зображеним на рис. 1.

В Туристичному кластері «Тетерів» повинні об'єднатися власники агроосель та магазинів, кулінари, фермери, митці, працівники освітніх та просвітницьких установ (школи та бібліотеки), представники місцевої влади та громадських організацій, безробітні з метою виробництва та просування на ринок високоякісного конкурентоздатного турпродукту.

Відпочинок на селі має стати основним турпродуктом кластеру на його перших етапах функціонування. Туристам запропонують агрооселі з усіма зручностями, екологічно чисті, натуральні продукти харчування, забезпечать дотримання стандартів з обслуговування. Кластер, за нашим баченням, повинен працювати за різними напрямками (рис. 2).

Вартість проживання разом з харчуванням становитиме від 200 грн на день на особу. Риболовля, катання на човнах, походи по гриби, знайомство

з народними обрядами і ремеслами — безкоштовні. За додаткову плату можуть бути організовані екскурсії до пам'яток історії та культури, які є у зоні досяжності. На узбережжі річок можливо проводити літнє таборування, розраховане на дітей від 10 років і дорослих. На базі кластеру може діяти клуб вивчення іноземних мов — програма для дітей 12–14 років. Діти можуть жити і харчуватися у сільських господарів.

Основними перевагами кластерної моделі організації туристичної діяльності в межах басейну р. Тетерів є:

- підвищення економічної ефективності і конкурентоспроможності об'єднаних у туристичний кластер підприємств порівняно з відокремленою діяльністю за рахунок координації спільних дій;
- зменшення собівартості послуг за рахунок спільного використання туристичних ресурсів та обслуговуючих інфраструктурних об'єктів, розширення кола постачальників та споживачів турпослуг, розвитку кооперації та договірної спеціалізації;
- стимулювання інноваційного розвитку, розширення доступу до інновацій шляхом збільшення міжфірмових потоків ідей та інформації;
- формування локального галузевого ринку праці, що дозволяє реалізувати обмін співробітниками, їх стажування, підвищення кваліфікації;
- покращення інвестиційної привабливості дестинації;

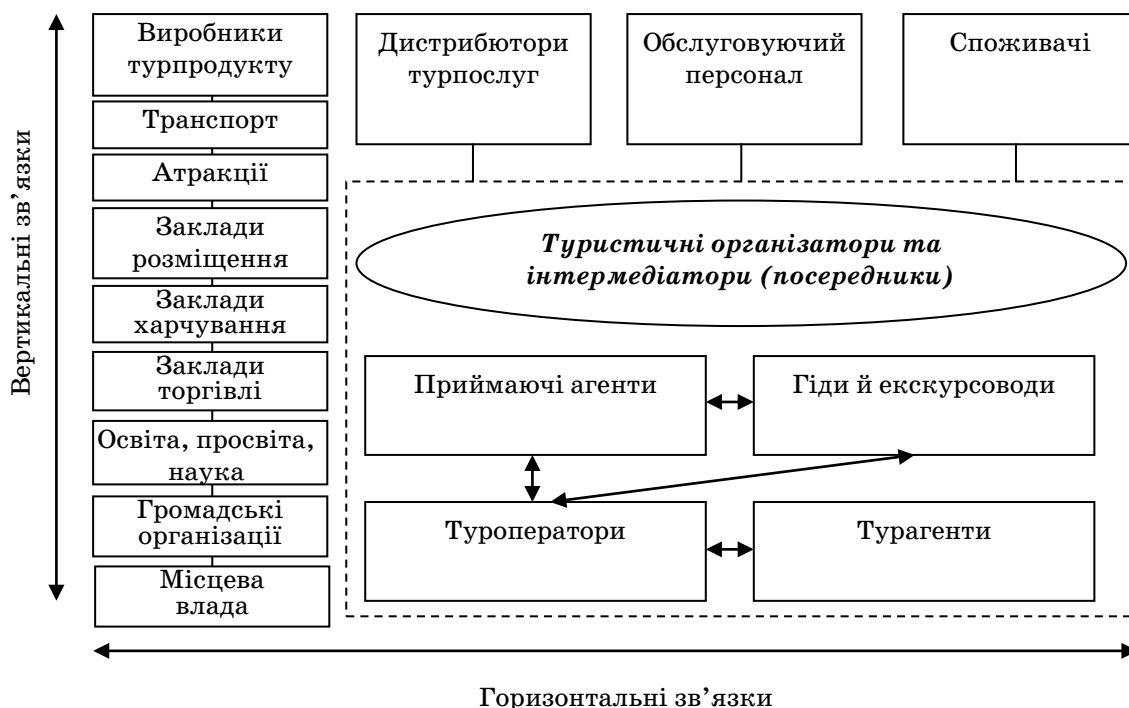

Рис. 1. Горизонтальні та вертикальні зв'язки у Туристичному кластері «Тетерів»

Джерело: складено автором

Пропоновані напрями діяльності туристичного кластеру		
Організаційний	Освітній	Інформаційний
<ul style="list-style-type: none"> - координація роботи місцевих підприємств по обслуговуванню туристів; - взаємодія з органами місцевої влади та громадськими організаціями; - забезпечення отримання стандартів з обслуговування туристів. 	<ul style="list-style-type: none"> - проведення тренінгів та семінарів; - надання консультацій; - заняття в «Англійському клубі» ; - підготовка та проведення освітніх заходів, організованих на запити та потреби гостей. 	<ul style="list-style-type: none"> - маркетинг сільського туризму; - створення інформаційної інфраструктури для забезпечення потреб туристів.
Відпочинок на лоні природи	Освітньо-краєзнавчі програми	Програми оздоровлення
<ul style="list-style-type: none"> - проведення екскурсій по мальовничих куточках; - активний відпочинок на річці, в лісі; - риболовля; - походи за грибами та ягодами. 	<ul style="list-style-type: none"> - екскурсії по пам'ятних місцях регіону; - участь у народних обрядах; - навчання народним промислам. 	<ul style="list-style-type: none"> - трав'яні ванни; - лікувальний масаж; - гідромасаж на річках кластеру; - лікувальні глини; - фіточаї.

Рис. 2. Пропоновані напрями діяльності Туристичного кластеру «Тетерів»

Джерело: розробка автора

- кластеризація туристичної діяльності стимулює зростання і розвиток інших виробництв, створення оптимальних умов для організації нових фірм, функціонування яких пов'язане з наявністю трудових ресурсів відповідної кваліфікації, особливих режимів оподаткування та інвестицій, обслуговуючих і координуючих структур;
- сприяння налагодженню зв'язків між державними і бізнесовими колами при розв'язанні економічних проблем дестинації;
- спільна рекламно-інформаційна, маркетингова діяльність з метою підтримання туристичного бренду, діяльність кластера як саморегульованої організації з метою запобігання неякісному сервісу та управління ризиками стимулюватиме позиціонування дестинації як привабливого місця відпочинку й розваг, проведення масових івентивних заходів рекреаційного, оздоровчого, освітнього і ділового характеру.

Таким чином, Туристичний кластер «Тетерів» дозволить одержати синергетичний та мультиплекативний ефект (ефект взаємозв'язку).

Проте існує і низка недоліків та ризиків, які стосуються функціонування кластера в цілому та, зокрема, ядра кластеру — агроосель. Результатом застосування методики SWOT-аналізу стала сформована система сильних і слабких сторін, можливостей та загроз щодо розвитку Туристичного кластеру «Тетерів» (табл. 2).

Отже, туристичний кластер «Тетерів» має перспективу діяльності, орієнтуючись на використання місцевих природних ресурсів та ініціативу серед ділових кіл. В успішному розвитку цієї галузі особливе значення має орієнтація на культурну спадщину району та порівняно розвинуту транспортну інфраструктуру, близькість до обласного центру.

А перспективне завдання кластеру — це новий туристичний продукт, сукупність послуг з організації перевезення, розміщення, харчування туристів, який би виходив за рамки традиційного уявлення про туристичну пропозицію дестинації, і, неодмінно, враховував би природну, історико-культурну специфіку туристичної дестинації та гостинність населення.

SWOT-аналіз діяльності Туристичного кластеру «Тетерів»

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – наявність ініціативи широкого кола учасників щодо підтримки розвитку кластеру; – сприятливе географічне розташування на перетині транспортних шляхів; – наявність місцевих рекреаційних ресурсів (гідрологічні, лісові ресурси тощо); – сприятливі природно-кліматичні умови; – наявність земель оздоровчого і рекреаційного призначення; – існування досвіду прийому рекреантів у агрооселях; – наявність пам'яток історії та культури; – наявні трудові ресурси, які можуть бути задіяні у роботі кластеру. 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатнє інфраструктурне забезпечення, невідповідність рівня сервісу та побутових умов у агрооселях сучасним європейським стандартам; – недостатня інвестиційна привабливість регіону; – низький рівень розвитку матеріально-технічної бази рекреації; – обмеженість фінансових ресурсів у власників агроосель; – недостатній рівень знань іноземної мови та засад туристичного бізнесу серед власників агроосель; – обмежене поєднання нового житлового будівництва з традиційною архітектурою; – незадовільний стан пам'яток історії та культури; – практично відсутність матеріальної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності з боку органів влади; – відсутність досвіду ведення бізнесу у потенційних нових учасників кластеру; – існуючі суспільні бар'єри до розвитку кластеру.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – розширення екскурсійної діяльності; – розвиток культурно-пізнавального, освітнього, спортивного, військового, «темного», ностальгійного туризму; – зростання популярності відпочинку у сільській місцевості. 	<ul style="list-style-type: none"> – мінливість попиту (запитів) споживачів турпослуг; – висока конкурентність на регіональному ринку турпослуг із закладами інших організаційних форм масової рекреації; – рекламування туристичними фірмами послуг зарубіжних країн; – конкуренція з боку сусідніх районів; – посилення податкового тиску; – зростання залежності від інновацій; – погіршення екологічної ситуації у випадку відродження місцевих виробництв; – нестабільна соціально-економічна, геополітична, епідеміологічна ситуація; – занепад кластеру при відсутності стратегії його подальшого розвитку.

Джерело: розробка автора

Для удосконалення роботи кластеру слід втілювати стратегію диверсифікації турпродукту. У перспективі слід розвивати сільський зелений туризм спільно з іншими видами туризму:

- активний пішохідний, велосипедний, кінний, автомобільний туризм — подорожі до природних, історичних, культурних пам'яток за розробленими туристичними маршрутами;
- військовий туризм (воєнний туризм, мілітарі туризм, зброярський туризм) — подорожі, метою яких є відвідання місцевостей, пов'язаних з військовими діями, місць поховання загиблих воїнів;
- екологічний туризм — різновид науково-пізнавального туризму, що може здійснюватися на екологічно чистій території, слід прокласти екологічні стежки та організувати їх обслуговування;
- етнічний та ностальгійний (сентиментальний) туризм — подорожі, під час яких туристи вивчають визначену етнічну групу населення, її життя, особливості культури, побуту тощо;
- оздоровчий туризм — лікування та відпочинок на базі бальнеолікарні та санаторіїв;

- освітній туризм — організація тематичних екскурсій, проведення освітньо-краєзнавчих програм, тренінгів та семінарів;
- подієвий туризм (організація й відвідування фестивалів; участь у спортивних змаганнях, відвідування цих заходів уболівальниками);
- релігійний туризм екскурсійної пізнавальної спрямованості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Застосування кластерного підходу є закономірним етапом у розвитку економіки. Гармонійний розвиток туристичної сфери регіону буде більш системним за умови кластерних формувань.

Проблеми кластерів насамперед зводяться до недостатньої якості і доступності різних видів інфраструктури, недостатнього рівня організаційного розвитку кластеру. Перепопу розвитку кластерам чинить відсутність відповідної законодавчої бази. Успішна реалізація кластерних ініціатив можлива лише за умови продуманої державної регіональної політики у цій сфері. За приклад можна було би взяти досвід пострадянських країн (Литви).

Кластер є ефективною формою управління економічними і соціальними процесами. Кластерний підхід в туристичній галузі активізує підприємництво через концентрацію ділової активності, тому сприяє створенню робочих місць, доходів, поліпшенню якості туристичних послуг та якості життя населення на території його запровадження. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності, можливості інтеграції інтелектуальних, природно-рекреаційних, трудових, фінансових і матеріальних ресурсів. Діяльність туристичних кластерів також сприяє максимальному використанню інноваційних і комунікаційних технологій, підвищенню рівня кваліфікації та інтелектуального потенціалу працівників.

Туристичний кластер «Тетерів» складається із комбінації галузей, що створюють турпродукт, і умов для підвищення його конкурентоспроможності. Між ними встановлено вертикальні та горизонтальні зв'язки, що сприяють його інтеграції. Для кластеру слід втілювати стратегію диверсифікації турпродукту.

В цілому, гармонійний розвиток туристичної сфери України буде більш системним за умови клас-

терних формувань. Проте реалізація кластерних ініціатив можлива лише за умови активізації державної регіональної політики у сфері кластеризації.

Застосування наукових засад геопланування до формування Туристичного кластеру «Тетерів» забезпечить раціональне (ефективне й інтенсивне) використання територіальних ресурсів туризму з комплексним урахуванням географічних, економічних, архітектурно-будівельних та інженерно-технічних факторів і умов.

Для подальшого розвитку туризму в Туристичному кластері «Тетерів» необхідно: створення нових ніш та об'єктів туризму для залучення більшої чисельності відвідувачів; розвиток туристичних продуктів з точки зору якості, екологічності та отримання максимального економічного ефекту; забезпечення того, щоб турпродукт відповідав очікуванням клієнтів або навіть перевершував їх; вивчення існуючих туристичних продуктів та поліпшення їхнього асортименту для задоволення інтересів відвідувачів і забезпечення повторних візитів; включення туристичних об'єктів у міжрегіональні та міжнародні туристичні маршрути.

Література

1. Глибочицька об'єднана територіальна громада. URL: <https://glybochytisia-rada.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2020)
2. Житомир: Паспорт міста 2016. URL: <https://2030.zhitomir.ua/upload/iblock/883/883e3ff63a2115d64486024e2ed61928.pdf> (дата звернення: 10.09.2020)
3. Кальченко О. М. Кластеризація в туристичній галузі. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcndtu/ekon/2009_39/22.htm (дата звернення: 08.10.2020)
4. Концепція впровадження кластерної моделі. Матеріали асоціації «Поділля Перший». URL: http://www.pprngo.org/sub_page.php?menu=2&id=53&pid=13. (дата звернення: 20.08.2019)
5. Коростышівська міська рада. URL: <https://korostyshiv-rada.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2020)
6. Костриця М. М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика / етноісторичний туристичний кластер «Древлянська земля» / за ред. Є. Ходанівського, Ю. Цалко. Житомир: Житомир. держ. технол. ун-т, 2006. 194 с.
7. Митрофанова А. В., Кропинова Е. Г. Регионально-географический подход к понятию «туристско-рекреационный кластер» // Вестник Российского государственного университета им. И. Канта. 2009. Вып. 1. С. 70–75.
8. Портер М. Э. Конкуренция: учебное пособие. пер. с англ. Москва: Изд. дом «Вильямс», 2001. 496 с.
9. Посібник з кластерного розвитку. Україна: Послуги з підтримки МСП в пріоритетних регіонах. EuropeAid/121495/C/SV/UA. URL: <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf> (дата звернення: 10.10.2020)
10. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 09.09.2020)
11. Радомишльська громада. URL: <https://radmr.gov.ua/> (дата звернення: 10.10.2020)
12. Соколенко С. Як на основі кластерів підняти конкурентоспроможність економіки України. URL: <http://ucluster.org/blog/2011/11/yak-na-osnovi-klasteriv-pidnyati-konkurentospromozhnist-ekonomiki-ukraini/#comments> (дата звернення: 09.08.2020)
13. Станишівська громада. URL: <http://stanyshivska.gromada.org.ua/> (дата звернення: 10.10.2020)
14. Тетерівська об'єднана територіальна громада. URL: <https://teterivska-gromada.gov.ua/> (дата звернення: 10.10.2020)

15. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид., випр. та доповн. К.: КНТЕУ, 2009. 463 с.

16. Федотова Ю.В. Міжнародний досвід формування кластерних структур та можливості його використання в регіонах України // Інноваційна економіка. № 3. 2010. С. 42–45.

References

1. Ghlybochycjka ob'jednana terytorialjna ghromada (2020). URL: <https://glybochycjsia-rada.gov.ua/> (accessed 10.11.2020)

2. Zhytomyr: Pasport mista (2016). URL: <https://2030.zhitomir.ua/upload/iblock/883/883e3ff63a2115d64486024e2ed61928.pdf> (accessed 10.09.2020)

3. Kaljchenko O.M. (2009), Klasteryzacija v turystychnij ghaluzi. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcndtu/ekon/2009_39/22.htm (accessed 08.10.2020)

4. Koncepcija vprovadzhennja klasternoji modeli. Materialy asociaciji «Podillja Pershyj». (1998). URL: http://www.ppngo.org/sub_page.php?menu=2&id=53&pid=13. (accessed 20.08.2019)

5. Korostyshivsjka misjka rada (2020). URL: <https://korostyshiv-rada.gov.ua/> (accessed 10.09.2020)

6. Kostrycja M. M. (2006), Siljskyj turizm: teorija, metodologhija, praktyka / etnoistorychnyj turystychnyj klaster «Drevljansjka zemlja» / za red. Je. Khodanivskogho, Ju. Calko.. Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. tekhnol. un-t.

7. Mytrofanova A. V., Kropynova E. Gh. (2009), Reghionaljno-gheoghrafycheskyj podkhod k ponjatyju «turystsko-rekreacyonnyj klaster» // Vestnyk Rossyjskogho ghosudarstvennogho unyversyteta ym. Y. Kanta. № . 1. P. 70–75.

8. Porter M. (2001), Konkurencyja: uchebnoe posobyje. per. s anghl. Moskva: Yzd. dom «Vyljjams».

9. Posibnyk z klasternogho rozvytku. Ukraijna: Poslughy z pidtrymky MSP v prioritytnykh reghionakh. Europe-Aid/121495/C/SV/UA (2006). URL: <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf> (accessed 10.10.2020)

10. Zakon Ukraijny (01.07.2010) Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (accessed 09.09.2020)

11. Radomyshljsjka ghromada (2020). URL: <https://radmr.gov.ua/> (accessed 10.10.2020)

12. Sokolenko S. (2011), Jak na osnovi klasteriv pidnjaty konkurentospromozhnistj ekonomiky Ukraijny. URL: <http://ucluster.org/blog/2011/11/yak-na-osnovi-klasteriv-pidnyati-konkurentospromozhnist-ekonomiki-ukraini/#comments> (accessed 09.08.2020)

13. Stanyshivsjka ghromada (2020). URL: <http://stanyshivska.gromada.org.ua/> (accessed 10.10.2020)

14. Teterivsjka ob'jednana terytorialjna ghromada (2020). URL: <https://teterivska-gromada.gov.ua/> (accessed 10.10.2020)

15. Tkachenko T.I. (2009), Stalyj rozvytok turizmu: teorija, metodologhija, realiji biznesu: monoghrafija. 2-ghe vyd., vypr. ta dopovn. K.: KNTU, 2009.

16. Fedotova Ju.V. (2010), Mizhnarodnyj dosvid formuvannja klasternykh struktur ta mozhlyvosti jogho vykorys-tannja v reghionakh Ukraijny // Innovacijna ekonomika. № 3. P. 42–45.

Сментина Наталія Валентинівна
*доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри економіки, права та управління бізнесом
Одеський національний економічний університет*

Сментина Наталья Валентиновна
*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой экономики, права и управления бизнесом
Одесский национальный экономический университет*

Smentyna Nataliia
*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Economics, Law and Business Management
Odessa National Economic University
ORCID: 0000-0002-3205-1377*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6454

**ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

**ПЛАНИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ОБЪЕДИНЁННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ГРОМАД**

**PLANNING OF THE AMALGAMATED TERRITORIAL
COMMUNITIES' ECONOMIC DEVELOPMENT**

Анотація. У роботі представлено результати дослідження основних складових процесу планування місцевого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. Увага сконцентрована навколо актуальних питань, що постають перед органами місцевого самоврядування у частині запровадження ефективної політики місцевого економічного розвитку. Обґрунтовується необхідність формування робочої групи з місцевого економічного розвитку, як команди осіб, на яких покладається відповідальність за розробку та реалізацію перспективного плану економічного розвитку добровільно об'єднаної територіальної громади. Визначено вимоги до складу робочої групи з місцевого економічного розвитку та аргументовано необхідність його диверсифікації за критерієм приналежності її членів до різних категорій зацікавлених сторін місцевого економічного розвитку. Визначено аргументи для залучення бізнесу та громадськості до процесу планування місцевого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.

Обґрунтована важливість розробки економічного профілю об'єднаних територіальних громад як аналітичного документа, який узагальнює інформацію відносно соціально-економічного стану в громаді та є важливим ключовим ресурсом для прийняття подальших управлінських рішень у частині вибору інструментів місцевого економічного розвитку. Визначено потенційних користувачів документа. Запропонована структура економічного профілю об'єднаних територіальних громад та визначено вимоги до змісту його п'яти розділів.

Визначено пріоритетні інструменти активізації місцевого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. Виявлені загальні тенденції вибору членами робочої групи пріоритетних інструментів місцевого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад. Надані аргументи відносно доцільності запровадження пріоритетних інструментів місцевого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад з точки зору даних економічного профілю, зокрема аргументи щодо кооперативного руху в сільському господарстві. Визначено пріоритетний інструмент місцевого економічного розвитку для об'єднаних територіальних громад зі значним рекреаційним потенціалом та погано обладнаною туристичною інфраструктурою.

Ключові слова: планування, місцевий економічний розвиток, добровільно об'єднана територіальна громада, робоча група, економічний профіль.

Аннотация. В работе представлены результаты исследования основных составляющих процесса планирования местного экономического развития объединенных территориальных громад. Внимание сконцентрировано вокруг актуальных вопросов, стоящих перед органами местного самоуправления в части внедрения эффективной политики местного экономического развития. Обосновывается необходимость формирования рабочей группы по местному экономическому развитию, как команды лиц, на которых возлагается ответственность за разработку и реализацию перспективного плана экономического развития добровольно объединенной территориальной громады. Определены требования к составу рабочей группы и аргументирована необходимость его диверсификации по критерию принадлежности ее членов к различным категориям заинтересованных сторон местного экономического развития. Определены аргументы относительно привлечения бизнеса и общественности к процессу планирования местного экономического развития объединенных территориальных громад.

Обоснована важность разработки экономического профиля объединенных территориальных громад, как аналитического документа, который обобщает информацию относительно социально-экономического положения в громаде и является важным ключевым ресурсом для принятия дальнейших управленческих решений в части выбора инструментов местного экономического развития. Определены потенциальные пользователи документа. Предложена структура экономического профиля объединенных территориальных общин и определены требования к содержанию его пяти разделов.

Определены приоритетные инструменты активизации местного экономического развития объединенных территориальных громад. Выявлены общие тенденции выбора членами рабочей группы приоритетных инструментов местного экономического развития объединенных территориальных громад. Приведены аргументы относительно целесообразности внедрения приоритетных инструментов местного экономического развития объединенных территориальных громад с точки зрения данных экономического профиля, в частности аргументы относительно кооперативного движения в сельском хозяйстве. Определен приоритетный инструмент местного экономического развития для объединенных территориальных общин со значительным рекреационным потенциалом и плохо оборудованной туристической инфраструктурой.

Ключевые слова: планирование, местное экономическое развитие, добровольно объединенная территориальная громада, рабочая группа, экономический профиль.

Summary. The paper deals with the results of studying the main components of a process of planning local economic development of the amalgamated territorial communities.

Author focuses on current issues facing local governments in implementing an effective policy of local economic development. It substantiates the necessity of forming a Local Economic Development Working Group and points the requirements for its members. Author argues the necessity to diversify a Local Economic Development Working Group by criterion of belonging its members to various categories of local economic development stakeholders. The arguments for involving business and community to the planning process of amalgamated territorial communities' local economic development identified. The importance to develop an Economic Profile of amalgamated territorial communities as an analytical document defined as well as double meaning of the document for an amalgamated territorial community. The paper defines potential users of economics profile of amalgamated territorial community. Author proposes the structure of an analytical document and determines the requirements for the content of its five sections. Priority tools for activating local economic development of amalgamated territorial communities identified. The general tendencies of choosing the priority instruments of local economic development of amalgamated territorial communities by the members of the working group noted. There are arguments concerning expediency of introducing the priority instruments of local economic development of amalgamated territorial communities from the point of view of the data of the economic profile, in particular there are arguments concerning cooperative movement in agriculture. The priority instrument of local economic development for amalgamated territorial communities with significant recreational potential and poorly equipped tourist infrastructure is determined.

Thus, in the process of planning local economic development of the amalgamated territorial communities it is necessary to focus on the following important components: creation Local Economic Development Working Group, drawing up an Economic Profile, choosing the priority instruments of local economic development and justification expediency for their implementation.

Key words: planning, local economic development, amalgamated territorial community, working group, economic profile.

Постановка проблеми. Процеси децентралізації в Україні актуалізують дослідження проблематики забезпечення економічного зростання на рівні добровільно об'єднаних територіальних громад, підґрунтя якого формують дії суб'єктів господарювання, спрямовані на примноження еко-

номічних ресурсів територіального утворення та отримання позитивного соціально-економічного ефекту. У витоках процесу забезпечення економічного зростання лежить питання планування, що допомагає проаналізувати ресурсний потенціал в усіх його різновидах, визначити базові проблемами

та окреслити ключові вектори розвитку, успішна реалізація яких можлива, перш за все, завдяки залученню наявних ресурсів. У процесі планування увага концентрується на пошуку можливостей вдосконалення еко-системи, втіленні ідей розвитку у конкретні проектні пропозиції, економічному обґрунтуванні їх реалістичності та визначенні соціальної корисності. Відтак, успіх економічного та соціального розвитку територіальних утворень, що виникли в результаті добровільного об'єднання населених пунктів, поєднаних географічною близькістю, значною мірою залежить від здатності органів місцевого самоврядування втілювати політику місцевого економічного розвитку та від відповідної інституційної підтримки усіх перетворень. Серед актуальних питань, що постають перед органами місцевого самоврядування у частині запровадження ефективної політики місцевого економічного розвитку, — пошук та задіяння на потреби місцевого розвитку внутрішніх ресурсів; впровадження дієвих стимулів та важелів, зорієнтованих на стимулювання економічного зростання громад, залучення громадян до вирішення актуальних питань місцевого розвитку та підвищення їх самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема планування на рівні добровільно об'єднаних територіальних громад посідає чільне місце серед наукових розробок останніх років. Актуальність її дослідження обумовлено започаткуванням реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Зокрема, сучасним підходам до планування розвитку громад, місцевого економічного розвитку, сталому розвитку, використанню інноваційних інструментів в плануванні, системі діагностики та оцінки стану громади, питанням стратегічного та просторового планування присвятили розробки, наприклад, Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко [1], С. Біла, О. Шевченко, М. Кушнір [2], А. Ткачук, В. Кашевський, П. Мавко [3] та багато інших науковців. Разом з тим, вимагає більшої уваги дослідників опис першочергових виважених кроків на рівні добровільно об'єднаних територіальних громад у частині запровадження ефективної політики місцевого економічного розвитку.

З урахуванням зазначеного вище, мета статті полягає у дослідженні базових складових процесу планування економічного розвитку добровільно об'єднаних територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, акцептуючи увагу на економічному розвитку добровільно об'єднаних територіальних громад, змінює підходи до управління на місцях. З моменту її запо-

чаткування добровільно об'єднані територіальні громади зобов'язані самостійно дбати про свій майбутній розвиток: планувати та сприяти його реалізації, визначаючи інструменти, що дозволять розвиватися, спираючись на власний потенціал та одночасно проявляти активність щодо пошуку альтернативних джерел фінансування планових заходів.

Для того щоб досягти успіхів у плануванні, а у подальшому і реалізації розробленого перспективного плану місцевого економічного розвитку, перш за все, з великою відповідальністю треба підходити до формування команди осіб, на яких покладаватиметься відповідальність за розробку та реалізацію розробленого перспективного плану місцевого економічного розвитку. При формуванні такої команди важливо замислитися над тим, чи є в громаді особи, здатні стати справжніми двигунами змін на краще. Відтак до складу такої команди необхідно долучити тих, хто має спільне бачення розвитку громади, людей, що працюватимуть разом задля розвитку місцевої економіки, тих, що зможуть зосередитись на якісному виконанні/впровадженні програм з місцевого розвитку та наданні якісних послуг відповідно до загальної стратегії розвитку громади.

Розуміючи важливість питання, в новоутворених добровільно об'єднаних територіальних громадах, які долучаються до участі у міжнародних грантових проектах і програмах та дотримуються методичних рекомендацій донорів щодо стратегічного планування на місцях, наразі утворено такі команди. У громадах створюються: робоча група з місцевого економічного розвитку / дорадча рада з місцевого економічного розвитку / рада з питань місцевого економічного розвитку / комітет з економічного розвитку або інші подібні за функціональним призначенням органи. Найбільшого поширення отримало створення робочої групи з місцевого економічного розвитку. Зазвичай офіційний склад робочої групи з місцевого економічного розвитку має затверджуватися розрядженням голови об'єднаної територіальної громади.

Попри відсутність ідентичності у назві при створенні команди відповідальних за місцевих економічний розвиток у громадах дотримуються єдиного підходу в частині формування диверсифікованого складу учасників; серед членів утворених команд є представники влади, бізнесу та громадського суспільства. Найбільша частка припадає на представників влади, що у свою чергу мають забезпечити мотивацію та спроможність ключових учасників (так званих стейкхолдерів [4, с. 157]) місцевого економічного розвитку ефективно співпрацювати; гармонізувати інтереси інших зацікавлених сторін. Бізнес, співпрацюючи з владою, обізнаний перспективами

розвитку об'єднаної територіальної громади, перспективами державної підтримки окремих галузей. Відтак, він будує свої плани на майбутнє, визначає можливості розширення, диверсифікаційні діяльності, успішно функціонує та розвивається, поповнюючи місцевий бюджет податковими надходженням та забезпечуючи робочі місця для мешканців, консультує мешканців відносно труднощів у зачаткуванні та веденні бізнесу, заохочуючи їх до підприємницької діяльності на благо громади. Залучення громадськості до процесу планування важливе з позиції того, що громадяни висловлять свою думку, у процесі комунікацій вони дізнаються більше про громаду, про її потенціал, обізнаність місцевими проблемами і бажання вплинути на їх вирішення сприятиме формуванню патріотизму.

Як офіційний орган робоча група з місцевого економічного розвитку має перейматися проблемами пошуку інструментів забезпечення місцевого економічного розвитку, обґрунтуванням доцільності їх реалізації. Вибору інструментів передують детальне знайомство зі складовими потенціалу територіального утворення. Одночасно, узагальнення інформації про добровільно об'єднану територіальну громаду та її представлення в розрізі важливих для потенційних інвесторів, роботодавців, грантодавців аспектів, сприймається як важливий інструмент активізації місцевого розвитку, оскільки може слугувати свого роду певним рекламним буклетом об'єднаної територіальної громади.

Інформацію відносно важливих складових потенціалу територіального утворення узагальнює такий аналітичний документ, як економічний профіль добровільно об'єднаної територіальної громади. У документі, на нашу думку, має бути представлена інформація щодо наявного потенціалу місцевої економіки, конкурентних позицій громади, перспектив розвитку, тощо, що дозволить сприймати його як певну базу для покращення «екосистеми», заснування нових видів бізнесу та сприяння економічній діяльності у громаді.

Робота з аналітичними матеріалами добровільно об'єднаних територіальних громад, які приймають участь у проекті «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» [5], дозволяє запропонувати структурувати документ в розрізі п'яти частин (розділів). Перший розділ з назвою «Загальна характеристика громади», на нашу думку, повинен містити відомості про офіційну назву об'єднаної територіальної громади, рік утворення, загальну площу та населені пункти, що увійшли до її складу, кількість осіб, що мешкає на її території. У ньому також необхідно подати інформацію про географічне

розташування об'єднаної територіальної громади, зазначивши громади, з якими вона межує. Бажано застосовувати у розділі елементи порівняльного аналізу — а саме зазначити інформацію за низкою показників, наприклад, такими як площа, населення, щільність населення громади (за можливості в розрізі населених пунктів, що увійшли до складу ОТГ) порівняно з районним центром та регіоном. Важливо також визначити роль, яку відіграє громада на регіональному, обласному та національному рівнях.

Другий розділ з назвою «Характеристика місцевого економічного середовища у громаді», на нашу думку, повинен узагальнити інформацію відносно структури земельного фонду, пріоритетних галузей економіки, які є в об'єднаній громаді, обсягів виробництва продукції за видами діяльності, про великі підприємства, які знаходяться у громаді, про структуру експорту продукції, яка виробляється у громаді, доходи та видатки бюджету, а також показники планової інвестиційної діяльності у громаді на перспективу (йдеться про проекти, що мають пріоритет реалізації відповідно до стратегії).

Наступний розділ — «Населення та ринок робочої сили» має охоплювати відомості про чисельність населення (сумарно по всіх населених пунктах, що увійшли до складу об'єднаної територіальної громади, а також в розрізі населених пунктів, що увійшли до її складу), характеристику населення (середній вік мешканців, щільність населення), етнічний склад, конфесійну приналежність, природний та міграційний рух, розподіл населення за віком, рівні освіти серед населення у віці понад 18 років. У розділі повинні бути подані узагальнені тенденції щодо розміну заробітної плати, зміни зайнятості населення, інформація щодо розподілу зайнятості за видами діяльності, рівень зареєстрованого безробіття та навантаження на одну вакансію.

Четвертим є розділ «Інфраструктура», що у свою чергу, на нашу думку, має поділятися на такі складові: економічна, соціальна, фізична інфраструктура. Блок «Економічна інфраструктура» знайомить потенційних користувачів з суб'єктами господарської діяльності, що зареєстровані на території громади, найбільшими роботодавцями, показниками роботи малого бізнесу. Блок «соціальна інфраструктура» характеризує дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади у громаді, місткість лікарень, місткість споруд культурно-спортивного призначення, громадські організації, які працюють у громаді, засоби масової інформації, фінансову інфраструктуру (відділення банків), розвиток мережі зв'язку, наявність та якість доступу до Інтернет, розвиток мережі підприємств роздрібної торгівлі.

Блок «фізична інфраструктура» узагальнює дані про житловий фонд, водопостачання та водовідведення у громаді, теплопостачання, енергопостачання, енергозберігання, опис можливостей для розміщення гостей у готелях, пансіонатах, турбазах, агрооселях.

В останньому розділі аналітичного документу необхідно представити інформацію відносно врядування: структури виконкому, зазначити координати старостів населених пунктів та власне реквізити громади.

На підставі зазначено вище видно, що за змістовним наповненням документ подібний такому розділу регіональної стратегії як «аналітична частина», що містить детальний опис основних тенденцій соціально-економічного розвитку регіону [6]. Разом з тим, його наявність дуже важливе для об'єднаної територіальної громади, адже узагальнюючи інформацію відносно соціально-економічного стану в громаді, економічний профіль є важливим ключовим ресурсом для прийняття подальших управлінських рішень, перш за все завдяки можливості за даними оцінювання різних складових потенціалу виявити негативні тенденції розвитку в громаді, вибрати напрями пріоритетних змін. Однак, якщо на рівні регіонів (областей) зібрати інформацію, яку має містити цей документ не виникає проблем, з огляду на наявність даних у державних органах статистики, то на рівні добровільно об'єднаних територіальних громад пошук та узагальнення інформації викликає труднощі. І перш за все, вони виникають у громад селищного та сільського типу. Відтак для членів робочої групи з місцевого економічного розвитку важливо, перш за все, зрозуміти важливість такого документу як економічний профіль об'єднаних територіальних громад, по-друге, визначитися зі складовими аналітичного документу, аби відобразити в ньому максимум корисної інформації для потенційних користувачів про об'єднану територіальну громаду.

За результатами аналізу даних економічного профілю члени робочої групи з місцевого економічного розвитку визначають галузі або сфери діяльності, пріоритетні для інвестування, обирають найбільш реалістичні інструменти місцевого економічного розвитку. Існують доволі різні підходи до узагальнення інструментів місцевого економічного розвитку. Наприклад, PPV Knowledge Networks поділяють інструменти місцевого економічного розвитку територій на такі складові: підтримка бізнесу, людський капітал, привабливість територій [7]. Однак, через те, що члени робочої групи з місцевого економічного розвитку мало обізнані у даному питанні, зазвичай вони вдаються до запровадження тих інструментів,

які найчастіше обговорюються на інвестиційних форумах та круглих столах.

Одним із інструментів, який викликає сьогодні значну зацікавленість у керівництва об'єднаних громад є створення сільськогосподарських кооперативів. На користь вибору такого інструменту місцевого економічного розвитку можна навести деякі аргументи. Перш за все, об'єднані територіальні громади мають привабливі умови для виробництва сільськогосподарської продукції (наявність родючих земель, помірно-континентальний клімат, наявність пасовищ для випасу рогатої худоби та ін); по-друге, мешканці громади займаються вирощуванням продукції рослинництва чи виробництвом продукції тваринництва; земельні ділянки домогосподарств займають чималу площу. Одночасно, найбільшою проблемою в об'єднаних громадах, особливо сільського та селищного типу є відсутність промислових підприємств та промислового виробництва, тому, має місце проблема відсутності робочих місць. Для працездатного населення ця проблема вирішується шляхом трудової міграції або через самозайнятність. Якщо поглянути на спосіб працевлаштування через самозайнятність, то у більшості випадків для бажаючих започаткувати бізнес виникає перешкода щодо придбання техніки для обробки землі або налагодження переробки виробленої продукції через її високу вартість та нестачу коштів (недоступність кредитів), а також економічна недоцільність її використання на великих площах.

Аналіз кон'юнктури ринку свідчить про можливості отримати додаткові надходження до бюджету об'єднаної територіальної громади у разі, якщо громада спеціалізуватиметься не на виробництві та збуті сировини, а налагодить процес її переробки. Це зробить можливим залишити додану вартість в учасників кооперативу та мешканців громади. Відтак створення кооперативів створить умови для формування великотоварних партій продукції, підвищення її якісних показників; створення нових робочих місць; збільшення надходжень до місцевого бюджету; забезпечення стійкого розвитку об'єднаної територіальної громади. Відтак, кооперативний рух виступає одним із інструментів підвищення зайнятості населення через безпосереднє створення нових робочих місць.

Залежно від спеціалізації об'єднаних територіальних громад, які утворені сьогодні в Україні, в них є можливості для заснування кооперативу м'ясо-молочного спрямування, з переробки зерна на комбікорм, зі збору, сушки та обробки ягід та плодів, з переробки овочевих і плодовоовочевих

сілськогосподарських культур, з вирощування часнику, лохини, з вирощування і переробки лікарських і ефірно-маслинних рослин, кооперативу бджолярів та ін. Разом з тим, заснування кооперативів вимагає значних зусиль в частині переконання мешканців щодо доцільності заснування такого виду бізнесу. Сьогодні більшість громадян звикли працювати не маючи жодних зобов'язань перед бюджетом, односельчанами. Об'єднання в кооператив покладає на них тягар організаційної роботи зі створення кооперативу, певне зобов'язання щодо державної реєстрації суб'єкта господарювання, роботи в колективі, планування спільної діяльності.

Інструментами місцевого економічного розвитку, в запровадженні яких зацікавлені об'єднані територіальні громади є заступання агенцій місцевого економічного розвитку (щоправда створення таких інституцій швидше підходить для міських громад), створення центрів підтримки бізнесу, облаштування територій присутності бізнесу, соціальне підприємництво та ін. Об'єднані територіальні громади, які володіють значним рекреаційним потенціалом, але одночасно мають погано розвинену інфраструктуру не облаштовану для відпочинку та проведення різного роду заходів можуть вдаватися до запровадження такого інструменту місцевого економічного розвитку як розширення доступу до відкритих територій, парків та інших місць відпочинку. Йдеться про створення громадського простору з покращеною інфраструктурою — у містах відпочинку передбачається встановлення альтанок, лавок, смітників, загального місця для вогню, дитячих майданчиків, місць для атракціонів та торгівлі, туалетів і душових кабінок, облаштування паркувальних зон тощо. Це зробить місце комфортним для відпочинку, проведення публічних заходів, а підприємців забезпечить місцями для ведення бізнесу.

Результати аналізу економічного профілю об'єднаної територіальної громади можуть свідчити на користь створення територій присутності бізнесу. Це стає можливим за умови, коли в громаді є, перш за все, вільні земельні ділянки, які можуть бути відведені під облаштування різного роду складських приміщень, логістичних центрів, станцій технічного обслуговування для дальнобійників тощо, а по друге, найголовніше — є попит на послуги, під надання яких планується відведення території.

Варто також відмітити, що обраний робочою групою інструмент місцевого економічного розвитку — це свого роду проектна пропозиція, що вимагає належного обґрунтування, визначення як економічного так і соціального ефекту від її запровадження.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок відносно необхідності у процесі планування місцевого економічного розвитку добровільно об'єднаних територіальних громад зосереджувати увагу на таких важливих складових процесу: створення робочої групи з місцевого економічного розвитку, як команди осіб, на яких покладається відповідальність за розробку та реалізацію перспективного плану економічного розвитку добровільно об'єднаної територіальної громади; складання робочою групою економічного профілю добровільно об'єднаної територіальної громади, як аналітичного документу, який узагальнює інформацію відносно соціально-економічного стану в громаді та є важливим ключовим ресурсом для прийняття подальших управлінських рішень у частині вибору інструментів місцевого економічного розвитку; обґрунтування доцільності запровадження на теренах добровільно об'єднаної територіальної громади окремих інструментів місцевого економічного розвитку як пріоритетних ідей, які втілюються у конкретні проекти пропозиції.

Література

1. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад: посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.
2. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні: аналітична доповідь / [С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір та ін.]; під ред. С. О. Білої. К.: НІСД, 2013. 54 с.
3. Ткачук А., Кашевський В., Мавко П. Стратегічне планування у громаді: навчальний модуль. К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 96 с.
4. Гаценко Л. В. Теорія зацікавлених сторін (стейкхолдерів): історія розвитку та проблемні питання для подальших досліджень // Водний транспорт. 2016. Вип. 1. С. 156–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_27.
5. Програма DOBRE. Децентралізація: міжнародна співпраця — офіційна інтернет сторінка. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/dobre>.
6. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будів-

ництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 № 79. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16>.

7. Воробей В., Кравчук К., Крижанівський В., Поліковська Ю. Інструменти економічного розвитку територій. Львів, 2017. 68 с. URL: [//ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Local_Economic_Development_Toolkit_UA.pdf](http://ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Local_Economic_Development_Toolkit_UA.pdf).

References

1. Vasilchenko, G., Parasyuk, I. & Eremenko, N. (2015). Planuvannya rozvy'tku tery'torial'ny'x gromad: posibny'k dlya posadovy'x osib misceвого samovryaduvannya [Community Development Planning: A Guide for Local Government Officials]. Kiev: TOV «PIDPRY'YEMSTVO «VI EN EJ» [in Ukrainian].

2. Bila, S.O., Shevchenko, O.V., Kushnir M. O. and others (2013). Sty'mulyuvannya ekonomichnogo zrostannya na miscevomu rivni [Stimulating economic growth at the local level]. Kiev: NISD [in Ukrainian].

3. Tkachuk, A., Kashevsky, V. & Mavko P. (2016). Strategichne planuvannya u gromadi [Community Strategic Planning]. Kiev: IKCz «Legal'ny'j status» [in Ukrainian].

4. Gatsenko L. V. (2016) Teoriya zacikavleny'x storin (stejxolderiv): istoriya rozvy'tku ta problemni py'tannya dlya podal'shy'x doslidzhen' [Stakeholder theory: history of development and problem issues for further research]. Vodny'j transport. Water transport, 1. PP. 156–160 [in Ukrainian].

5. Decentralizaciya site — Programa DOBRE [Decentralization website — DOBRE Program] donors.decentralization.gov.ua. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/dobre> [in Ukrainian].

6. Nakaz Ministerstva regional'nogo rozvy'tku, budivny'cztva ta zhy'tlovo-komunal'nogo gospodarstva Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Metody'ky' rozroblennya, provedennya monitory'ngu ta ocinky' rezul'taty'vnosti realizaciyi regional'ny'x strategij rozvy'tku ta planiv zaxodiv z yix realizaciyi» [Order of the Ministry of Regional Development, Construction, Housing and Communal Services of Ukraine «On approval of Methodology development, monitoring and evaluation of the implementation of regional strategies and action plans»]. (2016, March 31). zakon.rada.gov.ua. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16> [in Ukrainian].

7. Sparrow, V., Kravchuk, K., Kryzhanivsky, V. & Polikovskaya Y. (2017). Instrumenty' ekonomichnogo rozvy'tku tery'torij [Tools for economic development of territories]. Lviv [in Ukrainian].

УДК 64.069.6-021.465:005.336.1:005.5(045)

Стегней Маріанна Іванівна

*доктор економічних наук, професор
кафедра економіки та фінансів
Мукачівський державний університет*

Стегней Марианна Ивановна

*доктор экономических наук, профессор
кафедра экономики и финансов
Мукачевский государственный университет*

Stehnei Marianna

*Doctor of Science (Economics), Professor
Department of Finance
Mukachevo State University
ORCID: 0000-0002-4688-6447*

Гоблик-Маркович Надія Михайлівна

*кандидат економічних наук, доцент
кафедра готельно-ресторанної та музейної справи
Мукачівський державний університет*

Гоблик-Маркович Надежда Михайловна

*кандидат экономических наук, доцент
кафедра гостинично-ресторанного и музейного дела
Мукачевский государственный университет*

Goblyk-Markovych Nadiia

*PhD, Associate Professor
Department of Hotel, Restaurant and Museum Affairs
Mukachevo State University
ORCID: 0000-0001-5738-1842*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6571

**СЕРВІС ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА**

**СЕРВИС КАК ЗАЛОГ ЭФФЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА**

**SERVICE AS A KEY TO EFFECTIVE ACTIVITIES
OF THE RESTAURANT INDUSTRY**

Анотація. Статтю присвячено актуальному питанню підвищення ефективності діяльності підприємств ресторанного господарства за рахунок сервісу та покращення сервісного обслуговування.

Насамперед визначено сутність поняття гостинності, послуга та сервіс. Розкрито особливості послуг у сфері ресторанного господарства та їх відмінні характеристики. Виявлено, що сервісна складова продукту діяльності закладів ресторанного господарства має такі особливості як: високий рівень невизначеності результату під час купівлі; виробництво, надання та споживання послуги відбувається одночасно; послугу неможливо зберігати; нематеріальна її складова невідгільна від споживача.

У статті досліджено специфіку сервісу у сфері ресторанного бізнесу, де особливу увагу приділено обґрунтуванню його місця в системі сучасних інструментів ринкового управління та маркетингу ресторанного господарства. Визначено, що

одним з найновіших інструментів маркетингу, що застосовують на підприємствах ресторанного господарства є процес (process). У ресторанному бізнесі процес охоплює стиль менеджменту, розподіл обов'язків, сервіс, технології приготування їжі, оформлення страв тощо.

Далі сформувано та розкрито зміст складових сервісу. Доведено, що для покращення рівня сервісного обслуговування необхідно головну увагу приділити роботі з персоналом за наступними напрямками: рівень професійно-комунікативної компетентності, особистісний ріст та мотивація, внутрішньо-колективний клімат. Обґрунтовано вплив цих складових сервісу на діяльність підприємств ресторанного господарства.

Також було визначено практичні аспекти застосування окремих інноваційних напрямів діяльності закладів ресторанного господарства. Зокрема, доведено доцільність впровадження таких продуктів як правило «SEC ryle», «Open Table» та інноваційних тенденцій «відкритої» кухні, «видимості» та близькості ресторану до клієнта, «прихованого гостя» тощо.

Ключові слова: ресторанне господарство, послуга, маркетинг, сервіс, сервісне обслуговування.

Аннотация. Стаття посвящена актуальному вопросу повышения эффективности деятельности предприятий ресторанного хозяйства за счет сервиса и улучшения сервисного обслуживания.

Прежде всего определена сущность понятия гостеприимство, услуга и сервис. Раскрыты особенности услуг в сфере ресторанного хозяйства и их отличительные характеристики. Выявлено, что сервисная составляющая продукта деятельности учреждений ресторанного хозяйства имеет такие особенности как: высокий уровень неопределенности результата при покупке; производство, предоставления и потребления услуги происходит одновременно; услугу невозможно хранить; нематериальная ее составляющая неотделима от потребителя.

В статье исследована специфика сервиса в сфере ресторанного бизнеса, где особое внимание уделено обоснованию его места в системе современных инструментов рыночного управления и маркетинга ресторанного хозяйства. Определено, что одним из самых новых инструментов маркетинга, применяемых на предприятиях ресторанного хозяйства является процесс (process). В ресторанном бизнесе процесс охватывает стиль менеджмента, распределение обязанностей, сервис, технологии приготовления пищи, оформление блюд и тому подобное.

Далее сформирован и раскрыто содержание составляющих сервиса. Доказано, что для улучшения уровня сервисного обслуживания необходимо главное внимание уделить работе с персоналом по следующим направлениям: уровень профессионально-коммуникативной компетентности, личностный рост и мотивация, внутренне коллективный климат. Обосновано влияние этих составляющих сервиса на деятельность предприятий ресторанного хозяйства.

Также были определены практические аспекты применения отдельных инновационных направлений деятельности учреждений ресторанного хозяйства. В частности, доказана целесообразность внедрения таких продуктов как правило «SEC ryle», «Open Table» и инновационных тенденций «открытой» кухни, «видимости» и близости ресторана к клиенту, «скрытого гостя» и другие.

Ключевые слова: ресторанное хозяйство, услуга, маркетинг, сервис, сервисное обслуживание.

Summary. The article is devoted to the topical issue of increasing the efficiency of restaurant enterprises through service and improving service.

The article reveals the theoretical aspects of the concept of hospitality and service. Features of services in the sphere of restaurant business and their distinctive characteristics have been unraveled. It has been revealed that the service component of the product of restaurant business has such features as: high level of uncertainty of the result at the time of purchase; production, provision and consumption of services occurs simultaneously; the service cannot be saved; its intangible component is inseparable from the consumer.

The article examines the specifics of the service in the restaurant business, where special attention is paid to the justification of its place in the system of modern tools of market management and marketing of the restaurant industry. It is determined that one of the newest marketing tools used in restaurants is the process. In the restaurant business, the process includes management style, division of responsibilities, service, cooking technology, food presentation and more.

The content of the service components has further been formed and disclosed. It is proved that to improve the level of service it is necessary to focus on working with staff in the following areas: the level of professional and communicative competence, personal growth and motivation, internal collective climate. The influence of these components of the service on the activity of restaurant enterprises has been substantiated.

The practical aspects of application of separate innovative directions of activity of establishments of restaurant economy were also defined. In particular, the expediency of introduction of such products as a rule «SEC ryle», «Open Table» and innovative tendencies of «open» kitchen, «visibility» and proximity of restaurant to the client, «hidden guest» etc. is proved.

Key words: restaurant business, service, marketing, after-sales service.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Актуальність обраної теми полягає в тому, що ресторанний бізнес займає важливе місце в економіці багатьох країн світу, є складовою частиною сфери послуг та слугує показником якості життя населення. Враховуючи те, що в ресторанному господарстві виробляються та надаються платні послуги, то дана галузь тісно пов'язана з розвитком економіки держави загалом і слугує вирішенню важливих соціальних проблем. Як суб'єкт економічної діяльності заклади ресторанного господарства сприяють збереженню здоров'я людей, зростанню продуктивності праці, підвищенню якості навчання, економічним використанням харчових ресурсів, зменшенню часу на приготування їжі у домашніх умовах.

В сучасних умовах господарювання ресторанний бізнес стає все більш привабливою сферою діяльності і з кожним роком конкуренція у галузі тільки посилюється. Як наслідок, виникає необхідність застосування традиційних та освоєння нових інструментів управління та маркетингу, зокрема розвитку та впровадженню сервісу сфери гостинності. Особливо актуальним це питання стало в період поширення пандемії COVID-19, коли для закладів ресторанного господарства нагальним питанням стали інноваційні засади діяльності з метою виживання в існуючих економічних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку підприємств ресторанного господарства та застосування системи сучасних ринкових інструментів висвітлено у працях відомих вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків. Зокрема, вчені В. Архіпов [2], О. Дурович [3], Н. П'ятницька [4] досліджують особливості організації діяльності та управління підприємств ресторанного господарства, а Е. Еліот, Ф. Котлер, Дж. Уокер, З. Тимошенко, Г. Мунін вивчають та обґрунтовують елементи ринкового управління та впровадження маркетингового комплексу підприємств сфери гостинності.

Та, поряд з цим, визначена проблематика є недостатньо дослідженою та потребує подальшого поглибленого вивчення інструментарію маркетингу ресторанного господарства з врахуванням інноваційних технологій у цій галузі.

Формування цілей статті. Метою статті є обґрунтування особливостей формування та впровадження сервісу як інструменту ефективної діяльності підприємств ресторанного господарства. Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення в процесі проведення дослідження наступних завдань: визначити сутність поняття послуга, сервіс; розкрити особливості послуг у сфері ресторанного господарства;

сформувати складові сервісного обслуговування; охарактеризувати вплив сервісних складових на діяльність підприємств ресторанного господарства.

Об'єктом дослідження є процес формування сервісу на підприємствах ресторанного господарства.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти сервісу як інструменту маркетингу, що впливає на ефективність діяльності підприємств ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ресторанний бізнес є складовою частиною великої сфери економіки, яка має назву «індустрія гостинності» (hospitality industry). За словником Вебстера (Webster New International Dictionary), індустрія гостинності (або сфера гостинності) — це сфера підприємництва, що складається із таких видів обслуговування, які ґрунтуються на принципах гостинності та характеризуються щедрістю і дружелюбністю стосовно гостей. У зв'язку з цим гостинність можна визначити як комплексне поняття різноманітних видів діяльності, спрямованих на якісний прийом та обслуговування гостей [2, с. 19].

Специфіка маркетингу в сфері гостинності полягає у тому, що кінцевим результатом діяльності та об'єктом обміну є послуга. Тому для кращого розуміння особливостей сфери гостинності варто дослідити специфіку ринку послуг. За визначенням Ф. Котлера, «послуги — це об'єкти продажу у вигляді дій, вигод або задоволення» [1, с. 438].

Послуги мають певні характеристики, що відрізняють їх від товарів:

- Послуги, на відміну від інших товарів, виробляють і споживають в основному одночасно, в результаті чого виникає ряд особливостей їх виробництва і комплексу маркетингу.
- Послуги не підлягають збереженню, власне, що дає змогу виробникам зводити свій оборотний капітал до мінімуму, оскільки практично немає витрат на утримання складських приміщень, зберігання, охорону, закупівлю сировини тощо.
- Однак у багатьох випадках продаж послуг потребує підвищеної мобільності від продавця і покупця через те, що багато послуг базовані на безпосередньому контакті виробників і споживачів.
- Особливістю сфери послуг можна вважати й те, що через свою природу послуги не мають гарантованих стандартів якості. Тобто, послугам властивий високий ступінь невизначеності або мінливості. Згадана особливість ставить споживача послуг у дещо незручне становище, так як результат послуги, її корисний ефект він зможе оцінити тільки після її надання, інакше кажучи споживання послуги; відповідно, виробникам

у таких умовах складно здійснювати просування послуг.

- Необхідно зазначити, що специфічними рисами результату діяльності підприємств ресторанного бізнесу є подвійність сприйняття споживачами продукту його діяльності. Оскільки реалізація послуг у ресторанному бізнесі тісно пов'язана із їх виробництвом та процесом обслуговування. Ресторанна послуга містить відчутну (продукт) і невідчутну (сервіс) складові, які повинні відповідати вимогам ринку.

Як і у всіх послугах, сервісна складова продукту діяльності закладів ресторанного господарства має особливості — високий рівень невизначеності результату під час купівлі; виробництво, надання та споживання послуги відбувається одночасно; послугу неможливо зберігати; нематеріальна її складова невіддільна від споживача. У зв'язку з цим високою є залежність сприйняття якості послуг від емоційного та психологічного стану споживача, його очікувань, а також від роботи персоналу закладу, його настрою [3, с. 21].

Розвиток закладів ресторанного бізнесу в сучасних економічних умовах багато в чому залежить від розробки і впровадження ринкового інструментарію комплексу маркетингу, вмиле застосування якого дасть змогу сформувати лояльність споживачів до бренду закладу та забезпечить необхідний потік клієнтів. Власне, ці особливості обумовлюють необхідність використання маркетинг-міксу для ресторанного бізнесу, який складається із семи елементів «7Р».

На нашу думку, одним з найновіших інструментів маркетингу, що застосовують на підприємствах

ресторанного господарства є процес (process). У ресторанному бізнесі процес охоплює стиль менеджменту, розподіл обов'язків, сервіс, технології приготування їжі, оформлення страв тощо.

У сервісі не буває дрібниць і кожен невикористаний шанс — залишитися втраченим назавжди [7, с. 26]. З метою визначення та покращення рівня сервісного обслуговування можна виділити три сучасні напрями, на які необхідно звертати увагу в роботі з персоналом (рис. 1).

До розвитку професійно-комунікативної компетентності слід віднести роботу над мовою, вміння грамотно висловити свою думку та ввічливо спілкуватися з клієнтами, а також основи професійного етикету. Важливим моментом є підготовка персоналу до взаємодії з клієнтами в нестандартних ситуаціях. Та, як зауважують практики бізнесу, часто, адреналін та кортизол, — гормони, які покликані керувати поведінку персоналу в стресовій ситуації, працюють не на користь сервісу [7, с. 27]. Ці гормони можуть робити працівників непривітними та навіть агресивними. В таких ситуаціях навіть базових знань з психології достатньо для протидії цьому, а іноді потрібно формувати стресостійкість та розвивати навички бажаної поведінки складних ситуаціях.

До прикладу, існує правило секунди, що є англійським акронімом слова секунда: SEC rule: smile, eye-contact, comment (посмішка, зоровий контакт, коментар). Це те, з чого повинна починатися будь-яка комунікація, а для клієнтського сервісу це автоматичний навик, який повинен бути сформований на рівні умовного рефлексу. Працівник представляє заклад сфери гостинності, отже спілкуючись

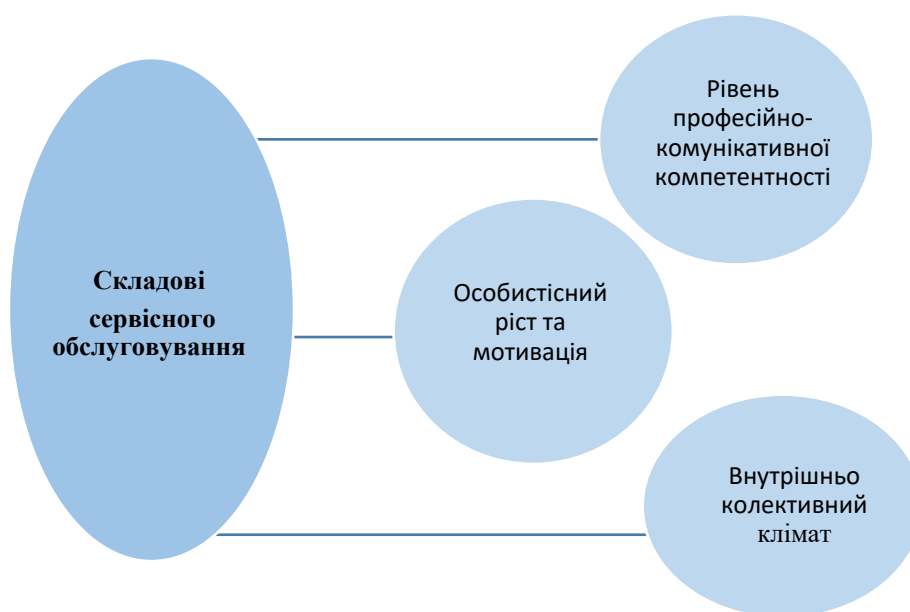

Рис. 1. Складові сервісного обслуговування в роботі з персоналом

з ним, клієнт формує своє уявлення про підприємство. Проте, ще важливіше те, що клієнт сприймає ставлення працівника як ставлення закладу ресторанного господарства загалом. Якщо працівник непривітний — значить непривітний ресторан, якщо працівник не усміхається — значить клієнта не раді бачити в цьому ресторані.

Другим напрямком є робота з особистісним ростом та мотивацією персоналу. Що кваліфікованіша команда працівників, то більше у закладі ресторанного господарства клієнтів і тим більше він заробляє. Звичайно, заробітна плата у кваліфікованого працівника також повинна бути конкурентною. В будь-якому випадку — сильна команда та кваліфіковані працівники — це перевага бізнесу. Більш того, за статистикою, клієнт, який задоволений сервісом, з більшою імовірністю порекомендує ваш заклад, ніж якщо йому просто подобалась матеріальна частина підприємства (приміром, інтер'єр, дизайн тощо). Більш того, якщо матеріальна частина є не ідеальною, але встановлено дружній контакт з працівниками закладу, клієнти мають тенденцію повертатися знову і знову. Проте, якщо сервіс та ставлення не задовільнили клієнта, його не втримають ні зірковість, ні ідеальна кухня, ні хороший інтер'єр [8, с. 44].

Отже, людський фактор є не просто важливим, а, на нашу думку, вирішальним у формування високого сервісу обслуговування у підприємствах ресторанного господарства. Якщо закладу ресторанного господарства вдасться створити таку атмосферу людяності, гуманності та любові — з клієнтами проблем не буде. Та для цього потрібно докласти багато зусиль та щоденної роботи над собою як в менеджменті так і як в працівників, які безпосередньо контактують з клієнтами. І, як наслідок, виникає потреба у підтримці мотивації на належному рівні.

Перш за все, потрібно розуміти, що всі працівники є різними (так само як і клієнти). В когось мотивація проявляється широкою усмішкою і блиском в очах, в когось легкою посмішкою і м'яким голосом; хтось заливає все навколо енергією, а хтось випромінює спокій. Також в різні дні у працівників може бути різний настрій, тому рівень психічної енергії також може коливатися. Поки це в межах норми і залишається означеним «люб'язністю та ввічливістю» — все добре, але вимагати від працівників весь час викладатися на 120% неможливо. Адже що відповідальніша людина — то більше вона схильна викладатися на повну, і, як наслідок, попадає в групу найбільшого ризику вигорання.

Під терміном емоційне вигорання часто розуміють професійне вигорання, професійне виснаження,

професійний стрес тощо. Спільним знаменником тут є слово «професійне», тобто це емоційне виснаження, спричинене професійними та робочими обставинами [7, с. 27].

Більшість фахівців галузі стверджують, що працівники повинні бути в тонусі, постійно вирішувати поставлені перед ними завдання, досягати нових цілей, розвиватися, але це повинно бути на фоні психологічно благополучного клімату в закладі та колективі. Тобто, це є третій напрям роботи в клієнтському сервісі готельно-ресторанного бізнесу.

Перш за все, клімат в колективі повинен бути здоровим і комфортним. А це можливо лише тоді, коли в команді свідомо та цілеспрямовано пропагуються дружні взаємини. Відбувається це у тих випадках, коли керівник сам розвивається і мотивує для цього команду. Якщо ж цього немає, результатом є поганий сервіс, низька кваліфікація працівників, велика плинність кадрів та вигорання працівників.

Таким чином, необхідним є виділення основних шляхів покращення якості обслуговування в контексті комунікації з гостями та внутрішньої взаємодії в команді закладу.

Звичайно, в першу чергу — це навчання працівників. Необхідно починати з найбанальніших речей: привітання, зоровий контакт, ввічливість. Не всі працівники сервісу знають, що це їхня відповідальність — першими встановити зоровий контакт, посміхнутися та привітатися, коли заходить клієнт. Стосується це абсолютно будь-якого виду діяльності сфери гостинності, починаючи від малих кав'ярень та крамничок, завершуючи великими готельно-ресторанними комплексами. На жаль, доволі часто можна побачити картину байдужості до клієнта. А кожен незадоволений клієнт — це втрачений прибуток не лише сьогодні, але й в майбутньому, адже він міг стати постійним покупцем чи відвідувачем. Цей клієнт міг рекомендувати вас комусь, отже — ви втратили не одного клієнта, а цілу мережу. Та практики ресторанного бізнесу, в кого успішний бізнес — саме так і сприймають ситуацію: масштабно і глобально. Вони прекрасно розуміють, що в сервісі не буває дрібниць і кожен невикористаний шанс залишиться втраченим назавжди [7, с. 27].

Основне завдання менеджера полягає у підтриманні доброзичливих стосунків із клієнтами та вирішення конфліктних ситуацій. У підтриманні відносин бере участь і адміністратор ресторану. Його головним завданням є ведення бази даних клієнтів та бронювання столиків з урахуванням усіх вимог клієнтів.

Серед програмних продуктів ресторанного сервісу найпопулярніший Open Table. Відтак, гарний

сервіс є ключем до збільшення прибутку та поповнення бази даних клієнтів ресторану й виконання головного маркетингового завдання. Елітні ресторани пропонують високий рівень сервісу, за який споживачі готові платити набагато більше, ніж за самі страви та вишукані напої.

Максимально поліпшити сервіс дає змогу метод «прихованого гостя», за якого незалежний експерт на собі оцінює рівень сервісу, видаючи себе за клієнта. На нашу думку, цей підхід дуже важливий у сфері гостинності. Ресторан високого рівня має ще одну особливість, а саме складність технології. Для приготування їжі використовують виключно найсвіжіші, добірні продукти; важливу роль відіграє постійне запровадження інноваційних технологій. У процесі приготування вдаються до фірмових таємниць, результатом чого є фірмові страви.

Дослідження сфери ресторанного господарства свідчать про те, що в усьому світі популярною тенденцією стають відкриті кухні, коли гість спостерігає за процедурою приготування їжі й на власному досвіді може пересвідчитись у професійності кухарів ресторану. В цьому випадку клієнт може як отримати своє замовлення від офіціанта, так і забрати його особисто у шеф-кухаря, який обов'язково додасть до страви щось неочікуване. Такий процес обслуговування показує клієнтові те, наскільки він особливий і близький для ресторану.

Дуже важливо зробити ресторан «видимим» та близьким до клієнта, а для налагодження кращих комунікацій із гостями найкраще використовувати креативні підходи. Одним з основних завдань кожного ресторану є навчання працівників та постійний контроль за їхньою роботою. Використання стресових інтерв'ю та «прихованого гостя» дасть змогу підняти сервіс на високий рівень.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Проведені нами дослідження дають змогу зробити висновок, що використання у сфері ресторанного господарства стандартних інструментів управління не дає позитивних результатів упродовж довготермінового періоду. Тому, у зв'язку з динамічним розвитком сфери ресторанного господарства, необхідно виділяти нові перспективні методи використання маркетингових інструментів такі як сервіс, що є основою ефективного функціонування ресторану сьогодення. Ключовим елементом сервісного обслуговування є персонал підприємства. Підвищення якісного рівня сервісного обслуговування сприятиме більш ефективній діяльності та підвищенню конкурентоспроможності закладу ресторанного господарства в цілому. Подальші дослідження передбачають розробку спеціальної програми та якісну оцінку ефекту від підвищення сервісного обслуговування для закладів ресторанного господарства в умовах всесвітньої пандемії.

Література

1. Philip Kotler, John Bowen, James Makens. Marketing for Hospitality & Tourism. 5/E: Paperback. 2009. 720 p.
2. Архіпов В. В. Організація ресторанного господарства: навч. посіб. / В. В. Архіпов. 2-ге вид. К.: ЦУЛ, 2010. 280 с.
3. Дурович А. П. Маркетинг готельно-ресторанов: учеб. пособ. / А. П. Дурович. М.: Новое знание, 2005. 632 с.
4. П'ятницька Г. Т. Інноваційні ресторани технології: основи теорії: навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Г. Т. П'ятницька, Н. О. П'ятницька. К.: Кондор-Видавництво, 2013. 250 с.
5. Сокирник І. В. Інноваційний маркетинг у формуванні бренду підприємств ресторанного бізнесу на регіональному ринку / І. В. Сокирник // Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 5, Т 2. С. 105–109.
6. Мунін Г. Б., та ін. Маркетинг готельно-ресторанного бізнесу: Навч. посіб. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007. 246 с.
7. Панасенко Н. У сервісі не буває дрібниць і кожен невикористаний шанс — залишиться втраченим назавжди // HoReCaLviv. 2018. № 1(3). С. 26–27.
8. Жук І. З. Аналіз сучасних концепцій маркетингового управління / І. З. Жук // Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку: виклики посткризового періоду. IX Міжнародна науково-практична конференція (м. Львів, 13–14 квітня 2012 р.): у 2 ч. Ч. 2. Львів: Львівська економічна фундація, 2012. С. 43–46.
9. Забродська Г. І. Маркетингова діяльність інноваційного підприємства ресторанного господарства / Г. І. Забродська // Маркетингові інновації в освіті, туризмі, готельно-ресторанній, харчовій індустрії та торгівлі: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, присвячена 50-річчю заснування ХДУХТ, 3 жовтня 2017 р.: [тези доп.] / редкол.: О. І. Черевко [та ін.]. Х.: ХДУХТ, 2017. С. 415–417.

References

1. Philip Kotler, John Bowen, James Makens. Marketing for Hospitality & Tourism. 5/E: Paperback. 2009. 720 p.

2. Arkhipov V. V. Orghanizacija restorannogho ghospodarstva: navch. posib. / V. V. Arkhipov. 2-ghe vyd. K.: CUL, 2010. 280 s.
3. Durovych A. P. Marketyngh ghostynyc y restoranov: ucheb. posob. / A. P. Durovych. M.: Novoe znanye, 2005. 632 s.
4. P'jatnycjka Gh. T. Innovacijni restoranni tekhnologhiji: osnovy teoriji: navch. posib. dlja vyshh. navch. zakl. / Gh. T. P'jatnycjka, N. O. P'jatnycjka. K.: Kondor-Vydavnytvo, 2013. 250 s.
5. Sokyrnyk I. V. Innovacijnyj marketyngh u formuvanni brendu pidpryjemstv restorannogho biznesu na rehion-aljnomu rynku / I. V. Sokyrnyk // Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu. 2014. # 5, T 2. S. 105–109.
6. Munin Gh. B. ta in. Marketyngh ghoteljno-restorannogho biznesu: Navch. posib. K.: Vyd-vo Jevrop. un-tu, 2007. 246 s.
7. Panasenko N. U servisi ne buvaje dribnycj i kozhen nevykorystanyj shans — zalyshytjsja vtrachenym nazavzhdy // HoReCaLviv. 2018. #1(3). S. 26–27.
8. Zhuk I. Z. Analiz suchasnykh koncepcij marketynghovogho upravlinnja / I. Z. Zhuk // Suchasni tendenciji socialjno-ekonomichnogho rozvytku: vyklyky postkryzovogho periodu. IKh Mizhnarodna naukovo-praktychna konferencija (m. Ljviv, 13–14 kvitnja 2012 r.): u 2 ch. Ch. 2. Ljviv: Ljvivsjska ekonomichna fundacija, 2012. S. 43–46.
9. Zabrodsjka Gh. I. Marketynghova dijajnistj innovacijnogho pidpryjemstva restorannogho ghospodarstva / Gh. I. Zabrodsjka // Marketynghovi innovaciji v osviti, turyzmi, ghoteljno-restorannij, kharchovij industriji ta torghivli: Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferencija, prysvjachena 50-richchju zasnuvannja KhDUKhT, 3 zhovtnja 2017 r.: [tezy dop.] / redkol.: O. I. Cherevko [ta in.]. Kh.: KhDUKhT, 2017. S. 415–417.

Ширяєва Людмила Володимирівна
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і фінансів
Одеський національний морський університет*

Ширяева Людмила Владимировна
*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры экономики и финансов
Одесский национальный морской университет*
Shyriaieva Liudmyla
*Doctor of Economic Sciences, Professor
Odessa National Maritime University*
ORCID: 0000-0002-4706-2167

Онешко Світлана Володимирівна
*кандидат економічних наук, професор,
доцент кафедри економіки і фінансів
Одеський національний морський університет*

Онешко Светлана Владимировна
*кандидат экономических наук, профессор,
доцент кафедры экономики и финансов
Одесский национальный морской университет*
Oneshko Svitlana
*Candidate of Economic Sciences, Professor
Odessa National Maritime University*
ORCID: 0000-0003-2313-3984

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6517

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ

ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ИННОВАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ПОРТОВОЙ ОТРАСЛИ

FACTORS OF INFLUENCE ON INNOVATIVE ACTIVITY OF PORT INDUSTRY ENTERPRISES

Анотація. У дослідженні розглянуті чинники інноваційного розвитку підприємства і оцінка їх впливу на інноваційну активність на прикладі підприємств портової галузі. Виявлені ключові проблеми кризисного стану науково-технічної сфери в Україні, серед яких виділені: стан правового регулювання науково-технологічної та інноваційної діяльності, зменшення державних асигнувань на науку, практично повна відсутність попиту на результати наукових досліджень в період економічної кризи, різке зниження інвестиційної активності в країні, відсутність державної науково-технологічної політики. В дослідженні визначені чинники впливу на інноваційну діяльність на рівні підприємства та особливості формування чинників інноваційного впливу для підприємств портової галузі, серед яких: стратегічне значення портової галузі у системі національної економіки; наявність високої капіталомісткості інноваційної діяльності та істотних ризиків, пов'язаних з тривалим за часом процесом впровадження; існування тісного взаємозв'язку та необхідність гармонізації інноваційної діяльності портових підприємств з роботою судноплавних компаній, судноремонтними заводами, експедиторськими компаніями,

проектно-конструкторськими організаціями різних форм власності. В досліджені визначені чинники впливу на інноваційну діяльність на рівні підприємства та особливості їх формування для підприємств портової галузі. Охарактеризовані основні проблеми, що обмежують ефективне функціонування підприємств портової галузі та їх інноваційний розвиток у розрізі економічного, політично-правового, організаційного та соціального характеру. Запропоновано формування показників інноваційної діяльності підприємств портової галузі, які потрібно розглядати в контексті системного підходу за напрямками аналізу в розрізі показників чинників впливу з розподілом на загальні та індивідуальні. Використання наведених напрямків аналізу та системи взаємопов'язаних показників дозволяє проводити системний аналіз для досягнення оптимальної ефективності продуктів інноваційної діяльності, є базою створення інформаційно-аналітичного забезпечення для прогнозування та виявлення закономірностей і тенденцій розвитку.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, системний підхід, показники інноваційної діяльності, підприємства портової галузі.

Аннотация. В исследовании рассмотрены факторы инновационного развития предприятия и оценка их влияния на инновационную активность на примере предприятий портовой отрасли. Выявлены ключевые проблемы кризисного состояния научно-технической сферы в Украине, среди которых выделены: состояние правового регулирования научно-технологической и инновационной деятельности, уменьшение государственных ассигнований на науку, практически полное отсутствие спроса на результаты научных исследований в период экономического кризиса, резкое снижение инвестиционной активности в стране, отсутствие государственной научно-технологической политики. В исследовании определены факторы влияния на инновационную деятельность на уровне предприятия и особенности их формирования для предприятий портовой отрасли, среди которых выделены: стратегическое значение портовой отрасли в системе национальной экономики; наличие высокой капиталоемкости инновационной деятельности и существенных рисков, связанных с длительным по времени процессом внедрения; существование тесной взаимосвязи и необходимость гармонизации инновационной деятельности портовых предприятий с работой судоходных компаний, судоремонтными заводами, экспедиторскими компаниями, проектно-конструкторскими организациями различных форм собственности. В исследовании определены факторы влияния на инновационную деятельность на уровне предприятия и особенности их формирования для предприятий портовой отрасли. Охарактеризованы основные проблемы, ограничивающие эффективное функционирование предприятий портовой отрасли и их инновационное развитие в разрезе экономического, политико-правового, организационного и социального характера. Предложено формирование показателей инновационной деятельности предприятий портовой отрасли, которые нужно рассматривать в контексте системного подхода по направлениям анализа в разрезе показателей факторов влияния с делением на общие и индивидуальные. Использование приведенных направлений анализа и системы взаимосвязанных показателей позволяет проводить системный анализ для достижения оптимальной эффективности продуктов инновационной деятельности, является базой создания информационно-аналитического обеспечения для прогнозирования и выявления закономерностей и тенденций развития.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, системный подход, показатели инновационной деятельности, предприятия портовой отрасли.

Summary. In the research were considered the factors of innovative development of the enterprise and the assessment of their impact on innovation activity on the example of the enterprises in a port industry. The key problems of the crisis state of scientific and technical sphere in Ukraine are revealed, among which are the state of legal regulation of scientific-technological and innovative activity, reduction of state allocations for science and search for alternative sources of financing in this sphere, almost complete lack of demand for research results during the economic crisis, a sharp decline in investment activity in the country, the lack of state science and technology policy. Researched factors influencing the innovation activity at the enterprise level and the peculiarities of their formation for the enterprises of the port industry, including: the strategic importance of the port industry in the national economy; the presence of high capital intensity of innovation and significant risks associated with the long-term implementation process; the existence of a close relationship and the need to for harmonize the innovative activities of the port enterprises with the work of the shipping companies, shipyards, freight forwarding companies, design organizations of various forms of ownership. The main problems that limit the effective functioning of port enterprises and their innovative development in terms of economic, political, legal, organizational and social nature are described. It is proposed to consider the formation of the indicators of innovation activity of the port industry enterprises in the context of a systematic approach to the areas of analysis in terms of indicators of influencing factors with a division into general and individual. The use of the above areas of analysis and a system of the interrelated indicators allows for systematic analysis to achieve optimal efficiency of innovation products, is the basis for creating information and analytical support for forecasting and identifying patterns and trends.

Key words: innovations, innovative activity, system approach, indicators of innovative activity, enterprises of port industry.

Постановка проблеми. В умовах становлення ринкової економіки в Україні перед вітчизняними підприємствами постала невідкладна задача активізації інноваційної діяльності, що спричинено, як інноваційного розвитку підприємства — факторів, які дозволяють робити судження про ступінь і повноту реалізації цілей, — являє в цей час одну із найбільш специфікою сучасного стану української економіки, так і низкою ресурсних обмежень, які впливають із вимог до перспективної динаміки економічного розвитку.

Інновації є важливим чинником підвищення економічної ефективності виробництва та конкурентоспроможності, дають змогу реорганізувати економіку, прискорено розвивати наукомістке виробництво, що повинно стати найважливішим елементом виходу з економічної кризи та забезпечення умов для економічного росту. Підвищення ефективності виробництва в умовах теперішнього стану економіки є однією з найважливіших проблем, тому можемо стверджувати, що в Україні назріла нагальна проблема реальної оцінки чинників, які впливають на інноваційну активність підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем інноваційного розвитку підприємств досить ґрунтовно висвітлено у працях відомих учених-економістів. Питання інноваційного розвитку економіки розглянуті М. В. Гаман [1], проблеми інноваційного розвитку на мікрорівні досліджені О. С. Кузьміним, С. В. Князем, Н. В. Туваковою, А. Я. Кузнецовою [2]. Теоретичні аспекти стосовно класифікації факторів впливу на інноваційну діяльність знайшли своє висвітлення у роботах І. М. Лицур, Ю. В. Лимич [3] та В. І. Захарченко, М. М. Меркулова, Л. В. Ширяєвої [4], І. В. Родіонової [5], І. Є. Матвій [6].

Огляд літературних джерел дає підстави стверджувати, що на сьогодні практично відсутня конкретна система класифікації чисельних факторів, які впливають на інноваційну активність підприємств, а отже — відсутні відповідні характеристики цього процесу. Тому проблема є актуальною та потребує подальших досліджень у цьому напрямку. Крім того, існує необхідність доопрацювання науково-методичних розробок стосовно формування системних факторів інноваційного розвитку підприємств з урахуванням їх галузевих особливостей, зокрема, підприємств портової галузі. Для цього необхідно виявити ключові проблеми кризисного стану науково-технічної сфери в Україні та систематизувати фактори впливу на інноваційну діяльність підприємства.

Формування цілей статті. Мета дослідження — визначити фактори інноваційного розвитку підпри-

ємства з позиції системного підходу та встановити їх вплив на інноваційну активність підприємств портової галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза, яка вразила всю економіку, не обійшла стороною і науково-технічну сферу. Для того щоб знайти оптимальні рішення, які б дозволили б вийти з кризи, необхідно ретельно проаналізувати ситуацію і виявити ключові проблеми.

Однією з таких проблем, на наш погляд, є правове регулювання науково-технологічної та інноваційної діяльності. Необхідно зазначити, що процес створення законодавчої бази, що регулює діяльність підприємств у сфері науки і техніки, почався. Вже прийнято ряд законів, однак, роботу законодавчих органів не можна назвати задовільною, так як реформування правової системи протікає повільно, а це гальмує інноваційні процеси. У число законодавчих актів, які повинні бути прийняті якомога швидше, необхідно включити закони, що регулюють питання охорони інтелектуальної власності і реалізації науково-технічної та інноваційної політики, визначення статусу академії наук та інших установ.

Іншою найважливішою проблемою є зменшення державних асигнувань на науку і пошук альтернативних джерел фінансування цієї сфери. Це питання потребує якнайшвидшого вирішення, так як процес розмивання науково-технічного потенціалу стрімко розвивається, і якщо найближчим часом не будуть прийняті дійові заходи, він може стати некерованим і незворотнім. У ситуації, що склалася на перший план виходять проблеми оптимального розподілу обмежених фінансових ресурсів з метою досягнення максимального ефективного їх використання. Крім того, висувається завдання пошуку нових джерел фінансування досліджень і розробок, зокрема, залучення коштів приватних інвесторів в середу науки і наукового обслуговування.

Серед особливостей поточного періоду можна виділити наступні зовнішні фактори, що визначають розвиток науки і технології в Україні: практично повна відсутність попиту (з боку як держави, так і комерційних структур) на результати наукових досліджень в період економічної кризи; різке зниження інвестиційної активності в країні, при якому на перший план виходить проблема простого відтворення основних фондів.

Крім того, держава практично не здійснює науково-технологічної політики. В умовах глибокої економічної і політичної кризи відсутність державної науково-технологічної політики матиме далекосяжні, на багато десятиліть, негативні наслідки для економіки, науки і структури країни. Відсутня

генеральна стратегія, яка б ставила на чільне місце збереження і наступні зміцнення культурного та інтелектуального потенціалу нації в умовах поступового і з мінімальними втратами переходу до нової економічної системи. Приймаються необґрунтовані рішення про проведення жорсткої кредитної політики, мінімізації бюджетного дефіциту і зниження темпів інфляції. Все це неминуче веде до значних втрат в науці і культурі країни.

Однак найбільш ефективною з точки зору посилення конкурентної боротьби на ринку науково-технічної продукції виявляється структура, в якій переважають малі інноваційні підприємства. Досвід свідчить про те, що ризикові підприємства створюють те саме конкурентне середовище в сфері НДДКР, яке забезпечує високий рівень інноваційної економіки.

На теперішній час підприємства портової галузі України постали перед необхідністю модернізації систем управління шляхом впровадження управлінських та виробничих інновацій, що базуються на сучасних інформаційних технологіях. Останнє є вкрай необхідним для них, так як неуспішність проєктів з впровадження інновацій викликається, як правило, тривалим часом отримання дозволу на тестування нової споруди, установки й обладнання, непридатністю демонстраційних об'єктів, високою їх вартістю. Ці причини є джерелами додаткових економічних втрат, тому потребують повного усунення [7, 8]. Головним інноваційним напрямком розвитку морських торговельних портів є їх суттєва роль у розвитку ланцюгів постачань шляхом інтеграції різних видів транспорту, створення інтермодальних вантажно-транспортних систем, що підвищують інтенсивність морських перевезень [7, с. 91].

На сучасному етапі в умовах інтеграційних процесів, жорсткої конкуренції важливим завданням вітчизняних підприємств та економіки загалом є забезпечення належного рівня конкурентоспроможності, який би гарантував безболісний процес їх інтеграції в європейське співтовариство. Відповідно, одним із засобів реалізації цього завдання є широке впровадження інновацій у всіх сферах економіки. Саме за допомогою цього процесу можна наблизити показники економічного розвитку країни до середньостатистичних світових показників, підвищити рівень життя громадян, забезпечити їх якісною та екологічно чистою продукцією, наданням послуг відповідного рівня якості тощо. Таким чином, питання розробки класифікації факторів інноваційного розвитку та визначення напрямків активізації інноваційної діяльності підприємств портової галузі є актуальним.

Засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їхньої реалізації в Україні визначає Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [9], який спирається на законодавство щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та про державні цільові програми. Законом визначено стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на 2012–2021 рр., серед яких у транспортній сфері є освоєння нових технологій, високотехнологічного розвитку транспортної системи, авіа- і суднобудування.

Для організації постійного процесу нарощування конкурентних переваг в сучасних умовах інноваційне забезпечення включає всі можливі напрямки впровадження нововведень, серед яких основним джерелом є нематеріальні активи, а також людські ресурси. Так, «складний характер виробничих процесів стивідорної компанії вимагає високого професіоналізму фахівців, задіяних в процесі організації та здійснення стивідорних операцій, тобто наявність у них спеціальних знань та навиків (наприклад, термінальні роботи — стафірування контейнера, сюрвейерські послуги — інспекції кількості та якості вантажів в трюмах суден)» [10, с. 62]. Формування системи управління повинно узгоджуватися ключовими показниками впливу на розвиток підприємства у напрямку інновацій.

У науковій літературі [3, 11] традиційно виділяють дві групи чинників, які впливають на діяльність підприємства — зовнішні та внутрішні.

Виділення зовнішніх чинників впливу на інноваційну активність дає змогу оцінити їхній вплив на інноваційну політику підприємства.

Суспільство як чинник впливу на інноваційну активність підприємств відіграє важливу роль, яка проявляється в рівні економічного розвитку держави, відкритості на зміни, ефективному організуванні та заохоченні суспільства до інноваційних змін, які є визначальною умовою розвитку підприємств [12, с. 17]. З огляду на це, у даній площині ми виділили дві групи чинників: суспільні та культурні. Суспільні чинники знаходять своє відображення в динаміці розвитку сфери досліджень та розробок, а також в розвитку освіти. Торги, виставки, семінари, а також наукові конференції є суспільною ініціативою, яка може стимулювати підприємства до інноваційної діяльності. Культурні чинники тісно пов'язані з історією окремих держав.

Ще одним значущим фактором, який впливає на інноваційну активність підприємств, є економічна політика держави, яка включає економічні, політичні, правові та екологічні фактори впливу. Най-

більший вплив на інноваційні процеси держави оказують економічні фактори, які характеризуються:

- витратами державного бюджету на дослідження та розроблення;
- фінансовими показниками держави та рівнем розвитку економіки;
- станом платіжного балансу у сфері техніки та технологій;

– прямими іноземними інвестиціями тощо.

Правові фактори характеризуються правовою системою та нормами права стосовно інновацій. Значущими моментами при оцінці цих факторів є постійні податкові зміни, правове регулювання у сфері інтелектуальної власності, законодавчий характер зовнішньої торгівлі тощо. Специфічність чинників політичного характеру проявляється у нормах

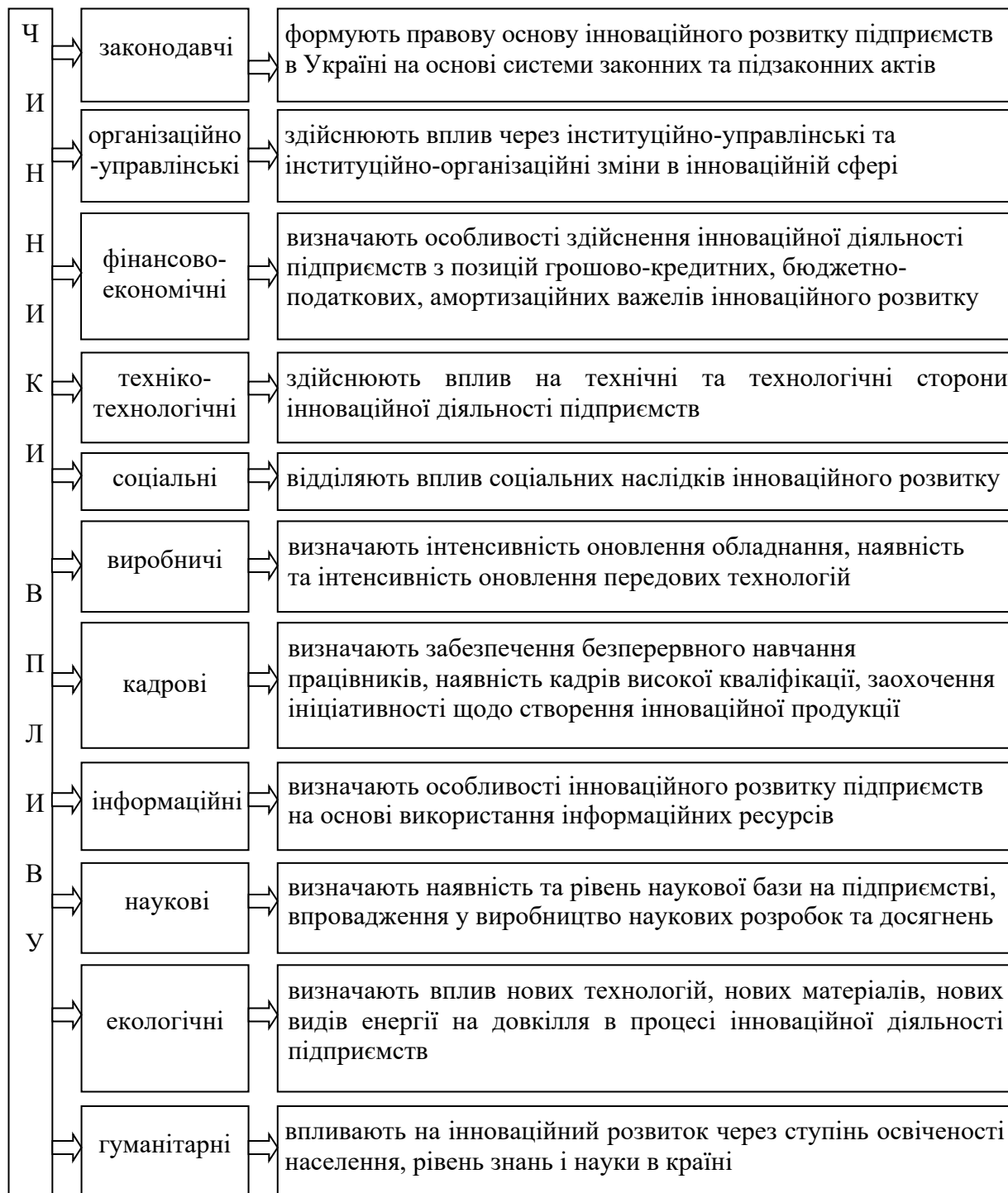

Рис. 1. Чинники впливу на інноваційну діяльність на рівні підприємства

Джерело: складено авторами на основі [3; 5; 13; 14]

національного та міжнародного законодавства. З позиції впливу на інноваційну активність політичні чинники охоплюють загальну податкову політику держави та політику уряду у сфері інновацій.

Зростає роль екологічних чинників при формуванні інноваційної політики держави та підприємств, що проявляється у рівні обсягу шкідливих викидів у навколишнє середовище, виникнення загроз, аварій, пожеж, вибухів тощо, а також виникнення ушкоджень, спричинених природними катаклізмами.

До внутрішніх чинників відносять оновлення застарілого обладнання, модернізацію виробництва, виробництво конкурентоздатної продукції, прагнення працівників реалізувати свій творчий потенціал, піднесення іміджу підприємства, мотиваційний стимул працівників до створення інновацій.

На рівні підприємства деталізація чинників впливу на інноваційну діяльність наведена на рис. 1.

Для підприємств портової галузі при формуванні чинників інноваційного впливу необхідно врахувати ряд особливостей:

- у системі національної економіки портова галузь є стратегічною та пріоритетною, що обумовлює необхідність постійного державного моніторингу в частині впровадження інноваційних змін;
- наявність високої капіталомісткості інноваційної діяльності та істотних ризиків, пов'язаних з тривалим за часом процесом впровадження;
- існування тісного взаємозв'язку та необхідність гармонізації інноваційної діяльності портових підприємств з роботою судноплавних компаній, судноремонтними заводами, експедиторськими компаніями, проектно-конструкторськими організаціями різних форм власності.

Інновації, що відбуваються у портовій галузі, перш за все, пов'язані зі структурною перебудовою та реорганізацією системи управління галуззю відповідно до Закону України «Про морські порти України» [15], який набув чинності у червні 2013 р., а також із реалізацією великих інвестиційних проєктів розбудови інфраструктури морських портів. З прийняттям вищезазначеного Закону створено правові умови для модернізації системи управління портовою галуззю, розмежування державних і господарських функцій у портах, передачі функцій управління державним майном, яке не входить до статутного капіталу акціонерних товариств, створених у процесі приватизації галузі, місцевим органам виконавчої влади, виведення з-під державного регулювання діяльності з навантажувально-розвантажувальних робіт у портах як конкурентного сектора економіки. На

цій інноваційній організаційно-правовій основі відбуватиметься становлення українських портів як сучасних суб'єктів господарювання, здатних конкурувати з портами країн-сусідів: Туреччини, Румунії, Росії [16].

Що стосується управління складом, постійне оцінювання та впровадження важливих технологій є критично важливими для підвищення прибутковості та збереження конкурентоспроможності. Сьогодні менеджери складських приміщень мають на вибір широкий спектр технологій, оскільки прагнуть зменшити витрати, підвищити ефективність та впорядкувати операції. Вони повинні забезпечити безперешкодне переміщення товарів, матеріалів та продуктів, оптимізуючи свої складські операції завдяки використанню складських технологій [17].

Проблемним питанням є формування джерел фінансування. По факту основним джерелом капітальних інвестицій у портову інфраструктуру в Україні є власні кошти ДП «АМПУ» у вигляді: залишку прибутку поточного року після відрахування частини чистого прибутку та здійснення витрат за рахунок прибутку, амортизаційних відрахувань та залишку невикористаного фонду розвитку виробництва за попередні періоди. Відбувається переміщення акценту у бік збільшення використання власних коштів для капітального будівництва. Так, у 2020 році згідно фінансовому плану [18] освоєння капітального будівництва планується у розмірі 100% за рахунок власних коштів, при тому, що у 2018 році розподіл джерел фінансування було у наступному співвідношенні: 71,3% власних і 28,7% залучених коштів.

Формування показників інноваційної діяльності підприємств портової галузі необхідно розглядати в контексті системного підходу за напрямками аналізу в розрізі показників чинників впливу, які пропонується розділяти на загальні та індивідуальні (рис. 2).

Використання наведених напрямків аналізу та системи взаємопов'язаних показників дозволяє проводити системний аналіз для досягнення оптимальної ефективності продуктів інноваційної діяльності, є базою створення інформаційно-аналітичного забезпечення для прогнозування та виявлення закономірностей і тенденцій розвитку.

Дослідженні чинники, що характеризують особливу роль інноваційної діяльності підприємств портової галузі для забезпечення ефективної роботи проявляються у наступному:

- висока фондомісткість портових підприємств та значний рівень зносу матеріально-технічної бази, як морального, так і фізичного, що визна-

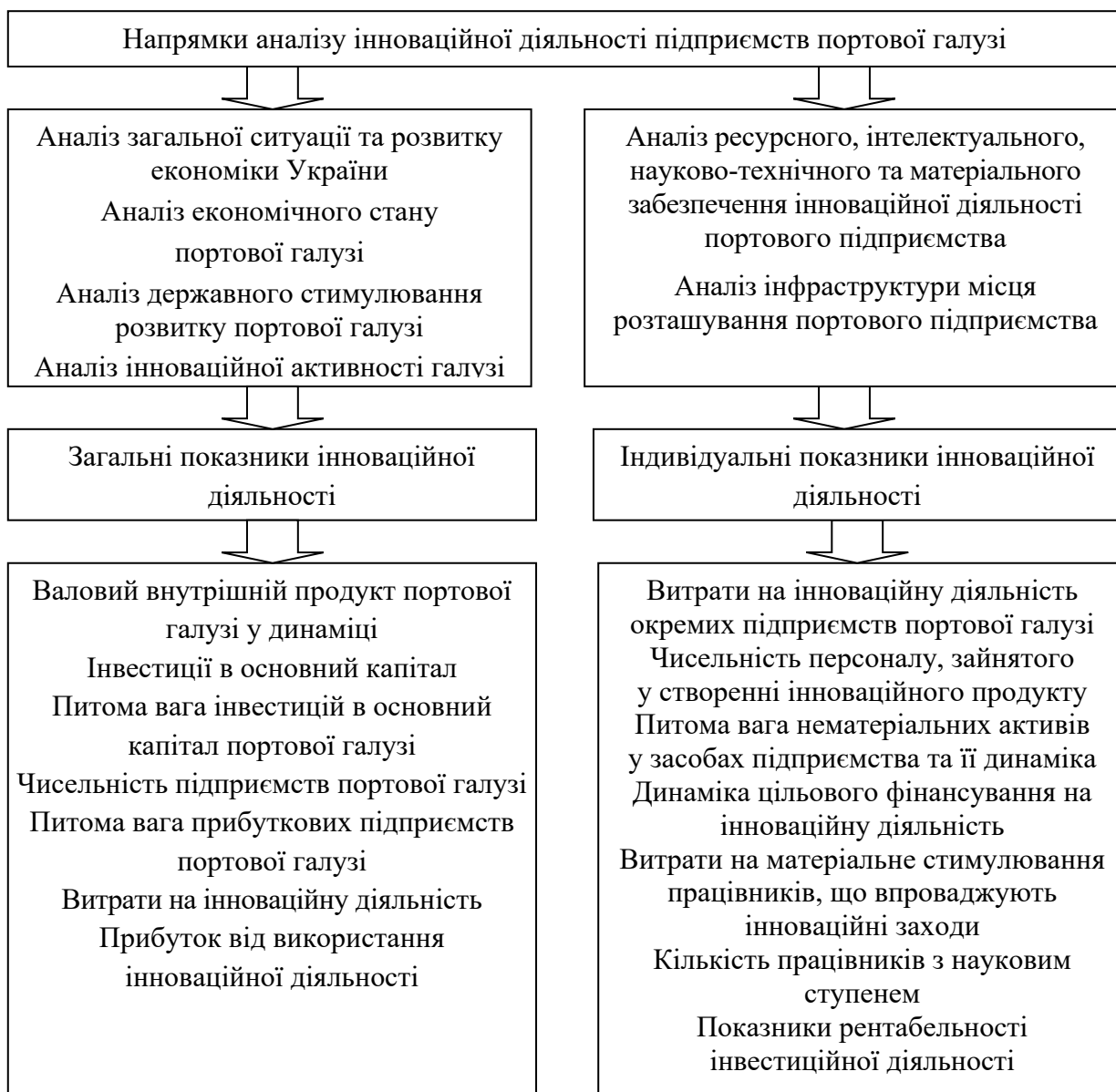

Рис. 2. Формування показників інноваційної діяльності підприємств портової галузі в контексті системного підходу

Джерело: розробка авторів

- чає масштаби інноваційного оновлення основних засобів галузі;
- зношеність портової інфраструктури — один з факторів, що стримують збільшення вантажопотоку через українські морські гавані. На балансі Адміністрації морських портів містяться 263 причали загальною протяжністю 40 км, частка причалів з цього числа повністю виведено з експлуатації, деякі непридатні до експлуатації, а більшість потребують капітального ремонту;
  - скорочення можливості підтримки технічного рівня основних засобів за рахунок капітального ремонту, оскільки існуючий парк устаткування і технологічного оснащення морально та фізично

- застарілий, модернізація та відновлення строку корисного використання економічно недоцільно та вичерпано;
  - неможливість фінансування за рахунок власних джерел у достатній кількості стримують інвестиційну активність, а масштаби залучення позикових засобів відсутні або економічно неефективні, що посилює важливість інноваційної складової в реалізації інвестиційних заходів.
- Основними проблемами, що обмежують ефективне функціонування підприємств портової галузі та їх інноваційний розвиток є:
- економічного характеру — відсутність раціонально зваженої з позиції ефективності амортизаційної

- політики, недостатність підтримки банківської системи; лімітовані можливості застосування інструментів фондового ринку;
- політично-правового характеру — нестабільність законодавства та відсутність логічно завершеного системного законодавчого забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності;
  - організаційного характеру — відсутність системного інформаційного забезпечення інноваційної діяльності; нерозвиненість ринкової інфраструктури;
  - соціального характеру — корупція й бюрократія при вирішенні питань впроваджені інноваційної діяльності.

Незаперечним фактом є те, що розвиток підприємств портової галузі має частково відбуватися за рахунок державного фінансування, що обумовлено державною формою власності більшості підприємств портової галузі. Крім того, функція регулювання інноваційної сфери, створення сприятливої для інноваційних процесів нормативно-законодавчої бази є виключно державною.

Висновок. Інноваційні процеси в Україні протікають у системі складних економічних явищ і трансформаційних перетворень. На них впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники, які сприяють або протидіють розвитку інноваційних процесів. Досягти інноваційного розвитку можливо тільки за умови детального вивчення всіх факторів, від яких залежить ефективність функціонування підприємства. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі вивчення літературних джерел виділено та класифіковано фактори впливу на інноваційну активність підприємств з точки зору системного підходу. В дослідженні відокремлені напрями аналізу та показники чинників впливу на інноваційну діяльність підприємств портової галузі. Подальші дослідження у цьому напрямку необхідно здійснювати через оцінювання вказаних чинників для кожного підприємства, а також врахування такої оцінки для розроблення інноваційної стратегії підприємства та встановлення відповідних цілей.

Література

1. Гаман М. В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід: монографія. К.: Вікторія, 2004. 311 с.
2. Кузьмін О. Є., Князь С. В., Тувакова Н. В., Кузнецова А. Я. Інвестиційна та інноваційна діяльність: монографія; за ред. О. Є. Кузьміна. Львів: Львівський банківський інститут Національного банку України, 2003. 233 с.
3. Лицур І. М., Лимич Ю. В. Чинники формування інноваційно-інвестиційної політики сталого розвитку // Ефективна економіка. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_6
4. Захарченко В. И., Меркулов Н. Н., Ширяева Л. В. Инновационное развитие в Украине: наука, технологии, практика: монография. Одесса: «Печатный дом», «Фаворит», 2011. 598 с.
5. Родіонова І. В. Вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на рівень інноваційного потенціалу підприємств легкої промисловості // Інвестиції, інновації в економіці. 2012. № 53. С. 175–179.
6. Матвій І. Є. Інноваційна діяльність підприємств: тенденції, чинники впливу та шляхи активізації // Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 375–379.
7. Мандра В. В. Моделі модернізації системи управління фінансово-господарською діяльністю морського торговельного порту: дис. докт. наук: 08.00.11. Полтава, 2018. 444 с.
8. Ширяева Л. В., Онешко С. В., Бордюгова Е. А. До питання оновлення основних засобів підприємств портової діяльності // Молодий вчений. 2017. № 4 (44). С. 794–799.
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України, 2012. № 19–20. ст. 166. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (дата звернення: 21.10.2020).
10. Онешко С. В., Зданевич Д. А. Ресурси стивідорної компанії як об'єкт контролінгу // Вісник економіки транспорту і промисловості. 2019. № 67. С. 57–69.
11. Невмержицький В. М. Вплив чинників на розвиток інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємства // Економіка та управління на транспорті. 2016. Вип. 3. С. 52–58.
12. Sosnowska A., Poznańska K., Łobejko S., Brdulak J., Chinowska K. Systemy wspierania innowacji i transferu technologii w krajach Unii Europejskiej i w Polsce // Poradnik przedsiębiorcy. Warszawa. 2003. P. 15–25.
13. Ігнатенко О. Я. Стимулювання інноваційного розвитку промислових підприємств. 2008. URL: <http://masters.donntu.org/2008/fem/ignatenko/library/st1.htm>

14. Ящук О., Миськова Н. Чинники розвитку інноваційного підприємств. 2012. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/10_102791.doc.htm
15. Про морські порти України: Закон України від 17.05.2012 р. № 4709-VI // Відомості Верховної Ради України, 2013. № 7. ст. 65. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4709-17> (дата звернення: 15.10.2020).
16. Національний інститут стратегічних досліджень: офіційний сайт. Інноваційні перетворення на транспорті як чинник модернізації транспортно-дорожнього комплексу України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/1280> (дата звернення: 15.10.2020).
17. Turner C. 7 Innovative Warehouse Management Technologies to Adopt // Cerasis. URL: <http://cerasis.com/2016/12/21/warehouse-management/> (дата звернення: 25.10.2020).
18. Міністерство інфраструктури України: офіційний сайт. Фінансові плани водного транспорту. URL: <https://mtu.gov.ua/news/32103.html> (дата звернення: 11.11.2020).

References

1. Haman M. V. (2004). Derzhavne upravlinnia innovatsiiamy: Ukraina ta zarubizhnyi dosvid [Public management of innovations: Ukraine and foreign experience]: monohrafiia. K.: Viktoriia. (in Ukrainian)
2. Kuzmin O. Ie., Kniaz S. V., Tuvakova N. V., Kuznetsova A. Ia. (2003). Investytsiina ta innovatsiina diialnist [Investment and innovation activity]: monohrafiia; za red. O. Ie. Kuzmina. Lviv: Lvivskiy bankivskiy instytut Natsionalnoho banku Ukrainy. (in Ukrainian)
3. Lytsur I. M., Lymych Yu. V. (2013). Chynnyky formuvannia innovatsiino-investytsiinoi polityky staloho rozvytku [Factors of formation of innovation and investment policy of sustainable development]. Efektyvna ekonomika [Effective economy]. Vol. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_6 (in Ukrainian)
4. Zakharchenko V. Y., Merkulov N. N., Shyriaeva L. V. (2011). Ynnovatsyonnoe razvytye v Ukraine: nauka, tekhnolohyy, praktyka [Innovative development in Ukraine: science, technology, practice]: monohrafiya. Odessa: «Pechatnyi dom», «Favoryt». (in Russian)
5. Rodionova I. V. (2012). Vplyv vnutrishnix ta zovnishnix faktoriv na riven' innovatsiynogo potentsialu pidpry'emstv legkoyi promy'slovosti [Influence of internal and external factors on the level of innovation potential of light industry enterprises]. Investytsiini, innovatsiini v ekonomici [Investments, innovations in the economy.]. Vol. 53. PP. 175–179. (in Ukrainian)
6. Matvii I. Ie. (2017). Innovatsiina diialnist pidpryiemstv: tendentsii, chynnyky vplyvu ta shliakhy aktyvizatsii [Innovative activity of enterprises: trends, factors of influence and ways of activation] // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [Global and national problems of economy]. Vol. 17. PP. 375–379. (in Ukrainian)
7. Mandra V. V. (2018). Modeli modernizatsii systemy upravlinnia finansovo-hospodarskoiu diialnistiu morskoho torhovelnoho portu [Models of modernization of the management system of financial and economic activity of the sea trade port]: Doctor's thesis. Poltava. (in Ukrainian)
8. Shyriaeva L. V., Oneshko S. V., Bordiuhova E. A. (2017) Do pytannia onovlennia osnovnykh zasobiv pidpryiemstv portovoi diialnosti [On the issue of updating the fixed assets of port enterprises]. Molodyi vchenyi [Young Scientist]. Vol. 4 (44). PP. 794–799. (in Ukrainian)
9. Ukrainian Law: Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [On priority areas of innovation in Ukraine] from 8 September 2011 № 3715-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (accessed: 21.10.2020). (in Ukrainian)
10. Oneshko S. V., Zdanevych D. A. (2019). Resursy styvidornoї kompanii yak ob'ekt kontrolinhu [Stevedoring company resources as an object of controlling]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti [Bulletin of Transport and Industry Economics]. Vol. 67. PP. 57–69. (in Ukrainian)
11. Nevmerzhytskyi V. M. (2016). Vplyv chynnykiv na rozvytok innovatsiino-investytsiinoho potentsialu pidpryiemstva [The influence of factors on the development of innovation and investment potential of the enterprise]. Ekonomika ta upravlinnia na transporti [Economics and Management of Transport]. Vol. 3. PP. 52–58. (in Ukrainian)
12. Sosnowska A., Poznańska K., Łobejko S., Brdulak J., Chinowska K. (2003). Systemy wspierania innowacji i transferu technologii w krajach Unii Europejskiej i w Polsce. Poradnik przedsiębiorcy. Warszawa. PP. 15–25. (in Polish)
13. Ihnatenko O. Ia. (2008). Stymuliuvannia innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpryiemstv [Stimulation of innovative development of industrial enterprises]. Available at: <http://masters.donntu.org/2008/fem/ignatenko/library/st1.htm> (in Ukrainian)
14. Yashchuk O., Myskova N. (2012). Chynnyky rozvytok innovatsiinoho pidpryiemstv [Factors in the development of innovative enterprises]. Available at: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/10_102791.doc.htm (in Ukrainian)

15. Ukrainian Law: Pro morskii porty Ukrainy [On seaports of Ukraine] from 17 May 2012 № 4709-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4709-17> (accessed: 15.10.2020). (in Ukrainian)

16. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies]: official website. Innovatsiini peretvorennia na transporti yak chynnyk modernizatsii transportno-dorozhnoho kompleksu Ukrainy. Analitichna zapyska [Innovative transformations in transport as a factor in the modernization of the transport and road complex of Ukraine]. Available at: <https://niss.gov.ua/en/node/1280> (accessed: 15.10.2020). (in Ukrainian)

17. Turner C. 7 Innovative Warehouse Management Technologies to Adopt. Cerasis. Available at: <http://cerasis.com/2016/12/21/warehouse-management/> (accessed: 25.10.2020). (in English)

18. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy [Ministry of Infrastructure of Ukraine]: official website. Finansovi plany vodnoho transportu [Financial plans for water transport]. Available at: <https://mtu.gov.ua/news/32103.html> (accessed: 11.11.2020). (in Ukrainian)

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 11 (43)

1 том

Головний редактор — *Камінська Т. Г.*

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.11.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 13,95. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.